Djeca i ideologija u jugoslavenskom socijalizmu

Tepeš, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:597629

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Kristina Tepeš

DJECA I IDEOLOGIJA U JUGOSLAVENSKOM SOCIJALIZMU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA POVIJEST

KRISTINA TEPEŠ

DJECA I IDEOLOGIJA U JUGOSLAVENSKOM SOCIJALIZMU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: Prof. dr. sc., Miroslav Bertoša

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD 1

2. POVIJEST I IDEOLOGIJA JUGOSLAVIJE JOSIPA BROZA TITA 7

2.1. Povijesni kontekst Titove Jugoslavije 7

2.2. Karakteristike jugoslavenske ideologije 18
2.2.1. Komunizam, socijalizam, lenjinizam i staljinizam 18
2.2.2 Titoizam 22
2.2.2. O ideologiji 27

3. DJECA I JUGOSLAVENSKA VLAST 31

3.1. Na mladima svijet ostaje 31

3.2. Socijalistički odgoj 32

3.3. Teorija – Nastavni sadržaji 33

3.4. Nastavni planovi i programi za osnovnu školu (1947.-1965.) 35

3.5. Udžbenici za osnovnu školu (1945. – 1966.) 46
3.5.1. Hrvatski ili srpski jezik 46
3.5.2. Prirodopis 55
3.5.3. Povijest 61

4. PIONIRI MALENI 76

4.1. Pioniri 76

4.2. Hum na Sutli 80
4.2.1. Školstvo u Humu na Sutli 82
4.2.2. Obrazovanje i vlast 82
4.2.3. Pioniri Huma na Sutli 83
4.2.4. Posebnost nekih humskih prigoda 88
4.2.5. Izgradnja modernog Humčana 90

5. ZAKLJUČAK 95

6. BIBLIOGRAFIJA 98

7. PRILOZI 104

7.1. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI 104

7.2. SUMMARY AND KEY WORDS 104

7.3. SLIKOVNI PRILOZI 105

1. UVOD

Djeca su blago svakoga društva. Ona omogućavaju društvu da opstane, da se razvija, da očuva svoje tekovine, kulturu, jezik, znanje i sve što to društvo obilježava i razlikuje od drugih. Ne prenaglašavamo kada govorimo da su nam djeca od izrazite važnosti za budućnost, ona su na neki način čuvari i stvaratelji našeg budućeg života. Ulogu koju su djeca imala u prošlosti, preslikava se i na sadašnjost i na budućnost. Tu ulogu i značaj djece uvidjela je i vlast Jugoslavije, tj. komunistička vlast na čelu s Josipom Brozom Titom i njegovom Komunističkom partijom Jugoslavije (dalje: KPJ). Spomenuta vlast težila je tome da se u dječje glavice usađuju različite ideje sa različitim funkcijama. Političko vodstvo države je na taj način, uz dječju pomoć, širilo svoju propagandu i indoktriniralo, krojilo dječja mišljenja prema svojim uvjerenjima. Upravo to je jedna od metoda i pravi ključ koji je vlast imala u svojim rukama da bi održala svoju moć i režim. Uz to, na putu da se jugoslavensko društvo preoblikuje i poprimi karakteristike socijalističkog društva, KPJ sa Josipom Brozom Titom u djeci vidi pravi potencijal za odgajanje modernog, socijalističkog čovjeka pa ih nastoji usmjeriti u stvaranje novog, socijalističkog društva.

Ovaj diplomski rad *Djeca i ideologija u jugoslavenskom socijalizmu* bavi se temom odnosa jugoslavenske vlasti i politike prema djeci. Autorica ovoga rada polazi od teze da je komunistička vlast Jugoslavije na čelu sa Titom, prenosila svoju ideologiju, propagandu i ideološki utjecala na najmlađe stanovnike svoje države te da je također težila tome da u djecu odgoji u modernom, socijalističkom duhu. Pod pojmove djeca, mladi i najmlađi, koje ćemo koristiti u ovome diplomskom radu, podrazumijevat ćemo osobe osnovnoškolskog uzrasta (od 1. do 8. razreda osnovne škole), tj. osobe koje su ulazile u Savez pionira. Moramo odmah na početku naglasiti da se rad, usprkos naslovu, neće bavit isključivo službenim razdobljem socijalizma u Jugoslaviji, tj. razdobljem od 1963. godine, kada Jugoslavija u svojem nazivu države i službeno dobiva riječ "socijalistička". Da bismo mogli dobiti potpuniju sliku o odnosu vlasti i djece te razumjeti kontekst vremena, rad će nastojati obuhvatiti razdoblje od 1945. do 1966. godine, razdoblje koje se u većini smatra socijalističkim dobom. Odabrano razdoblje počinje 1945. godine kada završava Drugi svjetski rat i osniva se nova država na našem području, pa time počinje i razdoblje vladavine KPJ i Tita koje nas zanima. Dok završetak rada označava 1966. godina, u kojoj se dešava Brijunski plenum i koju možemo na neki način označiti kao prekretnicu. Ta 1966. godina početak je reorganizacije partije i pokazatelj želje republika za većom autonomijom. Nakon te godine počinju se događati promjene u državi koje

su naposljetku vodile ka novom ustavu, čime je započet proces smanjena represije, liberalizacije u državi i životu ljudi, što u konačnici dovodi i do smanjenja uloge komunističke ideologije raspadom Jugoslavije. Godina 1966. odabrana je i zbog smanjivanja, nepostojanja ili nestašice građe nakon te godine pomoću koje je provedeno proučavanje teme rada.

Nakon sukoba sa Staljinom sve veći naglasak je na socijalizmu i socijalističkom odgoju djece, a najbolje se to u praksi vjerojatno može vidjeti kroz obrazovanje i djelovanje pionira. Nas će u ovome radu zanimati kako su funkcionirali pioniri, koje se karakteristike komunističke, socijalističke ideologije i propagande pojavljuju u njihovom radu te naznake modernog, socijalističkog odgoja. Nadalje, smatra se da je komunistička vlast Jugoslavije indoktrinirala tj. usađivala svoje ideje i nastojala kontrolirati stanovništvo da bi oni razmišljali i ponašali se u skladu sa ideologijom, no glavna pitanja na koja ćemo nastojati odgovoriti jesu; na koje načine se ideologija prenosila na određene društvene skupine, kao što su u ovome slučaju djeca? U kojoj je mjeri vlast prenosila svoju ideologiju, tj. ako je vlast pretežno namjeravala kreirati mišljenja po svojoj mjeri ili je oslobodila djecu od politike? Mijenja li se važnost ideologije kroz godine? U kojoj mjeri i na koje načine se nastoji socijalistički odgojiti djecu kroz obrazovanje i pionirsku organizaciju te koje su naznake tog novog, modernijeg, socijalističkog odgoja? Rad će se posvetiti povijesnim kontekstom Jugoslavije, obilježjima komunizma, jugoslavenskog socijalizma, školstvom, tj. širenjem ideologije i naznakama socijalističkog odgoja kroz obrazovanje (sa naglaskom na nastavne planove i programe i udžbenike) te radom pionira, tj. načinima širenja ideologije i u njihove redove i naznake socijalističkog odgoja. Prema tome, rad će se koncentrirati na nekoliko stvari: na koje je načine totalitarni režim Jugoslavije širio svoj ideološki utjecaj i socijalistički odgoj na djecu/pionire Jugoslavije te kako je vlast kroz organizaciju Saveza pionira nastojala odgojiti djecu da žive u skladu s postavljenim socijalističkim vrijednostima (sa naglaskom na pionire sa područja općine Hum na Sutli). Cilj rada je uz pomoć različitih izvora, prvenstveno građe Hrvatskog školskog muzeja, kroz funkcioniranje organizacije Saveza pionira, pionira Huma na Sutli i različite literature, pokazati kakav je odnos vlast imala prema djeci i kako se nastojalo obrazovati i odgojiti osnovnoškolsku djecu.

Da bismo dobili malo bolji uvid u rad pionira i na to kako je izgledao život djece na lokalnoj razini, autorica je odlučila napraviti malo istraživanje o tadašnjem školstvu, djelovanju i životu pionira na području općine u kojoj živi – općina Hum na Sutli. Kroz upoznavanje svoje, lokalne povijesti, autorica u diplomskom radu uključuje izvore sa humskog područja koji još

nisu objavljeni i intervjue sa osobama koje su živjele na humskom području u doba Jugoslavije, koji su joj pomogli u boljem razumijevanju života humske djece i djece tadašnje Jugoslavije.

Temu kojom ćemo se ovdje baviti, autorica je odabrala prvenstveno zbog znatiželje za proučavanjem života jedne društvene skupine s kojom se, začudno, hrvatska historiografija pretjerano ne bavi. Djeca su pomalo zanemarena tema koja se tek unazad nekoliko godina počinje intenzivnije proučavati. Nekako se osjeća kao da se određene društvene skupine (kao što su u ovome slučaju djeca) koje su živjele u razdoblju koje je vrlo blizu našem sadašnjem vremenu, ne proučava previše. Na naglasku su ratovi, određeni politički događaji ili pojedinci, dok su teme poput života djece još zapuštene. Dosadašnja istraživanja o temi djece u doba Jugoslavije najviše je provodio povjesničar Igor Duda, on je 2015. godine objavio knjigu *Danas kada postajem pionir – Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma* u kojoj se bavi funkcioniranjem pionira i karakteristikama ideologije. Moramo naglasiti kako je upravo njegova knjiga motivacija i temelj za pisanje ovoga rada. On je i jedan od osnivača *Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma* koji djeluje u sastavu Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli od 2012. godine. Znanstvena djelatnost Centra obuhvaća socijalističke i postsocijalističke teme iz perspektive povijesti, etnologije, antropologije, kulturalnih studija, književnosti i muzikologije. U području istraživanja najveći projekt bio je 'Stvaranje socijalističkoga čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma'. U tu svrhu izdan je i zbornik radova, *Stvaranje socijalističkog čovjeka* kojemu je urednik Igor Duda i koji ponovo donosi prikaz pionira kao socijalističkih ljudi. Uz Dudu, djecom, školstvom i ideologijom bavi se i profesorica Snježana Koren u svojoj knjizi *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* iz 2012. godine. Ona proučava nastavu predmeta Povijesti i donosi opsežan prikaz funkcija i promjena u nastavi povijesti. Drugi autori, koji su korišteni i u ovome radu, ne bave se isključivo djecom i odgojem u doba Titove Jugoslavije, ali su bitan dio samog rada donoseći povijesni kontekst vremena u kojem su živjeli pioniri. Popis autora koji se bave isključivo temom djece u našoj bivšoj državi i nije velik te možemo uočiti da se historiografija tek nedavno počela baviti sličnim temama. To nam pokazuje kako teme koje donedavno nisu bile zastupljene, tj. nisu pobudile zanimanje povjesničara koji su se koncentrirali na pisanje o određenim političkim događajima ili pojedincima, sada, pod perom novih generacija povijesničara počinju dobivati na značaju. U tome je i značaj ovoga rada koji spaja novoizdanu literaturu i građu da bi dobili sliku odnosa jugoslavenske vlasti prema djeci.

Rad je strukturiran u sedam poglavlja koja se nastoje stopiti u jednu cjelinu. Nakon *Uvoda* koji čini prvo poglavlje, imamo drugo poglavlje *Povijest i ideologija Jugoslavije Josipa Broza Tita,* sa potpoglavljima, koji zajedno prikazuju povijest glavnih događaja od 1945. do 1966. godine te karakteristike ideologije Jugoslavije, da bi mogli lakše razumjeti kontekst vremena o kojem se piše. U tom poglavlju neka od najkorištenija djela jesu: Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije – Hrvatski pregled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1988, Treća knjiga - Socijalistička Jugoslavija 1945 – 1988,* Nolit, Beograd, 1988., Karl Marx, Friedrich Engels, *Komunistički manifest*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2010., Ivo Perić, *Povijest Hrvata od 1918. do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., Ivo Goldstein**,** *Hrvatska 1918. – 2008*., Goldstein, Ivo, Goldstein, Slavko, *Tito*, Profil knjiga, Zagreb, 2015., Jelena Hekman, Tihomir Cipek, *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2006., te Siniša Malešević, *Ideologija, legitimnost i nova država*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

Nakon toga, imamo središnji dio rada koji čine treće i četvrto poglavlje sa svojim potpoglavljima. Treće poglavlje sa naslovom *Djeca i jugoslavenska vlast,* nastoji prikazati važnost djece za vlast Jugoslavije, primjere propagande, ideoloških poruka te elemente socijalističkog, modernog i svestranog odgoja kod osnovnoškolske djece. Građa koja je korištena u ovom poglavlju sačuvana je u Hrvatskom školskom muzeju, npr.: *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, GIPA, Zagreb, 2006., *Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., *Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948., *Osnovna škola – Programska struktura*, Školska knjiga, Zagreb, 1958., te *Osnovna škola – odgojno-obrazovna struktura*, Školska knjiga, Zagreb, 1965*., Početnica i čitanka*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., *Čitanka za II. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1951., *Čitanka za II. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1957., *Čitanka za VII. Razred osnovne škole* – Ruke domovine, Antoš, Bukša, Školska knjiga, Zagreb, 1962., *Prirodopis za IV. razred osnovne škole*, V. A. Tetjurev, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1945., *Prirodopis za IV. razred osnovne škole,* V. A. Tetjurev, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946., *Prirodopis za IV. razred osnovne škole*, Tihomir Prodanović, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., *Povijest za VI. razred sedmogodišnje škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1950., *Povijesna čitanka za III. razred narodne škole - Put u prošlost*, Ivo Makek, 1952., *Opća povijest 1870.-1918*., Šarlota

Đuranović, Školska knjiga, Zagreb, 1954., te *Prošlost i sadašnjost 3. – Historija za VII. Razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1966.

Četvrto poglavlje *Pioniri maleni,* sa svojim potpoglavljima donosi prikaz funkcioniranja malih pionira, sa posebnim prikazom pionira sa područja općine Hum na Sutli. Uz proučavanje formalnih kanala širenja ideologije kroz školstvo dolazimo i do organizacije pionira. Oni nisu bili vezani samo uz djelovanje škole, već je ta organizacija utjecala i na kreiranje slobodnog vremena djece. Autorica ovog rada donosi prikaz školstva sa naglaskom na djelovanje pionira sa područja u kojem živi, a to je općina Hum na Sutli. Time je željela pokazati i specifičnosti života humske djece tog doba. Kroz funkcioniranje pionira traže se dokazi o ideološkim, propagandnim porukama te o stvaranju modernog, svestranog i kulturnog čovjeka socijalizma. Korišteni su osobni intervjui sa osobama koje su živjele u to doba u općini Hum na Sutli, spomenice područnih i centralne osnovne škole Huma na Sutli, sve to pomoglo je u boljem razumijevanju djelovanja pionira i pionira Huma na Sutli. Podatci za područje Hum na Sutli prikupljani su analiziranjem sačuvanih *Spomenica OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli,* od 1945. do 1966. godine. Spomenice su pisane su od strane ravnatelja ili ravnateljice te prikazuju najvažnije događaje koji su se dešavali u školi i na području Huma na Sutli. Korištene Spomenice osnovnih škola humskog područja, sačuvane u OŠ Viktora Kovačića Hum na Sutli koje su analizirane u prostorijama škole jesu: *Spomenica škole Prišlin* (pisana od 1914. do 1971.) i *Spomenica centralne škole u Humu na Sutli* (pisana od 1963. do 1993.). Spomenice ostalih područnih škola ili ne postoje ili ne obuhvaćaju taj vremenski period. Za podatke o samom kraju i mladima korišten je časopis lokalne, humske tvornice stakla Vetropack Straža d.d. - *Straža danas*, koji je izlazio od 1954. do 1990. godine, sačuvan u arhivu same tvornice i analizirani u prostorijama uprave tvornice. Uz to, korištena je i knjiga koju je izdala tvornica 1990. godine, u povodu 130 godina postojanja, pod naslovom *Straža*. Još jedna knjiga koja se bavi humskim područjem je *Po dragome kraju – Pregrada i okolica* iz 1985. godine. Od ostalih izvora tu su Zapisnici *Narodnog odbora kotara Pregrada od 1952. do 1955.* te *Razne odluke, razna pravila NOK Pregrada*, sačuvani i analizirani u Sabirnom arhivskom centru Krapina – Državni arhiv u Varaždinu. Statistički podaci zapisani su u *Statističkim pregledima* različitih razdoblja, sačuvani u Područnoj jedinici državnog zavoda za statistiku, za Zagrebačku i Krapinsko-zagorsku županiju - ispostava Krapina. Nadalje, uz pomoć metode intervjuiranja nadopunili smo podatke koje nismo mogli saznati za područje Huma na Sutli iz *Spomenica* o životu humske djece i provođenju politike. Tako su za intervju odabrane četiri osobe - Vjekoslav Mlinarec, Božidar Brezinšćak Bagola, Branka Miljan i Zorica Korbar. Osobe koje

su odabrane su iz Huma na Sutli, različitog spola, zanimanja i godina. Odabrane osobe su svoju mladost provodile na području Huma i bile uključene u aktivnosti mladih, kojima se i bavi ovaj rad. Čovjeka kojeg sam prvog imala prilike intervjuirati je Vjekoslav Mlinarec, rođen 1958., osnovnu školu završio u Humu, a po zanimanju alatničar. Razgovor sa njim vođen je u prostorijama Vetropack Straže, 12.1.2016. Nakon njega, u privatnosti njenog doma, vodila sam razgovor u dva navrata (12.1. i 18.1.2016.) sa Zoricom Korbar. Ona je rođena 1940., svoje školovanje započela je na humskom području, po zanimanju učiteljica razredne nastave i svoj je posao odrađivala je u Humu, točnije u područnoj školi Taborsko. Preko elektronske pošte poslala sam pitanja za intervju Božidaru Brezinšćaku i Branki Miljan, koji su autorici poslali odgovore u zadnjem tjednu siječnja 2016. godine. Božidar Brezinšćak rođen je 1947., također je školovanje počeo u Humu, a po zanimanju je profesor teologije, profesor filozofije, književnik i književni prevoditelj. Na kraju, Branka Miljan rođena je 1960., također školovanje započinje u Humu, a po zanimanju specijalist za računovodstvo i financije.

Peto poglavlje *Zaključak* donosi završne misli koje zaključuju ovaj rad, a nakon toga dolazi šesto poglavlje *Bibliografija* koja donosi popis sve korištene građe i literature u radu. Posljednje, sedmo poglavlje *Prilozi* donosi sažetak i ključne riječi na hrvatskom i engleskom jeziku, te slikovne priloge - nekoliko fotografija vezanih uz područje Huma na Sutli.

2. POVIJEST I IDEOLOGIJA JUGOSLAVIJE JOSIPA BROZA TITA

2.1. Povijesni kontekst Titove Jugoslavije

Da bismo mogli razumijeti odnos i utjecaj vlasti Jugoslavije prema svojim najmlađim stanovnicima te načine na koje je nastojala od njih stvoriti socijalističke ljude po svojoj mjeri, moramo prvo proći kroz pregled povijesti jugoslavenske države te obilježja ideologije koja je utjecala na život stanovnika pa time i na život djece, koja su u središtu ovoga rada. Kronološki ćemo prikazati i posebno naglasiti najvažnije događaje koji su bitni za naš rad i od kojih su neki zabilježeni i u osnovnoškolskim udžbenicima, tj. građi korištenoj pri pisanju rada te imaju veliku ulogu i mjesto u samoj komunističkoj ideologiji Jugoslavije.

Drugi svjetski rat promijenio je sliku svijeta koja je do tada postojala. Rat, koji je obilježen sukobom antifašističkih (Saveznici) i fašističkih sila (Sile Osovine), nije izazvao samo duboke promjene u tehnološkom razvoju, već i u demografiji, načinu života i političkom mišljenju. Nakon rata osnovane su nove države, vlast preuzimaju novi ljudi, politički sustavi se mijenjaju, a navedene promjene nisu zaobišle ni Hrvatsku. Ona se prije rata nalazila u sklopu Kraljevine Jugoslavije, da bi se nakon rata našla u Titovoj Jugoslaviji.[1] Povijest "Druge" Jugoslavije[2] počinje tijekom Drugog svjetskog rata, kada antifašistička borba na našim prostorima, pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije (dalje: KPJ) i njenog vođe Josipa Broza Tita[3],

[1] Jugoslavija, država nekoliko južnoslavenskih i drugih naroda koja je u razdoblju od 1918. do 2003. imala različit državni ustroj i naziv; u monarhijskom razdoblju: Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (1918), Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1921), Kraljevina Jugoslavija (1929); pod komunističkom vlašću: Demokratska Federativna Jugoslavija – DFJ (1945), Federativna Narodna Republika Jugoslavija – FNRJ (1945), Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija – SFRJ od 1963. do 1991. godine. Nakon raspada SFRJ, Srbija i Crna Gora stvorile su (1992) Saveznu Republiku Jugoslaviju (2003. odustale su od imena Jugoslavija u nazivu državne zajednice). , *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, Jugoslavija, [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=29463] 27.6.2018.

[2] Pod pojam "Prva" Jugoslavija podrazumijeva se "Versajska", "monarhistička" ili "monarhijska" Jugoslavija (1918. — 1945.) južnoslavenska kraljevina, dok **"**Druga**"** Jugoslavija označava "avnojevsku", "socijalističku" ili "Titovu" Jugoslaviju (1945.—1991.) južnoslavensku federaciju. Uz navedene, imamo i posljednju, "Treću" Jugoslaviju (1992. — 2006.), srbijansko-crnogorsku državnu zajednicu.

[3] Broz, Josip - Tito, hrvatski političar i državnik (Kumrovec, 7. V. 1892 – Ljubljana, 4. V. 1980). Rođen je u Hrvatskom zagorju, u mnogobrojnoj seljačkoj obitelji od majke Slovenke i oca Hrvata. Pučku školu završio je 1907. u Kumrovcu, a bravarski zanat 1910. u Sisku. U Zagrebu se zaposlio kao kovinarski radnik i 1910. postao član Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Od 1913. služio je vojni rok u Beču i Zagrebu, gdje je 1914. završio dočasničku školu u činu vodnika. Potkraj 1916. uspostavio je vezu s ruskim revolucionarima, pa je u srpnju 1917. sudjelovao u boljševičkim demonstracijama. Prihvatio je lenjinizam kao svoju političku orijentaciju i 1920. u Omsku postao član Jugoslavenske sekcije Ruske komunističke partije (boljševika). U listopadu 1920. napustio je Rusiju te se zaposlio u Zagrebu, gdje je postao član KPJ. Od 1937. godine njezin je organizacijski, a zatim i glavni tajnik. Organizator je i neprikosnoveni vođa Narodnooslobodilačkog rata 1941. – 1945. Bio je glavni državnik SFR Jugoslavije od 1953. do 1980. godine. Njegova unutarnja politika uključuje suzbijanje

poprima velike razmjere. Rat u Jugoslaviji formalno je započeo 6. 4.1941., napadom njemačkih i talijanskih postrojbi na Kraljevinu Jugoslaviju. U kratkom Travanjskom ratu (6. - 17.4.1941.) Jugoslavenske vojne snage su posve poražene, a političko vodstvo Kraljevine i njen kralj pobjegli su u inozemstvo. Nakon toga su Sile Osovine posve razdijelile Jugoslaviju: znatan dio teritorija te države je razdijeljen između država koje su sudjelovale u invaziji, a od preostalog dijela su formirane Nezavisna Država Hrvatska (dalje: NDH), Srbija pod njemačkom okupacijom i Kraljevina Crna Gora pod vlašću talijanske monarhije.[4] NDH s Antom Pavelićem na čelu, nikako nije bila nezavisna (kao što joj je stajalo u samom imenu) jer je, u stvarnosti, bila vođena fašističkim silama i slijedila ih je u njihovoj rasnoj politici i nacionalnoj netrpeljivosti.[5] U ratnom sukobu, Tito odabire antifašističku borbu i organizira Narodnooslobodilački pokret (dalje: NOP) za oslobođenje zemlje od okupatora. On u Zagrebu 10.4.1941., osniva Vojni komitet za pružanje otpora osovinskim silama. Početkom svibnja 1941. u Zagrebu održao je savjetovanje KPJ o pripremama za oružanu borbu, nakon čega su se formirali vojni komiteti i oružane grupe.[6] Na njegov poticaj Politbiro KPJ donio je 4.7.1941. u Beogradu, odluku o dizanju oružanog ustanka (taj se datum u SFRJ-u kasnije slavi kao Dan boraca). NOP i Narodnooslobodilačka borba (dalje: NOB) pokazat će se kao jedni od temelja ideologije buduće vlasti te ćemo ih radi toga malo detaljnije opisati. Pod vodstvom Tita i Partije, objavljuju se, kao glavni ciljevi koje treba ostvariti NOB; podizanje ustanka i vođenje borbe za oslobođenje zemlje te stvaranje Jugoslavije koja treba biti uređena federativno – kao zajednica ravnopravnih naroda na federalnoj osnovi i u kojoj će se provoditi socijalna pravda.[7] Za razliku od pokreta otpora, koji nastoji različitim oblicima borbe i oružanim akcijama nanijeti štetu okupatoru i osloboditi zemlju, NOP i NOB tijekom oružane borbe organiziraju i razvijaju svoju vlast i stvaraju novi društveni sustav. Stoga u NOB-u sudjeluje relativno velik dio pučanstva u različitim oblicima borbe.[8] Nakon odluke o dizanju oružanog ustanka, prikuplja se oružje i organizira se ilegalne vojne odrede. Za vrijeme antifašističkog rata (1941.–1945.), Tito je bio

nacionalističkih osjećanja i promociju "Bratstva i jedinstva" šest naroda SFR Jugoslavije. Nakon njegove smrti 4.5.1980. godine, napetosti između jugoslavenskih republika naglo se povećavaju zbog nacionalizma i Miloševićeve velikosrpske politike, što dovodi do raspada te države. *Enciklopedija.hr*, Josip Broz Tito, [http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9758] 10.5.2018.

[4] MATKOVIĆ 2003: 277.

[5] ŽUŽUL 2007: 170.

[6] 22.6.1941. osnovan je prvi Sisački partizanski odred

[7] MATKOVIĆ 2003: 253.

[8] Već potkraj 1942. u Hrvatskoj je bilo oko 25.000 pripadnika pokreta otpora, ujesen 1943. bilo ih je 100.000, a potkraj 1944. više od 150.000. Od ukupno 26 partizanskih divizija pod zapovjedništvom Vrhovnog štaba 1943, bilo je 11 hrvatskih, 7 bosanskohercegovačkih, 5 slovenskih, 2 srbijanske i 1 crnogorska. Hrvatska je među rijetkim europskim zemljama koje su se u II. svjetskom ratu oslobodile vlastitim snagama, bez borbene pomoći Saveznika ili Crvene armije (koja je sudjelovala u oslobađanju dijela Srbije). *Hrvatska.eu*, Jugoslavija i II. svjetski rat, [http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=23] 10.5.2018.

na čelu Vrhovnog štaba za zapovijedanje partizanskom vojskom - Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije i time postao njen glavni zapovjednik.[9] Što se tiče samog načina ratovanja, odlučeno je primijeniti gerilski ili partizanski rat. Gerilsko ratovanje način je ratovanja u kojemu manje vojne ili paravojne jedinice napadaju neprijateljske postrojbe na okupiranom dijelu jedne države. Cilj takvog ratovanja je nanošenje ljudskih gubitaka i materijalne štete u svrhu slabljenja i demoralizacije suprotne strane.[10] Taktika partizanskog ratovanja predviđala je da lako naoružane postrojbe, koristeći se teško dostupnim terenom kao što su to šume i planine, vrše stalne oružane napade, sabotaže i diverzije, nakon čega se povlače natrag u nepristupačne terene, izbjegavajući tako frontalne i odlučujuće bitke. Potrebno je naglasiti da je partizanska strategija tada bila jedini način ratovanja, s obzirom na to da klasični rat s brojnijim i tehnički nadmoćnijim neprijateljem nije bio moguć. Partizanske postrojbe nisu posjedovale logističku osnovu koja bi bila zadužena za opskrbu nužnu za rat. To je bilo i logično jer se nije radilo o regularnoj vojsci iza koje stoji jedna država, već o ustaničkom pokretu vođenom jednom političkom strankom (KPJ), koja svoj glavni oslonac i osnovu za svoje održanje ima u nezadovoljnom narodu svojim položajem pod fašističkim snagama.[11] Prema tome se i problem opskrbe rješavao tako da su se postrojbe zadržavale na lokalnom području gdje su i nastale. Borci su bili domaći ljudi koji su očekivali i dobivali pomoć od mjesnog stanovništva, posebno u vidu hrane. Ne smijemo zaboraviti ni na to da su i žene igrale aktivne uloge u toj borbi, kao borci, ali i daleko od borbenih linija (logistička podrška, špijuniranje, liječenje, prenošenje vijesti, itd.). Također, jednakost između muškaraca i žena je bio važan segment službene ideologije države, ti su se narativi kasnije i zabilježili u kolektivnoj memoriji kroz književnost, film, glazbu i stripove.[12] NOP je igrao značajnu ulogu kao politički organ KPJ i time bio zadužen za širenje antifašističkog raspoloženja. Kroz različite proglase naglašavao se loš položaj stanovništva i zločini fašista, vjerojatno s namjerom da što više ljudi, potrebni za pobjedu, pristane uz partizansku vlast.[13] Naglašava se i bratstvo i jedinstvo naroda kroz zajedničku borbu Hrvata, Srba i muslimana protiv neprijatelja.[14]

[9] GODLSTEIN: 196.
[10] *Enciklopedija*, Gerila, [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=21788] 29.6.2018., GODLSTEIN: 205.
[11] PETRIĆ, RAGUŽ 2004: 161., PETRANOVIĆ 1988: 10.
[12] STOJČIĆ, DUHAČEK 2017: 69.
[13] Iz proglasa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (1941.): *Imperijalistički grabežljivci pregazili su našu napaćenu zemlju. Porobljena, raskomadana i opljačkana, Hrvatska krvari pod vojničkom čizmom imperijalističkih osvajača u ropstvu i bijedi. (...) progone vaše najodanije borce, otpuštaju ih sa posla, premlaćuju ih u zatvorima, ubijaju ih i groze se za svaku sitnicu sa strijeljanjem i bacaju ih u koncentracijske logore bez ikakva suda i preslušanja (...)*., PETRIĆ, RAGUŽ, 2004: 162.
[14] Hrvatska u NOB-u, 1986: 53.

Nadalje, tijekom rata, javljaju se dvije glavne ideje o rješavanju post-ratne situacije na području Jugoslavije. Tito nudi socijalno reformiranu Jugoslaviju, dok su se četnici sa Dražom Mihailovićem borili za povratak kralja i izbjegličke vlade te obnovu Jugoslavije pod monarhističkom dinastijom Karađorđević.[15] Zapadni saveznici su na početku pomagali četnicima, no kada je britanska vojna komisija 1943. godine utvrdila tko se ustvari bori na antifašističkoj strani i da to nisu bili četnici već partizani, situacija se mijenja. Saveznici tada mijenjaju strategiju i počinju otvoreno pomagati partizanima i njihovom NOB-u i NOP-u.[16]

Važni datumi u povijesti stvaranja nove države počinju sa studenim 1942. godine, kada se u Bihaću osniva predstavničko tijelo svih jugoslavenskih zemalja – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (dalje: AVNOJ). Nakon osnivanja AVNOJ-a ide se na stvaranje predstavničkih tijela pojedinih država.[17] Vojne pobjede ohrabrile su partizane pa se 29.11.1943. u Jajcu, po drugi put saziva AVNOJ. Tada AVNOJ biva proglašen vrhovnim zakanodavnim i predstavničkim tijelom cijele Jugoslavije. Donosi se i službena odluka da Jugoslavija bude federacija kako bi se osigurala ravnopravnost njenih naroda.[18] Tada su izbjegličkoj vladi kralja Petra II. Karađorđevića (koja se tada nalazila u Londonu) oduzimaju prava zakonite vlade i osniva se Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (dalje: NKOJ) koji preuzima ulogu vlade. Od toga zasjedanja jugoslavenska se država službeno naziva Demokratskom Federativnom Jugoslavija (dalje: DFJ), a 29. studeni slavi se kao Dan državnosti novoosnovane "Druge" Jugoslavije.[19] U Hrvatskoj se antifašisti organiziraju osnivanjem Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (dalje: ZAVNOH). ZAVNOH je vrhovno predstavničko tijelo hrvatskog naroda kojemu je nadređen AVNOJ. On se preobrazio iz tijela vrhovnog političkog vodstva narodnooslobodilačkog pokreta u vladu demokratske Hrvatske u okviru DFJ.[20] Možda je dobro naglasiti da je predsjednik izvršnog odbora ZAVNOH-a bio Vladimir Nazor, hrvatski pjesnik, koji je sa, također hrvatskim pjesnikom Ivanom Goranom Kovačićem, sudjelovao u partizanskoj borbi.[21]

Sporazumi koji su se vodili tijekom 1944. godine između Josipa Broza Tita kao predstavnika novoosnovane države i Ivana Šubašića predsjednika izbjegličke vlade, rezultirali su formiranjem jedinstvene jugoslavenske vlade 7.3.1945. godine, na čelu sa Titom kao

[15] ŽUŽUL 2007: 191.
[16] GOLDSTEIN 2008: 292.
[17] MATKOVIĆ 2003: 256., takvo predstavničko tijelo u Hrvatskoj bio je ZAVNOH.
[18] MATKOVIĆ 2003: 257.
[19] Isto.
[20] ŽUŽUL 2007: 225.
[21] Isto.

predsjednikom.[22] Krajem rata, u svibnju 1945. Titove jedinice uspostavile su potpuni nadzor nad svim dijelovima predratne Jugoslavije pa je pozicija KPJ kao vodeće snage u državi još više učvršćena. Moramo spomenuti kako su poražene ustaške snage zajedno sa civilima bile podvrgnute velikim zločinima komunističke vlasti te je upravo Bleiburg jedan od simbola komunističkih zločina i represije nad narodom.[23] Osim toga, moramo spomenuti i odnos vlasti sa Katoličkom crkvom. Komunistička ideologija nalaže materijalističko shvaćanje stvarnosti i time ateizam; *Marx, Engels i Lenjin smatraju da je religija čovjekova izmišljotina iz straha, samovolje, neznanja, srdžbe, sublimacije nagona, čovjekove autoprojekcije, njegovih potreba i ideala*.[24] Prema tome se i u Jugoslaviji uvodi državni ateizam gdje se nastoji oslabiti utjecaj Crkve na šire slojeve društva. Crkvi su oduzeta imanja i nekretnine, a svećenici su bili politički osuđivani. Žrtva novog sistema postaje zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac. On je bio 1946. uhićen i osuđen pod neutemeljenim optužbama za suradnju s okupatorom na 16 godina zatvora.[25]

Tito i KPJ pristali su da u jedinstvenu vladu uđe nekoliko ministara iz redova građanskih političara i da prime u AVNOJ skupinu narodnih poslanika izabranih na posljednjim predratnim izborima u Kraljevini Jugoslaviji 1938., što bi trebalo poljuljati prevlast komunista.[26] No, to ni malo nije ugrozilo partijsku većinu u vladi i AVNOJ-u, ni punu kontrolu KPJ nad vojskom i svim organima civilne vlasti.[27] Obećanja da će se u obnovljenoj Jugoslaviji uspostaviti demokratski poredak, održati višestranački izbori i poštivati privatno vlasništvo nisu održana. Sliku o tome kako će funkcionirati nova vlast bilo je moguće vidjeti na izborima za ustavotvornu skupštinu, koji su se održali 11.11.1945.[28] U predizbornoj kampanji KPJ je na razne načine onemogućila sudjelovanje građanskih stranaka, pa su i one same počele odustajati od uključivanja na izbore, npr. grafički radnici su po direktivi KPJ odbijali opoziciji tiskarske usluge dok su organizirane omladinske grupe palile opozicijske novine.[29] KPJ nije zakonski zabranila rad drugih stranaka, ali ih je na razne izvanzakonske načine blokirala. Tako si je stvorila put da je za izbore narodnih zastupnika za ustavotvornu skupštinu bila postavljena samo jedna lista Narodne fronte s maršalom Titom. Da bi se dobio privid demokratizacije, uz glasačke kutije za Narodnu frontu bile su postavljene i crne ili ćorave kutije bez kandidata, za one koji

[22] MATKOVIČ 2003: 268.
[23] Isto, 270.
[24] NORAC-KLJAJO 2011: 469.
[25] Isto, 284.
[26] Isto, 272.
[27] Isto.
[28] Isto, 277.
[29] Isto.

nisu htjeli dati svoj glas Narodnoj fronti.[30] Očekivano, apsolutnu pobjedu odnijela je Narodna fronta pa su u ustavotvornu skupštinu ušli zastupnici kojima je upravljala KPJ.[31] Time počinje razdoblje prevlasti KPJ u obnovljenoj Jugoslaviji. Dana 29.11.1945. sastaje se ustavotvorna skupština i tog je dana Jugoslavija proglašena republikom pod nazivom Federativna Narodna Republika Jugoslavija (dalje: FNRJ). FNRJ trebala bi biti savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda koji su slobodno izrazili svoju volju da ostanu ujedinjeni u Jugoslaviji. Država se sastojala od šest republika: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Makedonija i autonomnih pokrajina Kosovo i Vojvodina.

Kako je KPJ osigurala vojnu i politički pobjedu, morala je preći na sljedeći korak, a to je učvršćivanje vlasti. Morala je stvoriti mehanizme za potpunu dominaciju i kontrolu nad svim sferama javnog i privatnog života te progon svojih protivnika.[32] Iako federativna, nova država malo je davala prostora radi jake centralizacije vlasti. Sva je vlast koncentrirana u rukama Partije i države su provodile politiku koju određuje Partija sa Titom na čelu. Došlo je do obustave višestranačkog sustava koji je službena ideologija opravdavala time da novi socijalistički poredak donosi pravdu i jednakost svima. Kroz potpunu dominaciju Partije stvorena je partijska država po uzoru na SSSR.[33] Suprotno od pravde i jednakosti koje vlast propagira, građani su pretvoreni u podanike bez političkih i građanskih sloboda čime se u Jugoslaviji uspostavlja totalitarni režim.

U godinama koje slijede, provodi se politika koja bi trebala jugoslavensko društvo preobraziti u novo socijalističko društvo sa željom uspostavljanja komunističkog društva. U skladu sa ideologijom, provedene su gospodarske reforme među koje spada i agrarna reforma iz 1945. kojom su oduzeta poljoprivredna zemljišta pojedincima iznad površine veće od 34 ha i ta zemlja se pretvara u državna poljoprivredna dobra, a dijelom je podijeljena siromašnim seljacima.[34] Provodila se kolonizacija, tj. preseljenje stanovništva na područja sa kojih su protjerane određene skupine, npr. građani njemačke narodnosti. Kroz konfiskaciju, državi su pripala sva industrijska postrojenja, banke i velike trgovine. Nakon toga, provodi se i nacionalizacija krupne imovine građanskog sloja stanovništva i dolazi se do toga da je bilo gotovo do kraja likvidirano privatno vlasništvo koje je prema marksističkoj ideologiji znak

[30] MATKOVIĆ 2003: 278.
[31] Isto.
[32] Isto, 280.
[33] Isto, 281.
[34] Isto, 286., ŽUŽUL 2007: 319.

starog, kapitalističkog sustava. Sve više se stvara državno vlasništvo. Vlast je provodila i prisiljenu kolektivizaciju sela uvođenjem visokih poreza na seoska gazdinstva koji seljaci nisu mogli podmirivati pa su bili prisiljeni stupati u seljačke radne zadruge.[35] Nestankom slobodnog tržišta prema uzoru na Sovjetski Savez uvedeno je plansko gospodarstvo, tj. oblik nacionalne privrede u kojoj središnje državno tijelo određuje proporcije, odnose, djelovanje, tokove funkcioniranja u skladu s postavljenim zadacima i ciljevima društva bilo je uređeno po principu "petoljetki". Prema tome, prvi petogodišnji plan razvoja privrede počeo je 1947., i trajao do 1951. godine.[36]

Nakon rata postavljena su dva glavna zadatka; obnova ratom razrušene zemlje i sređivanje gospodarskog života. Obnovu je otrežavala opustošenost zemlje netom završenim ratom, opća oskudica i siromaštvo, te nedostatak stručnih radnika. Zbog nedostatka radnika moralo se smisliti rješenje koje je nađeno u mobilizaciji masa, što je tada bilo i jedino sredstvo obnove. Tako su organi narodne vlasti organizirali masovni dobrovoljni rad, koji je ustvari počivao na prisili pa su ga ljudi nazivali i prisilni rad. Dobrovoljni rad dio je ideološke propagande jer je osiguravao realizaciju planova KPJ u izvođenju obnove.[37] U obnovu je uključen velik broj stanovnika, a posebno mladih i radnika kojima još nije splasnulo oduševljenje ratnom pobjedom i uspjesima nove vlasti. Oduševljenje je zasigurno ljudima omogućilo da lakše izdrže teške fizičke radove te da kroz rad i sami sudjeluju u stvaranju svoje države. Primjena dobrovoljnog rada u raznim oblicima, od masovne radne akcije do natjecanja tko će biti bolji, brži ili napraviti više, bio je najvažniji izvor obnove. Oslanjanje na dobrovoljni rad potjecalo je iz ratnih dana, ali je tek oslobođenjem zemlje poprimilo velike razmjere i zahvatilo cijelu zemlju, postajući redovita praksa.[38] KPJ pod obnovu nije samo podrazumijevala otklanjanje posljedica rata, već i normalizaciju gospodarskog života i osiguravanje materijalne osnove za prelazak na plansku proizvodnju i uvođenjem socijalističkih elemenata. Obnova s osloncem na dobrovoljni rad, tj. organizirane radne akcije, bilo je praćena promidžbom o viziji sretne budućnosti i popularnom krilaticom "*Nema odmora dok traje obnova*!",[39] koja se može čuti ponekad i danas.

Sljedeća godina koju moramo pobliže objasniti je 1948. Kako je Josif Visarionovič Staljin[40] želio podrediti i vezati uza sebe Jugoslaviju i ostale socijalističke europske zemlje, a Tito se

[35] Isto, 319.
[36] *Proleksis enciklopedija*, Plansko gospodarstvo [http://proleksis.lzmk.hr/1523/] 1.5.2018.
[37] PETRANOVIĆ 1988: 42.
[38] Isto, 85.
[39] MATKOVIĆ 2003: 293., PETRANOVIĆ 1988: 85.
[40] Staljin, Josif Visarionovič Džugašvili, sovjetski političar i državnik (Gori, Gruzija, 21. XII. 1878. ili 1879 – Moskva, 5. III. 1953)., *Enciklopedija*, Staljin [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57724] 5.7.2018.

tome suprotstavio, dolazi do njihovog sukoba. Staljin je imao želju stvoriti tri federacije koje bi bile sačinjene od europskih socijalističkih zemalja, nakon čega bi te federacije bile priključene SSSR-u kao njegove republike.[41] Da bi se to ostvario on je tražio stvaranje jugoslavensko-bugarske federacije što jugoslavensko komunističko vodstvo nije prihvatilo, želeći zadržati svoju nezavisnost. Od ožujka do lipnja trajalo je dopisivanje Tita i Staljina, no Staljin se tada poslužio međunarodnom organizacijom komunističkih partija – Informacionim biroom komunističkih i radničkih stranaka (Informbiro) te se objavljuje slavna rezolucija *O stanju u KPJ*.[42] Tom rezolucijom Staljin je osudio cjelokupnu politiku KPJ, isključio KPJ iz međunarodnog komunističkog pokreta i pozvao članove KPJ-a koji su odani Staljinu da sruše Tita i postave novo, njemu poslušno vodstvo.[43] No, Tito i KPJ odlučili su se na pružanje otpora. Zbog toga je SSSR s drugim socijalističkim zemljama uveo potpunu godpodarsku blokadu Jugoslavije. Dio članova KPJ zaista je iskreno vjerovalo Staljinu pa su tako postali prava opasnost Titu, sa kojima je on počeo nemilosrdni obračun. U tim sukobima stradao je i Andrija Hebrang, hrvatski komunist kojeg je Milovan Đilas[44] optužio za hrvatski nacionalizam i djelovanje sa Staljinom te je Hebrang umro u srpskom zatvoru Glavnjači.[45] Prema onima koji su se imalo pobunili protiv KPJ da bi podržali rezoluciju, postupalo se na različite načine. Logično je bilo automatsko isključenje iz stranke, što je bilo fatalno jer posljedice nisu bile samo gubitak položaja i službe, već i izolacija (zatvor). Takvi kažnjenici često su nazvani informbirovci ili ibeovci. Uhićeni informbirovci odvođeni su u početku u postojeće logore iz doba rata, a od 1949. i na otoke Goli i Sv. Grgur.[46] Uhićenici su bili mučeni žeđu, glađu i batinama, a na Golom otoku uz te oblike ponižavanja, njihove su muke uvećane i besmislenim

[41] ŽUŽUL 2007: 315.
[42] Isto.
[43] Isto.
[44] Đilas, Milovan**,** crnogorski političar, književnik i publicist (Podbišće, 12.6. 911 – Beograd, 20.4.1995). Studirao je filozofiju i pravo na Beogradskom sveučilištu. Postao je član KPJ 1932., a 1933. osuđen je na tri godine zatvora koje je izdržavao u Srijemskoj Mitrovici. J. Broz Tito uključio ga je u vodstvo KPJ, pa je 1938. postao član CK KPJ, a 1940. član Politbiroa CK KPJ. Nakon rata bio je jedan od ideologa KPJ, rukovoditelj agitacijsko–propagandnog odjela, potpredsjednik vlade i predsjednik Narodne skupštine. Nakon napada J. V. Staljina i Informbiroa na jugoslavensko vodstvo 1948. postao je oštar kritičar staljinizma i zagovornik demokratizacije komunističkog sustava. Tijekom 1953. objavio je u listu *Borba* i u časopisu *Nova misao* seriju članaka u kojima je podvrgnuo kritici jednopartijski monopol, birokratizaciju društva i privilegije vladajućega sloja. Na izvanredno sazvanom Trećem plenumu CK SKJ u siječnju 1954. optužen je za antipartijske stavove i isključen iz političkog života, a 1955–57. zbog tekstova objavljenih na Zapadu osuđivan je na kazne zatvora od tri do trinaest godina (od 1956. do 1966. ukupno je proveo devet godina na robiji u Srijemskoj Mitrovici). Od 1956., kada mu je u SAD-u objavljena knjiga *Nova klasa (The New Class)*, stekao je glas jednoga od vodećih kritičara komunističke ideologije i sustava. *Enciklopedija*, Milovan Đilas, [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16908] 5.7.2018.
[45] ŽUŽUL 2007: 317.
[46] Isto, 323.

fizičkim naporima nošenjem kamenja.[47] Sve to sa svrhom preodgoja iz neistomišljenika u ljude odane Titu.

Zbog posljedica sukoba i gospodarske blokade koju mu je nanio SSSR, Tito je bio prisiljen približiti se zapadnim državama koje je izbjegavao. Približavanjem Zapadu Jugoslaviji su donirana velika novčana i materijala sredstva. U partijskom vrhu došlo je do spoznaje da nešto treba mijenjati.[48] Povratak u kapitalizam i višestranačje značio bi kraj prevlasti KPJ, radi toga trebalo je pronaći novi izlaz, različit od onoga koji se prakticirao u SSSR-u. Izlaz se našao u većem naglasku na socijalizam te se od sukoba sa Staljinom nastoji stvoriti posebni, specifični, jugoslavenski socijalizam čime počinje socijalističko doba u povijesti Jugoslavije. Razmišljalo se o tome kakav je karakter vlasništva u socijalizmu, ako je ono državno ili društveno. Zaključili su da je birokracija slomila socijalizam u Rusiji i da treba napustiti sustav državnog upravljanja te oblikovati sustav u kojima će tvornicama upravljati sami radnici i ostvariti koncepciju slobodnog socijalizma. Od 1949. godine osnivaju se radnički savjeti te se piše zakon o radničkom upravljanju privredom – radničkom samoupravljanju.[49] Prije sukoba, u Jugoslaviji su postojali socijalistički proizvodni odnosi prema modelu izgrađenom u SSSR-u. Jedna od bitnih karakteristika toga modela socijalizma jest centralizacija odlučivanja i dominantna uloga države u društvenim odnosima, te se takav model socijalizma može nazvati državni socijalizam.[50] Donošenjem Zakona o radničkim savjetima 1950. godine otpočeo je u Jugoslaviji novi revolucionarni proces stvaranja samoupravnih socijalističkih odnosa, specifičnog modela socijalizma različitog od onog državnog. Odbacivanjem centralističkog upravljanja, prenošenjem ovlasti na niže organe, Jugoslavija pokazuje da se nakon sukoba sa Staljinom sve više odvaja od SSSR-a, a sve više približava temeljnoj socijalističkoj ideologiji. Nakon sukoba počinje se sve više naglašavati da je cilj jugoslavenske vlasti stvaranje socijalističkog društva te se od tada to doba sve više nazva dobom jugoslavenskog socijalizma. Socijalističke ideje kod samoupravljanja vide se po naglasku na društveno vlasništvo što je izraz socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa među ljudima i osnova je slobodnog udruživanja rada i vladajućeg položaja radničke klase u proizvodnji i u društvenoj reprodukciji u cjelini te osnova vlastitim radom stečenog osobnog vlasništva koje služi zadovoljavanju potreba i interesa čovjeka. Sredstva za proizvodnju su u društvenom vlasništvu kao zajednička neotuđiva osnova društvenog rada i društvene reprodukcije, služe isključivo radu u cilju zadovoljavanja osobnih

[47] Isto.
[48] MATKOVIĆ 2003: 306.
[49] Isto, 307., PETRANOVIĆ 1988: 288., ŽUŽUL 2007: 329.
[50] GRBIĆ 1975: 87.

i zajedničkih potreba i interesa radnih ljudi te razvijanju materijalne osnove socijalističkog društva i socijalističkih samoupravnih odnosa.[51] Naglašava se i uloga radnika - udruženi radnici odgovorni su jedni drugima i socijalističkoj zajednici kao cjelini.[52] No, iako su radnici mogli samostalno odlučiti o nekim pitanjima, državni organi, direktori i partijske organizacije u samim poduzećima, brinuli su da radnički savjeti ne izmaknu kontroli države. Tako je cijeli sustav samoupravljanja bio u neskladu s onim što se u javnosti propagiralo i što se stvarno primjenjivalo jer su komunisti još uvijek nadzirali cijeli život društva.[53] Kako bi se naglasilo da država djeluje u novim uvjetima i da se da naglasak na socijalistički sustav, KPJ 1952. mijenja naziv u Savez komunista Jugoslavije – SKJ, što bi trebalo pokazati da SKJ više neće biti naredbodavac već će imati ulogu idejnog usmjerivača. U skladu s novim prilikama, 1963. donesen je i novi ustav kojim je samoupravljanje označeno kao temelj društvenog ustroja i službeno je naglašeno da je konačni cilj komunističke stranke stvaranje socijalističkog društva. Od tada se mijenja i ime države iz Narodna Federativna Republika Jugoslavija u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.[54] Godine nakon sukoba sa Staljinom daju veći naglasak na socijalizam, odlikuju se intenzivnom industrijalizacijom, političkom liberalizacijom, otvaranjem inače zatvorenih granica, umjerenom decentralizacijom i dinamičnim ekonomskim porastom.[55] Prevodila se strana literatura i beletristika što je omogućilo da se na Sveučilištima i javnosti šire ideje o demokraciji, doduše zamotane u socijalističko ruho. Slobodnije se razvija kultura, posebno zanimljiva kultura mladih koja je često provokativna, zabrane djela i predstava bile su rijetke, a nagrade socijalističke omladine dobivale su i alternativne rock grupe (npr. Prljavo kazalište). Radništvo je mirno pristajalo uz režim, kako i nebi kad im doba socijalizma donosi urbanizaciju, industrijalizaciju, jeftina radnička odmarališta, dodjelu besplatnih stanova, osjećaja da kroz samoupravljanje ipak odlučuju i oni, itd.[56]

Promjene su se mogle osjetit zasjedanjem Izvršnog komiteta CK SKJ u ožujku 1962., kada su se prvi put otvoreno manifestirala različita gledišta o budućem ekonomskom, pa prema tome i političkom uređenju Jugoslavije. Postupno su se istaknule dvije glavne strane. Jedna je bila predvođena političarima iz razvijenijih Republika Slovenije i Hrvatske i zalagala se za razvoj tržišne ekonomije i decentralizaciju političkog sustava, dok je druga bila predvođena dijelom srpskih komunista i zalagala se za veću centralizaciju i utjecaj savezne vlade na politički i

[51] Isto.
[52] Isto, 88.
[53] MATKOVIĆ 2003: 307.
[54] ŽUŽUL 2007: 332.
[55] MALEŠEVIĆ 2004: 207.
[56] CIPEK 2006: 300.

ekonomski život zemlje.[57] Tako dolazimo do godine kojom zaključujemo, ograničavamo ovaj rad i koja je dala naslutiti na buduće promjene u politici i društvu, naravno govorimo o 1966. godini. U sredini 1966. došlo je do otvorenog sukoba oko pravca društvenog razvoja i mjesta sigurnosnih službi koje su osiguravale Jugoslaviju kao totalitarnu državu. Sukob je poznat kao „slučaj Aleksandra Rankovća".[58] Ranković je kao organizacijski sekretar Partije i šef tajne policije bio smatran drugim čovjekom u državi i najbližim Titovim suradnikom te je upravljao Službom državne sigurnosti čiji je rad nedodirljiv. Ranković je također zastupao centralizma i jačanje saveznih ovlasti u vrijeme kada se radi društvene i gospodarske krize želi uvesti veću demokratizaciju.[59] Njegova nastojanja da onemogući daljnju provedbu ekonomskih reformi i decentralizaciju države bili su vođeni bojazni da će to dovesti do gubitka političke moći partije i eventualnog raspada države.[60] Službi kojom je upravljao počelo se zamjerati sveopći nadzor, određivanje osoba za političke dužnosti, a posebno nadziranje Tita, nedodirljivog nositelja vlasti. Nikada nije pouzdano utvrđena prava istina oko te afere prisluškivanja i jesu li čelni ljudi Jugoslavije zaista prisluškivani ili je to samo bilo obrazloženje za politički obračun sa šefovima Službe sigurnosti.[61] Razlozi su mogli biti puno dublji. Radilo se prije svega o otporu Rankovića i njegovog kruga novom liberalnom pravcu prihvaćenom od partijskog vrha i općenito različitim koncepcijama o budućem uređenju države.[62] Zbog svega toga, Ranković i pojedinci Službe državne sigurnosti morali su na Četvrtoj sjednici Centralnog Komiteta Saveza Komunista Jugoslavije na Brijunima, 1. i 2.7.1966. podnijeti ostavke na stranačke i državne dužnosti.[63] Najavljena je reorganizacija i drukčije određivanje položaja sigurnosnih službi u društvu. Raščlamba djelovanja Službe pokazala je kako su postojale brojne zbirke spisa i to o običnim ljudima te koliko je njen rad bio težak okov i brana za slobodniji društveni život.[64] To se odnosilo i na Hrvatsku iako su predstavnici službenih tijela procjenjivali kako u Hrvatskoj nije bilo većih zloporaba.[65]

Rankovićev pad dio je reformi u Službi državne sigurnosti koje olakšavaju političku atmosferu u zemlji. Otvaraju se granice, ukidaju vize, lako se dolazi do putovnica. Modernizacijski skok se u Jugoslaviji događa u okviru jedne generacije, od početka 1950-ih do

[57] BATOVIĆ 2010: 540.
[58] ŽUŽUL 2007: 334.
[59] BATOVIĆ 2010: 549.
[60] Isto.
[61] Isto, 550.
[62] Isto.
[63] ŽUŽUL 2007: 334.
[64] Isto.
[65] Isto.

kraja 1670-ih, a jezgra toga skoka su šezdesete. Vrijeme između 1958. i 1971., ostave li se po strani turbulencije kojih je također bilo, može se shvatiti kao hvatanje zaleta i širenja krila do punog zamaha na svim područjima. Smjena Aleksandra Rankovića s mjesta potpredsjednika Jugoslavije i njegov politički pad bio je najznačajniji događaj od Titova raskida sa Staljinom 1948. godine, te je naznačio, uz neke prethodne odluke, početak puta ka smanjenju masovnosti političke represije, mekšem režimu, ustavu 1974. godine koji je doveo do većih sloboda i u konačnici "omogućio" raspad Jugoslavije čime i prestaje važnost službene komunističke ideologije.[66] Važan aspekt jugoslavenskog socijalizma je i međunarodna politika. Budući da Jugoslavija kao socijalistička zemlja, nije mogla ući u NATO savez, a odbila je i Varšavski pakt, ona odabire treći put. Jugoslavija zajedno s Indijom i Egiptom osniva Pokret nesvrstanih[67] i time ostaje neutralna u tadašnjoj blokovskoj podjeli svijeta i vremenu Hladnog rata. Na kraju, doba jugoslavenskog socijalizma je doba koje je i danas ishodište suvremenog društva i svakodnevnih praksi kakve poznajemo.[68]

2.2. Karakteristike jugoslavenske ideologije

2.2.1. Komunizam, socijalizam, lenjinizam i staljinizam

Kroz prikaz povijesti Jugoslavije dalo se naslutiti da je temelj Titove Jugoslavije bio komunistički politički sustav i pripadajuća komunističko-socijalistička ideologija. Komunizam je ideja savršenoga, besklasnoga društva i potpune jednakosti ljudi. Politička ideologija komunizma utemeljena je na ukidanju privatnoga vlasništva i na uspostavi zajedničkoga vlasništva nad sredstvima za proizvodnju te je također i politički pokret koji obuhvaća ukupnost komunističkih partija, organizacija i skupina u svijetu, odnosno politički sustav totalitarne

[66] BATOVIĆ 2010: 551.

[67] Naziv za državnu vanjsku politiku protivnu svrstavanju u vojno-političke saveze velikih sila i njihovoj blokovskoj politici. Javlja se nakon II. svjetskog rata s dekolonijalizacijom i težnjama uglavnom azijskih i afričkih država za uspostavom miroljubive međudržavne koegzistencije. Prva konferencija nesvrstanih država održana je u Beogradu od 1. do 6. rujna 1961 (jedan od pripremnih sastanaka održan je 1956. na Brijunima, tijekom susreta J. Broza - Tita, G. A. Nasera i J. Nehrua). Na Beogradskoj konferenciji predstavnici 25 država istaknuli su potrebu za prihvaćanjem političkih i drugih različitosti, za uspostavom međudržavne suradnje i koegzistencije, za očuvanjem svjetskog mira i dr. Podupirali su borbu za nacionalno oslobođenje, odbijali svrstavanje uz velike sile te ustupanje državnog prostora za strane vojne baze. Pokret nesvrstanih postupno se širio te su na šestoj konferenciji u Havani 1979. sudjelovale 93 države članice. Raspadom bipolarnog poretka uloga nesvrstanosti slabi, iako pokret i dalje djeluje (početkom 2000-ih obuhvaća oko 120 država članica). Hrvatska se nalazi u statusu države promatračice. *Enciklopedija*, Nesvrstanost [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43502] 4.7.2018.

[68] *Portal novosti*, Šezdesete su bile vrhunac idealističkog socijalizma [https://www.portalnovosti.com/igor-duda-sezdesete-su-bile-vrhunac-idealistickog-socijalizma] 5.7.2018.

jednostranačke vlasti.[69] Jedna od glavnih osoba koja je utjecala na komunističke poglede je definitivno Karl Marx.[70] On u svojem Komunističkom manifestu iz 1848. pokazuje neslaganje sa kapitalističkim sustavom u kojem klasa modernih kapitalista koji su vlasnici sredstava za proizvodnju iskorištavaju najamni rad. Dok su njihova suprotnost proletarijat - klasa modernih najamnih radnika koji ne posjeduju sredstva za proizvodnju, pa su prisiljeni prodavati svoju radnu snagu da bi preživjeli.[71] Prema njemu, neposredni cilj komunista isti je kao i svih ostalih proleterskih stranaka: formiranje proletarijata u klasu, revolucionarne klasne borbe radništva protiv buržoazije, rušenje buržoaske vladavine, osvajanje političke moći od strane proletarijata i međunarodna revolucija.[72] Proletarijat je upravo ona klasa koja bi trebala ostvariti besklasno društvo.[73] Marx naglašava da je kapitalistički sustav doveo do otuđenja i najavljuje socijalizam kao razotuđenje i pomirenje čovjeka s prirodom. Komunizam, koji se temeljio na idejama Karla Marxa i njegovih sljedbenika (marksizam), shvaćao je socijalizam kao prvu ili prijelaznu etapu između kapitalizma i komunizma. Socijalizam je trebao biti etapa u kojoj će se stvoriti uvjeti za postanak potpunog, besklasnog, komunističkog društva. Socijalizam je pojam koji označava ideje, teorije, pokrete i poretke koji teže podruštvljenju temeljnih uvjeta ljudske egzistencije. Nastao je u 19. st. u Europi kao reakcija na industrijalizaciju i kapitalizam. Kroz povijest svojega razvoja pojavljivao se unutar različitih političkih koncepcija, od kojih su najznačajnije: utopijski socijalizam, anarhizam, boljševizam, socijaldemokracija, komunizam, te realni socijalizam. Koncepcije se međusobno razlikuju po načinu (sredstvima) kojim će se socijalističke vrijednosti postići, a središnje zajedničke vrijednosti svim oblicima socijalizma jesu kritika privatnoga vlasništva i njegovo podruštvljenje te načelo društvene jednakosti.[74] Temelj socijalističke ideje je nastojanje da se u industrijaliziranom društvu ostvari društveni poredak u kojem neće postojati kapitalizam, tj. u kojemu će se ukinuti privatno vlasništvo u gospodarstvu.

[69] *Enciklopedija*, Komunizam [http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32694] 6.7.2018.
[70]Marx, Karl, njemački filozof, ekonomist, socijalni mislilac i revolucionar (Trier, 5. V. 1818 – London, 14. III. 1883). On predlaže osnivanje saveza komunista, do čega dolazi 1847. u Londonu. Potkraj iste godine, na drugom kongresu Saveza komunista, Marxu i Engelsu biva povjerena izradba *Manifesta komunističke partije* (*Manifest der kommunistischen Partei,* 1848), u kojem su sažeti temeljni nazori komunista o društvenom razvitku, smislu klasne borbe i njezinim metodama. Marx je shvaćen kao utemeljitelj »historijskog i dijalektičkog materijalizma« i »znanstvenoga socijalizma«. Svojim opusom i djelovanjem snažno je utjecao na međunarodni radnički pokret te na socijalističke i komunističke partije širom svijeta. *Enciklopedija*, Karl Marx [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39239] 6.7.2018.
[71] MARX, ENGELS 2010: 4.
[72] Isto, 10.
[73] JUKIĆ 1989: 51.
[74] *Enciklopedija*, Socijalizam [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56924] 6.7.2018.

Budući vladar druge Jugoslavije - Tito je u bliski kontakt sa komunizmom došao u Rusiji.[75] U Rusiji su se prije Prvog svjetskog rata odvijale dvije poznate revolucije - Februarska i Oktobarska. One su dovele do ukidanja monarhije, abdikacije cara Nikole II. Romanova i dolazak boljševika na vlast s Vladimirom Iljičom Lenjinom.[76] Tito je potkraj 1916. uspostavio vezu s ruskim revolucionarima, pa je u srpnju 1917. sudjelovao u boljševičkim demonstracijama. Prihvatio je lenjinizam kao svoju političku orijentaciju i u proljeće 1920. u Omsku postao član Jugoslavenske sekcije Ruske komunističke partije (boljševika). Neke od glavnih odrednica Lenjinove interpretacije marksizma (lenjinizam), koje je kasnije prihvatio Tito jesu: nacionalizacija, širenje i promocija komunističke ideologije, odbacivanje parlamentarizma i demokratski izglasane reforme kao put prema idealu komunizma, zastupanje revolucionarnih metoda i krute jednopartijske diktature ("diktatura proletarijata").[77] Dakle, za razliku od Marxove ideje o tome kako bi se trebalo srušiti kapitalističku vlast i dovesti do ravnopravnog društva postepenim i demokratskim putem, ovdje vidimo kako se lenjinizam zalaže za drugačiji put kroz odbacivanje demokratskih oblika i uvođenje jednopartijske diktature. Također, u lenjinističkom shvaćanju Marxove teorije religija se smatra preprekom ljudskom razvoju, te su socijalističke države temeljene na markističko-lenjinističkim načelima kao svoju ideologiju preuzele ateizam te primjenjivale antireligijsku politiku. Uz klasnu borbu koja će dovesti proletarijat na vlast čime će doći do besklasnog društva te državno vlasništvo, jedan od važnih elemenata marksističko-lenjinističkih učenja je materijalistički pogled na svijet koji uključuje antireligijsku politiku. Ideologija je smatrala da je vjera kroz povijest samo bila smetnja ljudima koji su se oslanjali na pomoć bogova, a ne u svoje snage. Prema tome čovjek bi trebao shvatiti funkcioniranje prirode, njenih pojava, znanosti i svega onoga što bi mu

[75] GOLDSTEIN 201: 39.

[76] Lenjin, Vladimir Iljič, ruski revolucionar, državnik i publicist (Simbirsk, 22. IV. 1870 – Gorki kraj Moskve, 21. I. 1924). U jesen 1893. nastanio se u Sankt Peterburgu, gdje je 1895. sudjelovao u ujedinjavanju sanktpeterburških marksista u jedinstvenu organizaciju Savez borbe za oslobađanje radničke klase. Organizacija je bila razbijena potkraj 1895., Lenjin je bio uhićen, proveo je godinu dana u zatvoru, a potom je bio osuđen na trogodišnje progonstvo u sibirsko selo Šušenskoe u Minusinskom okrugu. Tada je napisao poznatu studiju *Razvoj kapitalizma u Rusiji (Razvitie kapitalizma v Rossii)*, u kojoj pokazuje da kapitalizam ubrzano uništava seosku općinu i stvara seoski proletarijat, koji može postati saveznik malobrojnog industrijskog radništva u Rusiji. U pamfletu *Što da se radi* (*Čto delat'?,* 1902) odbacio je do tada vladajuće marksističko stajalište da će radnička klasa spontano prihvatiti revolucionarni socijalizam, jer radnici mogu doprijeti samo do »sindikalističke svijesti«, a revolucionarnu svijest treba razviti skupina »profesionalnih revolucionara« organiziranih u discipliniranu i centraliziranu partiju. Postao je vođa lijevoga krila Ruske socijaldemokratske radničke partije, koje se nakon rascjepa na Drugom kongresu 1903. naziva boljševicima. Pod njegovim vodstvom boljševici su pobijedili u građanskom ratu i uspostavili jednostranački sustav, ali je njegov pokušaj ekonomske revolucije (»ratni komunizam«) završio neuspjehom, pa je 1921. uveo »Novu ekonomsku politiku« (NEP) kojom su bili dopušteni elementi tržišnoga gospodarstva. Na njegov je prijedlog 1922. stvoren Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). *Natuknica*, Lenjin [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36022] 7.7.2018.

[77] KAŠIĆ 1990: 147.

pomoglo da se što više osamostali i pouzda u svoje znanje i moć, neovisno o uplitanju božje ruke u njegovu sudbinu.[78] Prema kratkom prikazu povijesnih događaja vidjeli smo kakav je odnos imao jugoslavenski režim prema Crkvi. Težnja za smanjivanjem utjecaja Crkve bilo je u skladu s novom ideologijom. Moramo naglasiti kako je komunizam ateistička ideologija u čijoj koncepciji razvoja povijesti, ekonomija ima glavnu riječ, koja uz stvaranje materijalnih uvjeta života, uvjetuje sociopolitičke i duhovne procese i strukture. Religija je smatrana smetnjom u stvaranju novog društva, izmišljotina povlaštenih klasa koje ju koriste kao alat i opravdanje za bolje izrabljivanje podčinjenih i podložnih klasa.[79] Sam je Karl Marx imao ambivalentan odnos prema religiji, smatrajući je "opijumom za mase" odnosno sredstvom koje su vladajuće klase koristile kako bi tisućama godina davale lažnu nadu nižim klasama, dok je istovremeno priznao da je u neku ruku predstavljala i protest nižih klasa protiv njihovog lošeg ekonomskog položaja.[80] Također je smatrao da je religija otuđeni oblik društvene svijesti, iluzija, koja s razvojem društvene svijesti treba odumrijeti. Čitavu povijesti i sva događanja u njoj on objašnjava klasnom borbom. Od robovlasničkog, feudalnog do kapitalističkog društva postoje klase podčinjenih i povlaštenih koje međusobno vode borbu, podčinjeni za bolji život, a povlašteni za opstanak. Svaka je religija samo odraz u ljudskim glavama onih vanjskih sila koje vladaju nad njihovim svakodnevnim životom, odraz u kojem zemaljske sile dobivaju oblik nadzemaljskih sila. U početku povijesti tako se objašnjavaju prirodne sile koje i u daljnjem razvitku ljudskog društva dobivaju različite personifikacije.[81] Konkretne primjere takvog shvaćanja potražit ćemo u nastavnim sredstvima kroz sljedeća poglavlja.

Josip Broz imao je viđenje svijeta u skladu sa komunističkom ideologijom. On napušta Rusiju, dolazi u Zagreb i svoje svjetonazore potvrđuje sa članstvom u KPJ 1920. godine.[82] Kada dolazi do Drugog svjetskog rata, Tito staje na stranu antifašističke borbe i uz domovinu lenjinizma i staljinizma - SSSR. On, kroz organiziranje NOB-a i NOP-a, djelovanje KPJ i u praksi provodi komunistička učenja i nudi socijalno reformiranu Jugoslaviju, za razliku od Draže Mihailovića koji želi vratiti dinastiju Karađorđevića na tron.[83] Tito daje naglasak na klasnu borbu, na svakodnevnu borbu za poboljšanje položaja radnika, a u ratno vrijeme je umjesto štrajkova radnika, cilj bio vođenje borbe protiv fašista i njihovih suradnika.[84] Nakon

[78] MUDRINIĆ 1980: 280.
[79] NORAC-KLJAJO 2010: 474.
[80] PAVIĆ 2015: 35.
[81] NORAC-KLJAJO 2011: 475.
[82] GOLDSTEIN 2015: 95., *Enciklopedija*, Josip Broz Tito, [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9758] 7.7.2018.
[83] ŽUŽUL 2007: 191.
[84] Isto, 206.

završetka rata Tito usko surađuje sa Staljinom.[85] Tita i Staljina duboko vežu rat, ideologija i slično razmišljanje. No, Staljin s vremenom mijenja svoja stajališta. Nakon Lenjinove smrti, lenjinizam je doživio iskrivljivanja. Pod specifičnom doktrinom marksizma-lenjinizma, Staljin stvara svoju verziju – staljinizam, te je u postlenjinskom razdoblju došlo do izopačivanja kriterija i načela lenjinizma, što se posebno izrazilo u stvaranju kulta ličnosti Staljina. Staljinizam se odlikovao: po koncepciji socijalizma prvo u jednoj zemlji, a nakon toga na međunarodnoj razini, po politici ubrzane industrijalizacije, planskom gospodarstvu (petoljetke), političkim progonima neistomišljenika (politička represija), diktaturi jedne stranke, kolektivizaciji, kultu ličnosti, itd.[86]

2.2.2 Titoizam

Nova jugoslavenska država imala je karakter totalitarističke diktature. Dokazi o tome leže u monopolizaciji vlasti (nestanak podjele vlasti), ukidanju opozicije i političkog pluralizma (slobode medija i ukidanja javnog mnijenja kao kontrolora političke vlasti), suspendiranju pravne policijskom državom, poredak nastoji ukinuti razliku između privatnog i javnog, postići sveobuhvatnu kontrolu ne samo politike nego i privrede, u privatnoj sferi svatko mora dijeliti opća načela vjerovanja i ponašanja koja nameće komunistička ideologija, oblikuje se monopolistička politička stranka, vlast se služi terorom kojem je cilj izazvati strah (sam Tito ima monopol nad oblicima fizičke sile i osim vođe svatko pa i njegovi sljedbenici mogu biti

[85]Staljin, Josif, Visarionovič, Džugašvili, sovjetski političar i državnik (Gori, Gruzija, 21. XII. 1878. ili 1879 – Moskva, 5. III. 1953). Pohađao je mjesnu školu u Goriju, pa teološko učilište u Tbilisiju. Ondje se uključio u rad studentskoga marksističkog kružoka i pristupio (1898) tbiliskoj organizaciji netom osnovane Ruske socijaldemokratske radničke partije. Zaokupljen revolucionarnim idejama, zapustio je školske obveze i 1899. bio izbačen s učilišta. Nakon Lenjinove smrti, Staljin je još više učvrstio svoj položaj na vlasti te si je s pomoću administrativnog aparata osigurao i ključni položaj u Politbirou. Staljin je razvio vlastitu ideološku doktrinu: ideologiji »permanentne (svjetske) revolucije«, suprotstavio je koncepciju »socijalizma u jednoj zemlji«. Politika ubrzane industrijalizacije države i nasilne kolektivizacije seljačke zemlje dovela je na početku 1930-ih do obuhvatnoga socijalnog terora, masovne gladi i smrti milijuna ljudi. Program industrijalizacije i kolektivizacije utjecao je na daljnju radikalizaciju političkog terora. Započeo je dugo razdoblje »čistki«, kojima je bila zatrta svaka stvarna ili tek moguća oporba Staljinu. U tim se godinama konačno učvrstio kult Staljinove ličnosti, koji je nadmašio čak i uspomenu na Lenjina. Staljin više nije bio samo neosporni tvorac unutarnje i vanjske politike; njegova je misao propisivala kanone kulture i umjetnosti, pa i znanosti, što je dugo otežavalo uvjete njihova razvoja. U vanjskoj politici Staljin je ponajprije želio osigurati revolucionarne stečevine i cjelovitost SSSR-a. Iako u političkoj izolaciji, uz pomoć Komunističke internacionale (Kominterna) djelovao je na komunističke stranke širom Europe. Od 1943. nosio je maršalski čin, a od 1945. naslov »generalisimusa«. Na pregovorima sa saveznicima u Teheranu (1943), Jalti i Potsdamu (1945) Staljin je uspostavio strateške temelje za novi međunarodni položaj SSSR-a kao velesile, pragmatično podređujući tomu cilju i međunarodni komunistički pokret. Hegemonija SSSR-a u socijalističkome bloku dovodila je međutim i do otpora (prvi u Jugoslaviji 1948). Suprotstavljanje kapitalističkim zemljama vodilo je u poslijeratni hladni rat. Tek nakon Staljinove smrti bilo je moguće započeti novu politiku destaljinizacije. *Enciklopedija*, Staljin [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57724] 9.7.2018.

[86] ŽUŽUL 2007: 203., PETRANOVIĆ 1988: 345., *Enciklopedija*, Staljinizam [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57725] 18.7.2018.

izvrgnuti režimskom nasilju) te pretvaranje kulture u propagandu. Bitno je za naglasiti da totalitarna diktatura vlada cjelokupnim životom zajednice, ona zadire u privatnu sferu i važno joj je da stanovništvo sluša i vjeruje onome što vlast propagira. Ona traži od podanika da vjeruju u svetu, povijesnu misiju vladajućih (kao što je u ovome slučaju misija stvaranja ravnopravnog, idealnog, komunističkog društva).[87] Diktatura komunističke stranke rezultat je pobjede partizanskog pokreta u Drugom svjetskom ratu. KPJ bila je predvodnica antifašističke borbe i nije ju ograničila na oslobođenje zemlje, nego je i usporedno izvela i revoluciju. Paralelno se odvijalo nekoliko stvari: oslobađanje zemlje, formiranje nove federativne političke zajednice, uspostava diktature proletarijata, odnosno komunističke stranke i Tita. Jedan vođa, jedna stranka i teror značajke su jugoslavenskog komunizma, koji je nacionalno pitanje želio riješiti uspostavom federalizma koji bi trebao osigurati ravnopravnost nacija. Nova formula "bratstvo i jedinstvo" potiče međunarodnu toleranciju, no pravi uvjet funkcioniranja federalizma bila je neupitna diktatura komunističke stranke.[88] S obzirom na komunistički sustav i uvjerenje kako religija smeta ljudskom razvoji i u Jugoslaviji se uvodi državni ateizam. Javno poricanje, pa i suzbijanje religije se opravdavalo činjenicom da vjerske razlike ističu razlike između jugoslavenskim narodima i narodnostima, te tako podstiču nacionalizam i šovinizam te potkopavaju bratstvo-jedinstvo. Najefikasnije sredstvo državnog ateizma bila je činjenica da je KPJ Ustavom imala zagarantiranu vodeću ulogu u društvu. S obzirom da je ateizam bio nužan preduvjet članstva u Partiji, to je značilo da se na svim vodećim položajima u društvu mogu nalaziti samo ateisti. Državni ateizam je svoje najekstremnije oblike imao neposredno nakon rata i tokom konsolidacije komunističkog poretka. Kao što smo vidjeli na primjeru Alojzija Stepinca, svećenici su pogubljivani i/ili zatvarani, a vjernici izlagani nasilju i policijskom maltretiranju. Kasnije se državni ateizam pojavljivao kroz implicitne oblike. Izvršena je potpuna sekularizacija javnog života - u školama je ukinut vjeronauk, a iz školskih udžbenika izbačen vjerski sadržaj i umjesto toga promicana kritika religije. Vjerski sadržaji su također prognani iz medija, a čak su se prestali slaviti i vjerski blagdani kao Uskrs i Božić.[89]

Prema svemu prethodno navedenome i kroz prikaz povijesti Jugoslavije, vidimo da je nakon dolaska na vlast 1945., Tito slijedio sovjetski primjer i spoj marksističke, lenjinističke i staljinističke ideologije. To smo mogli vidjeti kroz uvođenje jednostranačja, diktature KPJ, ukidanjem privatnog vlasništva i uvođenjem državnog vlasništva, oduzimanje imovine bogatijima, agrarnom reformom, konfiskacijom imovine, nacionalizacijom, uvođenjem

[87] CIPEK 2006: 285.
[88] Isto, 297.
[89] MATKOVIĆ 2003: 283., PETRIĆ, RAGUŽ 2004: 197.

planskog gospodarstva, kulta ličnosti, uvođenjem potpunog nadzora nad svim područjima života, tj. stvaranje totalitarnog režima., itd.. Uspostavljeni sistem imao je opći uzor u SSSR-u. Ustav nove države sadržavao je sovjetska pravna rješenja, osnovne ustanove proizlazile su iz narodnooslobodilačkog rata, ali i iz sovjetskih institucija.[90] Organizacija sindikata radnika bila je također kopija Lenjinovih i Staljinovih sindikata počivajući na određenju da su sindikati posredničke organizacije radničke klase koja stoji između države i radništva uz rukovodeću ulogu partije.[91] Titu je uzor bio Staljin, što se vidi po, npr.: preuzimanju odlika vladavine i ideologije i kultu ličnosti. Kao i Staljin, i Tito je volio da mu se iskazuju javni izrazi poštovanja i ljubavi kako bi time uvjerio i sebe i druge da je upravo to što on misli i čini ispravno za narod. Staljin je bio opsjednut svojom nepogrešivošću i time nadmašio sve poznate diktatore: volio je da se vidi u filmskim časopisima, da se o njemu pišu i pjevaju pjesme, da ga slikari slikaju, da mu se kliče, da svaki njegov izlazak te izjava budu predstavljeni na prvim stranicama novina. Jugoslavenski komunisti su također stvarali kult vlastitog vođe. Titu je zasigurno godila pažnja, a najvjerojatnije je da je kult ličnosti imao veliku ulogu jačeg učvršćivanja i očuvanja njegove vlasti, indoktrinacije i prihvaćanja ideologije njegove vlasti.[92] Kao što znamo, 1948. godine dolazi do sukoba i svađe između Tita i Staljina što dovodi do određenih promjena u ideologiji Jugoslavije. Da se na neki način odvaja i osamostaljuje od Staljina, Tito pokazuje kroz razgraničavanje izvornog marksizma od Staljinovog učenja primjenom kombinacije kapitalističkog i socijalističkog uređenja.[93] On napušta staljinizam i čvršće staje uz socijalizam i otvara se prema Zapadu što dovodi do financijske pomoći SAD-a Jugoslaviji. Od 1948. dolazi do preoblikovanja i stvaranja novog oblika ideologije komunističkog pogleda na svijet koji se naziva titoizam, po glavnom čovjeku Jugoslavije – Titu. Titoizam je jedna od totalitarističkih ideologija komunizma, način upravljanja jednopartijskom komunističkom državom karakterističan po osobnoj vladavini J. B. Tita, suprotstavljanju dominaciji SSSR-a i Staljina (od 1948), nezavisnom položaju u vanjskoj politici (nesvrstanost) i ublaženim oblicima komunističkog jednopartijskog sustava (radničko samoupravljanje, sloboda putovanja, veća samostalnost federalnih jedinica po Ustavu iz 1974.).[94] Titoizam je stvaran od 1941. do 1980. i funkcionirao kao sustav vrijednosti, politička praksa i politički sistem koji ne samo da je nazvan po njemu nego je Tito bio njegov ključni protagonist i autor.[95] Titoizam označava

[90] PETRANOVIĆ 1988: 67.
[91] CIPEK 2006: 295., PETRANOVIĆ 1988: 54.
[92] ŽUŽUL 2007: 314.
[93] PETRANOVIĆ: 35.
[94] *Hrvatski jezični portal*, Titoizam [http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search] 11.7.2018.
[95] GOLDSTEIN 2015: 576.

specifičan tip socijalizma koji je, osobito u razdoblju od 1948. do 1970-ih, označavao manje zatvoren i represivan sustav, utemeljen na radničkom i društvenom samoupravljanju, društvenom vlasništvu, kombinaciji planskog i tržišnoga gospodarstva te na politici nesvrstavanja u međunarodnim odnosima.[96] Razlika titoizma i staljinizma leži u tome što se u središtu titoizma nalazi radničko samoupravljanje naspram apsolutne vlasti i kontrole kao što je to slučaj kod staljinizma. U teoriji socijalističkog učenja stoji da pojedinci ne žive ili rade u izolaciji nego žive u zajedničkoj saradnji, sve što ljudi proizvode je na neki način društveni proizvod, svi koji su doprinosili u proizvodnji materijalnih dobara imaju pravo udjela u njima i društvo u cjelini treba posjedovati ili barem ima kontrolu nad imovinom za dobrobit svih njenih članova – to nam pokazuje pravi socijalistički karakter samoupravljanja. Teoretski po zakonu o samoupravljanju radnici su mogli upravljati tvornicama i tako je bila oduzeta vlast birokratima, a radnici bi uživali u plodovima svoga rada. No, partija je još uvijek imala jaku kontrolu nad sindikatima i ljudima koji upravljaju radom, pa se u stvarnosti na tom polju ništa nije promijenilo. U središtu jugoslavenskog socijalizma uz samoupravljanje, ostaje vjernost komunizmu, protivljenje parlamentarnoj demokraciji i čistom kapitalističkom sustavu, te neutralna svjetska politika što se realiziralo stvaranjem Pokreta nesvrstanih.

Kult Titove ličnosti temelj je titoizma i njegovog režima. Kult ličnosti kao javno, nekritičko isticanje i obožavanje jedne osobe kao nepogrješivog političkog vođe društvenog napretka, bio je glavni instrument partijske promidžbe Tita. Kultom je stvoren dobro režiran javni imidž Josipa Broza Tita: od portreta, javnih nastupa i govora što je pridonijelo uspjehu promoviranja Titoizma u državi i u svijetu. O Titu se pišu razni članci u novinama, označavaju se javni objekti, škole, ulica, trgovi, športski objekti, gradovi - u skladu s vođom (npr., Titograd, Titov Veles, Trg Maršala Tita, itd.), snimaju se filmovi koji promoviraju pobjedu partizana u ratu, pišu se različite pjesme njemu u čast, stvaraju kipovi te se fotografije i slike sa njegovim likom pojavljuju svugdje, od javnih prostorija do privatnih (prema tome, djeca su mogla sliku Tita vidjeti u medijima, kod kuće, ali i u razredu, na zidu, iznad ploče). Nakon rata prikupljeno je preko 40.000 raznih narodnih pjesama o ratu i u mnogima se spominje Tito.[97] Stvarale su se nove pjesme (npr., Druže Tito ljubičice bijela, Ide Tito preko Romanije, Druže Tito mi ti se kunemo)[98], a već postojeće pjesme su se prilagođavale Titu, npr.:

Marjane, Marjane,

[96] *Enciklopedija*, Titoizam [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61492] 11.7.2018.
[97] GOLDSTEIN 2015: 481.
[98] Isto, 480.

Ča barjak ne viješ,
Ča barjak ne viješ, milu trobojnicu,
Na kojoj se čita
Ime druga Tita.[99]

Pjesme su se pisale i za posebne, određene okolnosti, npr. za vrijeme obnove zemlje:

Druže Tito, jagodo iz rose,
Sa tobom se narodi ponose.
Svud drug Tito omladinu zove
Na izgradnju domovine nove.[100]

Kao što SSSR utječe na politiku Jugoslavije tako utječe i na kult Titove ličnosti, koji ima opći uzor u SSSR-u i Staljinovom kultu. Kada dolazi do sukoba, to uz politiku, utječe i na kult ličnosti Tita. Njegov kult nakon tog događaja samo jača i Staljinov neuspjeh da ukloni Tita dodatno je ojačao uvjerenje u javnosti da je vođa nepobjediv. Stihovi: "Što je više kleveta i laži, Tito nam je miliji i draži" naširoko su se pjevali nakon 1948.[101] Tito ne postaje samo vođa, učitelj, već i utjelovljeni simbol borbenog jedinstva Jugoslavije, on još za života ulazi u legendu, on je voljen, genijalan, hrabar, mudar, voljeni vođa. Tita se oslovljava kao "najmilijeg druga," "najvećeg sina naših naroda" i da se posebno naglasi njegova uloga u ratu i genijalno rukovođenje NOP-om dodjeljuje mu se počasna titula maršala.[102] Nazivali su ga ljubičicom bijelom, partizane se nazivalo Titova vojska, njihove kape nazvane su titovke, dakle sve u znaku Tita. No, ipak vjerojatno mu je najdraže oslovljavanje bilo "sin svih naroda", "otac svih naroda" i "stari".[103] Određeni rituali, svečane ceremonije održavane su u čast Tita, tako se npr., njegov rođendan slavi uz čitanje referata i pjevanje pjesama. Posebno svečan ton rođendanu daje organiziranje Titove štafete. Posebnom odlukom Fiskulturnog odbora Jugoslavije štafeta dobiva svenarodni karakter, ona nije bila samo puko izražavanje dobrih želja povodom Titova rođendana, već je poprimila karakter državne proslave. Štafeta je nosila Titu čestitke jugoslavenske omladine i pionira i bila je još jedan simbol vremena i svjedok izgradnje kulta

[99] Isto, 482.
[100] Isto.
[101] Isto.
[102] Isto, 481.
[103] Isto, 489.

ličnosti oko Tita: trčala se kroz mnoga mjesta, kroz sve republike, s jasnim ciljem da masovno sudjelovanje mladih simbolizira odanost i ljubav prema Titu. Od 1956. Titova štafeta dobila je naziv Štafeta mladosti i proslava njegova rođendana postaje praznik mladih – dan sporta, dan fizičke i duhovne smotre, te je godine prvi put organiziran masovni slet na Stadionu JNA u Beogradu, a vrhunac je bio kad je odabrani omladinac Titu predao štafetu. Od sljedeće godine trči se savezna štafeta, a 25. svibanj se počinje slaviti kao Dan mladosti.[104]

Sve navedeno je samo dio mozaika koji čini jednu cjelinu kulta ličnosti i kojim se ostvario cilj vođe da postane nedodirljiva ikona. U zemlji u kojoj su vjera i vjerske procesije bile potisnute u drugi plan, svečanosti posvećene kultu vođe dobile su središnje mjesto. U javnosti se nastojao stvoriti lik idealnog vođe koji je ujedno i vrstan državnik, hrabri vojskovođa i narodni čovjek. Kroz godine dolazi do liberalizacije i demokratizacije, no to nimalo ne šteti kultu ličnosti i njegova snaga ne posustaje ni nakon Titove smrti.[105] Kult ličnosti dio je službene jugoslavenske ideologije koja kroz propagiranje Titovog lika pomaže u održavanju njegove vlasti i ljude navodi da mu ostanu vjerni i nakon njegove smrti. Na kraju možemo zaključiti kako se jugoslavenska ideologija zbog povijesnih okolnosti mijenja, iz spoja marksizma, lenjinizma i staljinizma nakon sukoba, pretvara se sve više u poseban, specifični oblik ideologije – titoizam, no uvijek u temelju ostaju značajke koje omogućuju režimu da opstane, npr. diktatura jedne stranke, nadzor nad društvom, itd.

2.2.2. O ideologiji

Pojam ideologija ima više značenja, ona je izvorno nauka, znanost o idejama, ona je sustav ideja i vjerovanja koje pružaju orijentaciju za razumijevanje stvarnosti i društvenog djelovanja. Ona ima više funkcija: pridonosi razvijanju osobnog osjećaja identiteta, osigurava perspektivu i orijentaciju, motivira na djelovanje, olakšava odvijanje procesa odlučivanja te omogućuje jedinstvo neke skupine ili cijele zajednice.[106] Ideologiju možemo shvatiti kao cement koji povezuje društvo.[107] Ona predstavlja skup uvjerenja, ideja i projekcija preko kojih uže ili šire društvene grupe, socijalni, politički i kulturni pokreti izražavaju svoj društveni interes i teže uspostavi svoje hegemonije ili poboljšanju vlastitog položaja.[108] Cilj ideologije jest uspostava određenog oblika društvene moći, u ovom slučaju uspostava i održanje moći KPJ i Tita te legitimiranje njegove komunističke diktature. Ideologija Titove Jugoslavije je spoj

[104] Isto, 497.
[105] Isto, 496.
[106] *Enciklopedija,* Ideologija [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26914] 6.7.2018.
[107] MALEŠEVIĆ 2004: 37.
[108] Pažanin 2011: 241.

komunističko-lenjinističke-staljinističke ideologije, koja se pretvara i u poseban, jedinstven oblik specifičan za Jugoslaviju (titoizam), koja je oblikovana i znanstveno utemeljena na marksizmu-lenjinizmu i sebe proglašava nužnom za povijest i neizbježnom fazom u ljudskom razvitku. Diktatura proletarijata trebala je ostvariti komunizam kao novi pravedan svijet u kojem je jednakost ljudi ostvarena u svim sferama života. Da bi ostvarila ideal jednakosti komunistička je diktatura i ideologija ukinula privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju jer ga poput socijalističkih mišljenja smatra osnovnim uzrokom nejednakosti.[109] Jugoslavenska ideologija svoju legitimnost crpi iz internacionalizma izraženog u formuli "bratstvo i jedinstvo" koja vodi do ravnopravnosti. Službena ideologija i diktatura proletarijata uključivala je plansku privredu i prevlast komunističke partije, ali se one nakon sukoba sa Staljinom počinju tumačiti kao poseban oblik; socijalističko samoupravljanje. Od tog vremena kada se sve više razdoblje počinje nazivati socijalističkim, sve više se smanjuje represija i počinje se dozvoljavati određene oblike liberalizacije i nastoje se uspostaviti oblici socijalističkog tržišta.[110] Kroz šezdesete godine razvio se otvoreniji, mekši režim. Postojale su naravno nedodirljive teme čije se kritičko propitkivanje kažnjavalo, poput Titova kulta, samoupravljanja, nesvrstanosti, politike bratstva i jedinstva, ali se unutar "pravila" moglo izražavati relativno slobodnije nego u ostalim komunističkim režimima svijeta. Od razdoblja kada se smjenjuju snage oko Aleksandra Rankovića, totalitarna diktatura preoblikovala se u autoritarnu s nekim demokratskim osobitostima. U tom razdoblju osigurana su putovanja u inozemstvo, devizna štednja građana, prevodila se strana zapadna literatura i kultura se slobodnije razvijala. Moramo naglasiti da liberalizacija nije isključila represiju prema političkim protivnicima koja je bila trajno prisutna, ali ona nije bila više toliko masovna kao u ranijim godinama te se broj "žrtava" smanjuje.[111] Prema svemu, neki osnovni elementi ideologije Titove Jugoslavije jesu: državno vlasništvo, ideja klasne borbe za uspostavu besklasnog, komunističkog društva, jednostranačje, diktatura KPJ, Titov kult ličnosti, antireligijska politika te radničko samoupravljanje.

Prema marksističkoj ideologiji, budući da je proletarijat taj koji će povesti revoluciju i slomiti kapitalistički sustav, da bi proletarijat ostvario svoju hegemoniju on mora iskoristiti institucionalizirana sredstva širenja ideologije, a partija se mora posvetiti utjecaju i kontroli nad tim institucijama.[112] Louis Althusser u svom djelu *Ideologija i ideološki aparati države* govori

[109] CIPEK 2006: 298.
[110] Isto, 299.
[111] Isto, 304.
[112] MALEŠEVIĆ 2004: 35.

da nijedna klasa ne može dugo zadržati vlast ako ne uspostavi hegemoniju nad državnim ideološkim aparatom. Ideološki aparat obuhvaća različite institucije: političke, obrazovne, pravne, komunikacijske (masovni mediji) i kulturne. Uz ideološki aparat imamo i represivni državni aparat koji je jedna centralizirana cjelina. Ključna razlika između represivnog i ideološkog aparata je u tome da represivni u potpunosti spada u javnu, a ideološki u privatnu domenu. Zbog toga te dvije vrste različito funkcioniraju; represivni aparat djeluje silom, dok ideološki uz pomoć ideologije.[113]

Josip Broz Tito bio je najvažnija osoba u državi te je kroz kult ličnosti imao velik udio u jugoslavenskoj ideologiji, posebno u vidu titoizma. On to može pripisati tome da je on osoba koja je Jugoslaviju oslobodila od fašističkih snaga i praktički dovela komunizam na vlast. Narod mu je vjerovao jer su Tito i njegovo rukovodstvo uspjeli stvoriti nešto što je doživljavano kao čudo: oni su organizirali masovni pokret otpora koji je rezultirao pobjedom u ratu, nacionalizirali su imovinu i zemlju omraženih prethodnih vladara, osiromašenom stanovništvu dali su posao i zemlju i podigli su životni standard u poslјeratnim godinama.[114] Sve navedeno omogućilo mu je potporu naroda, no da bi Tito ostvario marksističke ideje o hegemoniji proletarijata nad kapitalizmom te da bi uz to zadržao i učvrstio svoju vlast, morao je širiti svoje zamisli na sve razine društvenog života. Da bi mogao prenositi te ideje zaposlio je ključni sustav koji mu to omogućuje - sustav propagande i indoktrinacije. Propagiranje jugoslavenske ideologije olakšava politička indoktrinacija koja je kreirala mišljenja i ponašanja u skladu s vladajućom ideologijom. Propaganda ide ruku pod ruku sa indoktrinacijom i one su krucijalne za održanje vlasti i vjere naroda u postojeću ideologiju. Politička promidžba u suvremenome društvu ne može postojati bez posredovanja masovnih medija pa tako legalnim i nelegalnim promidžbenim metodama utječe na formiranje vjerovanja, javnoga znanja i dugoročnoga pamćenja.[115] U Jugoslaviji, za promicanje ideoloških poruka i promidžbu vlasti brinuo se poseban ured u sklopu Centralnog komiteta KPJ - Ured za agitaciju i propagandu, popularno zvan agitprop. Izraz agitprop nastao je u SSSR-u i skraćenica je za državni "odjel za agitacije i propagande", koji je izvorno potjecao kao dio centralnog i regionalnih komiteta Komunističke partije u Sovjetskom Savezu. Prema zamisli komunističke partije SSSR-a, spajanjem agitacije s propagandom dobiva se snažnije oružje: propaganda djeluje na razum, dok agitacija djeluje na emocije osobe. Agitprop je imao za cilj širenje komunističkih ideja te propagiranje

[113] Isto, 36.
[114] Isto, 222.
[115] HEBRANG 2012: 67.

dostignuća komunističke vlasti.[116] Kao i u SSSR-u i u Jugoslaviji je agitprop nadzirao političko obrazovanje, različite oblike masovnih medija i mobilizirao podršku naroda za program partije.[117] Djelatnost moćnog aparata agitacije i propagande Jugoslavije bila je određena monopolom partije i njenim monopolom nad svim razinama društva u skladu s totalitarističkim režimom. Propaganda i indoktrinacija imale su bitnu ulogu u održanju vlasti jer su narod uvjeravale i pokazivale mu da je upravo vladajuća politika ta koja radi za njegovu dobrobit. Posao je propagande da manipulirajući simbolima ograniči slobodu izbora i da potakne druge da se ponašaju onako kako se inače nebi ponašali, vjerujući da svoje odluke donose sami.[118] Vladajući su kroz agitprop službe imali kontrolu u svojim rukama nad čitavim narodnim političkim, kulturnim, obrazovnim i znanstvenim životom i time slali poruke koje su njima bile u interesu.[119] U partijskim komitetima stvaraju se agitacijsko-propagandne komisije koje se dijele na sektore: za štampu i agitaciju, teorijsko-predavački, kulturni, organizacijsko-tehnički i pedagoški. Kroz stvaranje tih aparata dolazi do organiziranja agitpropa u masovnim organizacijama i državnom aparatu, npr. u sklop Saveza komunističke omladine Jugoslavije i Antifašističkog fronta žena ulaze i sekcije za agitaciju i propagandu te na takav način partija zadržava nadzor nad radom svog agitprop aparata.[120] Kako agitprop Jugoslavije, tj. vladajući kroz svoje službene institucije i neslužbene kanale utječu na djecu, prenose ideološke poruke te posebno nakon sukoba sa Staljinom stavljaju naglasak na socijalistički odgoj djece, pokušat ćemo otkriti u sljedećim poglavljima.

[116] PETRANOVIĆ 1988: 121.
[117] *Britannica*, Agitprop [https://www.britannica.com/topic/agitprop] 11.7.2018.
[118] SENJKOVIĆ 2001: 34.
[119] PETRANOVIĆ 1988: 120.
[120] DIMIĆ 1988: 40.

3. DJECA I JUGOSLAVENSKA VLAST

3.1. Na mladima svijet ostaje

Ne trebamo pretjerano naglašavati ako je totalitaristički režim imao nadzor nad svim vidovima društva i ako je rad njegovog agitprop aparata obuhvaćao širenje propagandnih, ideoloških poruka cijelome društvu, da to podrazumijeva širenje utjecaja i na djecu Jugoslavije. Glavna pitanja koja se postavljaju jesu: kakav odnos imaju vladajući prema djeci, na koji način oni potiču socijalistički odgoj i jugoslavensku ideologiju svojim najmlađim stanovnicima te ako su i zašto djeca važna režimu? Odgovor na pitanje zašto bi djeca bila važna režimu zasigurno se krije u tome da mladi mogu biti bolje i kvalitetnije indoktrinirani od odraslih, budući da sa sobom ne nose ili nose malo sjećanja i iskustava na ideologiju prošlog režima. Za razliku od njihovih roditelja koji su živjeli u drugačijem sistemu i imaju nekakvo iskustvo, djeca su ta koja tek dobivaju sliku o novoj vlasti te postaju pravo oruđe za širenje nove, jugoslavenske ideologije.[121] Pravilnim ideološkim odgojem i načinom života u skladu s ideološkim vrijednostima, djeca odrastaju u ljude koji i dalje vjeruju u postojeći sustav i omogućavaju režimu da preživi. Zdrav razum nalaže da budućnost svakog društva i države ne može ovisiti samo o onima koji su aktivno sudjelovali u njenom nastanku, već najviše počiva na najmlađim i budućim članovima zajednice na koje tek treba prenijeti sjećanje i ideju o ispunjavanju cilja te vjeru i nadu u napredak.[122] Zbog toga vlast treba paziti da prvi ideološki kontakt bude kvalitetan i da jugoslavenska ideologija ispuni svoje ciljeve, a to jesu: uspostava određenog oblika društvene moći, u ovom slučaju uspostava i održanje moći KPJ i Tita te legitimiranje njegove komunističke diktature.[123] Sam je Tito naglašavao da budućnost države ovisi o djelovanju ljudi, a ti ljudi će biti takvi kako ih se odgoji te da djecu treba odgajati u socijalističkom duhu i zaštiti ih od štetnih utjecaja.[124] Prema svemu navedenome možemo zaključiti da su mladi igrali bitnu ulogu u novoj, Titovoj Jugoslaviji.

U jugoslavenskom društvu u kojem je ukinuto privatno i uvedeno državno vlasništvo i briga za djecu postaje državna, javna stvar.[125] Tako djeca prestaju biti obiteljsko vlasništvo i postaju opće i državno vlasništvo.[126] Za širenje jugoslavenske ideologije kod djece, ponajprije zadužena

[121] WLLACE, KOVATCHEVA 1998: 40.
[122] DUDA 2015: 12
[123] Isto, 40., CIPEK 2006: 298.
[124] DUDA 2015: 67.
[125] FUČEK 2014: 523., DUDA 2015: 13.
[126] DUDA 2015: 13.

je sama KPJ sa svojim državnim tijelima i agitprop aparatom koji pazi na sve ideološke poruke koje dotiču stanovništvo na svim razinama te sa svojim drugim službenim i neslužbenim kanalima prijenosa. Među mnogobrojnim ideološkim aparatima koje država ima za djecu, najistaknutije mjesto zasigurno ima obrazovanje. Škola je jedina institucija koja masovno uzima djecu iz svih klasa u godinama u kojima su djeca najranjivija i između obitelji obrazovanja te im godinama stavlja određenu količinu znanja umotanog u vladajuću ideologiju.[127] Škola je vladajućima zasigurno jedna od najvažnijih državnih institucija, povezana sa cijelim sustavom koji vodi obrazovnu politiku - uz KPJ, njena tijela i agitprop, tu su i ministarstva prosvjete, savjeti za prosvjetu, nauku i kulturu te prosvjetni odjeli narodnih odbora.[128] Na takav način je kroz obrazovanje, vlast mogla najlakše prenositi svoje ideje i ideološke poruke budući da je imala cijeli kontrolirani sustav, ideološko obrazovano osoblje, pažljivo kontrolirana i kreirana sredstva prenošenja informacija (npr. udžbenike) te najvažnije, velik dio svojeg vremena djeca su posvećivala i provodila u školi. Kroz takav način rada KPJ i Tito mogli su sa lakoćom, kontrolirajući obrazovni proces, upravljati, odgajati i kreirati dječja mišljenja. Djeca su se tako našla u procjepu između obitelji i države koja djeluje preko škole, između tradicionalnog, patrijarhalnog društva i onog modernog koje javno prosvjećivanje smatra ne samo vrijednim promicanja znanja već i nametanja.[129]

3.2. Socijalistički odgoj

Osim škole, tj. obrazovnog procesa, vrijeme provedeno u školi kao radno vrijeme djeteta ostavljalo je i vremena izvan nadzora škole i države. Tu opet nastupa država koja organizira djecu po uzoru na sovjetsku praksu, u Pionirsku organizaciju. Organizacija pionira djeluje u sklopu školskih aktivnosti, ali nastoji i proširiti svoje djelovanje na izvanškolske aktivnosti i dio slobodnog vremena djece koje organizacija ispunjava kroz sportska i kulturna društva, što je trebalo doprinijeti stvaranju socijalističkog čovjeka.[130] Kroz nastavne sadržaje i pionirsku organizaciju vlast može širiti svoju ideologiju, ali i posebno nakon odvajanja od Staljina i SSSR-a sve više se može čuti o modernom, socijalističkom odgoju djece koji bi se trebao ostvariti kroz obrazovanje, pionire, izvannastavne aktivnosti, itd. Milovan Đilas, jedan od čelnih ljudi u partiji naglašava: "*Socijalistički čovjek treba voljeti svoju zemlju i poštivati druge narode, [...] treba biti bogatog unutrašnjeg života, fizički i moralno zdrav. [...] Trebamo*

[127] MALEŠEVIĆ 2004: 38.
[128] KOREN 2012: 52.
[129] DUDA 2015: 13.
[130] DUDA 2015: 14.

obrazovati slobodne, socijalističke ljude koji su široki i raznovrsni u shvatanjima.“[131] Smjer obrazovnoj i odgojnoj politici početkom 1949. dao je Đilas na III. plenumu CK KPJ koji je svojim referatom pozvao obrazovne institucije, ali i organizaciju pionira, da još više pridonesu u izgradnji nove socijalističke škole. Cilj svega bila je izgradnja socijalističkog čovjeka. Naglašavao je: “[…] *U školama se moraju odgajati novi, slobodni, sposobni i odvažni socijalistički ljudi, sa raznovrsnim shvaćanjima, svestrani graditelji i branioci socijalizma.*“[132] Kroz školski sustav i lik pionira, trebalo se oblikovati dijete koje će odrasti u socijalističkog čovjeka sa idealnim karakteristikama: poštenost, iskrenost, odvažnost, modernost, ustrajnost i radišnost.[133] Novo jugoslavensko polazište koje se pretvorilo u poseban oblik – titoizam, nadahnuto je povratku marksizmu i lenjinizmu (kroz npr., materijalistički pogled na svijet, klasnu borbu, stvaranje besklasnog, komunističkog društva) te je cilj odgoja djece bio svestran čovjek koji ostaje odan svojoj domovini. Da bi se ostvario taj ideal o svestranosti i modernosti socijalističkog čovjeka, kao dopuna obveznome školovanju i redovitoj nastavi razvijen je niz programa koji su poticali dječje stvaralaštvo i razvoj kulturnih, umjetničkih, tehničkih i sportskih znanja i vještina kod djece. Dug proces humanističkog odgoja morao je biti prožet etikom i moralnim načelima koje treba obnoviti kroz školu i organizacije. Agitprop je također naglašavao da je škola podređena ciljevima socijalizma, ustanova u kojoj se odgajaju mladi ljudi na načelima marksizma-lenjinizma, neograničenoj ljubavi prema svojoj domovini i prema novoj, Titovoj Jugoslaviji.[134] Novi odgoj bio je mješavina prosvjetiteljskih ideja, socijalističke modernizacije, ali i jače ili slabije propagiranje vlasti, što se može vidjeti u riječima Tita koje govore da kao uzor djeca uvijek uzimaju bolje od sebe, da budu najbolji i upijaju znanje, ali da ne zaborave koliko je krvi stajalo ono što je stvoreno u toku borbe, sa željom da djeca imaju ljepši život.[135] Koji su mogući konkretni elementi modernog, socijalističkog odgoja zapažat ćemo u sljedećim poglavljima kroz kratki prikaz Nastavnih planova, udžbenika, a najviše kroz organizaciju Pionira.

3.3. Teorija – Nastavni sadržaji

Sustav indoktrinacije jest taj koji ljude uči, oblikuje i diktira im kako se trebaju ponašati, što trebaju misliti i zastupati, a za djecu je taj sustav najizraženiji kroz obrazovni proces, na što će se najviše koncentrirati ovaj rad. Dokopavši se ideologije, vladajuća klasa je od nje napravila

[131] Isto, 67.
[132] Isto, 66.
[133] DUDA 2017: 24.
[134] DUDA 2015: 69.
[135] DUDA 2015: 68.

moćno oružje i savršeno sredstvo za manipuliranje ljudima pa tako i djecom.[136] Knjige, pa tako i školski udžbenici tretirani su kao instrument revolucije, osnovno sredstvo obrazovanja i utjecaja na svijest ljudi.[137] Poslijeratna nastava trebala je biti utemeljena na spoju marksizma, lenjinizma, staljinizma te, na kraju krajeva, titoizma. Prema spomenutim ideologijama vjeruje se da kroz povijest postoji sukob između podčinjenih klasa (robovi, seljaci, proleteri) i vladajuće klase (robovlasnici, feudalci, buržuji) pa bi slom kapitalizma i trijumf proletarijata trebao okončati klasnu borbu jer u besklasnom, komunističkom društvu više neće biti sukoba između klasa.[138] U skladu sa time, kroz nastavu se daje naglasak na ciljeve klasne borbe i revolucije kao pokretačke sile društvenog razvoja koje će dovesti do stvaranja idealnog društva. Škola koja je trebala odgojiti učenike da pravilno, u skladu sa ideologijom, formiraju pogled na svijet, imala je u svom nastavnom radu osnovne sastavnice jugoslavenske ideologije. Najviše se u nastavi, osim spomenute klasne borbe, isticalo odgoj učenika u duhu NOB-a, mržnja prema neprijatelju, ljubav prema domovini i Titu, bratstvo i jedinstvo, sloboda, socijalizam u vidu čovjeka sa svestranim i modernim osobinama. Sve to imalo je ideološku funkciju da djeca, iako možda nisu živjela u doba nastanka države, nikada ne zaborave vrijednost vlasti koja je omogućila pobjedu u ratu i koja nastoji omogućiti bolji život djeci kroz aktivnosti koje pomažu u stvaranju svestranog, socijalističkog čovjeka.[139]

Uz prethodno navedene vrijednosti koje jugoslavenska vlast propagira u nastavi, tražit ćemo i druge primjere indoktrinacije, propagande, primjere ideoloških poruka u osnovnoškolskoj nastavi kroz nastavne planove i programe, udžbenike za osnovnu školu prikupljene i analizirane u Hrvatskom školskom muzeju te kroz karakteristike i djelovanje pionira. Uz to, tražit ćemo i primjere pozitivnih, socijalističkih kvaliteta i socijalističkog odgoja i vidjeti u kojoj mjeri se takav odgoj provodi i u praksi, u nastavnim planovima i programima, udžbenicima te radu pionira. Kronološki ćemo, od 1945. do 1966. godine, donijeti prikaz nastavnih planova i programa, udžbenika pojedinih nastavnih predmeta i istaknuti primjere koji pokazuju propagiranje vlasti, ideologije i socijalistički odgoj. Nakon toga preći ćemo na djelovanje pionira općenito i pionira općine Hum na Sutli te kod njih tražiti isto.

[136] JUKIĆ 1989: 34.
[137] DIMIĆ 1988: 153.
[138] KOREN 2012: 119.
[139] KOREN 2012: 120.

3.4. Nastavni planovi i programi za osnovnu školu (1947. - 1965.)

Nastavni plan i program ugrubo služi tome da kroz svoj sadržaj iznosi odgojno-obrazovne vrijednosti i ciljeve u nastavi, prikazuje nastavne planove – plan nastavnog rada po predmetima i po razredima te nastavne programe – programe obveznih nastavnih predmeta s iznesenim ciljevima, zadaćama, odgojno-obrazovnim sadržajima i ciljevima koje treba postići učenjem i poučavanjem u svakoj temi.[140] Prema tome, planovi i programi u svakom državnom kontekstu čimbenici su oblikovanja novog naraštaja i trebali bi biti izvrstan pokazatelj ideološkog utjecaja na djecu. Kroz jugoslavenske nastavne planove i programe moći ćemo kroz različita godišta vidjeti koji su bili glavni predmeti tada u osnovnoškolskom obrazovanju te glave odgojno-obrazovne ciljeve pojedinih predmeta. Na taj način tražit ćemo ideološke, propagandne poruke i socijalističke karakteristike u nastavnom procesu. U Hrvatskom školskom muzeju sačuvani su iz razdoblja koje nas zanima; *Nastavni plan i program za osnovnu školu* iz 1947., 1948., 1951., 1958. i posljednji iz 1965. godine.

Prvi sačuvani *Nastavni plan i program* u Hrvatskom školskom muzeju je iz 1947. godine koji donosi popis predmeta od I. do IV. razreda osnovne škole.[141] Tako vidimo da je u tom razdoblju bilo sveukupno 10 nastavnih predmeta. Hrvatski ili srpski jezik imao je u satnici 11 sati tjedno u I. i II. razredu i 7 sati u III. i 6 sati u IV. razredu.[142] Moramo napomenuti da ovaj nastavni predmet ima najviše sati rezervirano u nastavi. Sljedeći nastavni predmet je Povijest koji se počinje učiti u III. razredu sa 2 sata tjedno, dok u IV. razredu sa 4 sata tjedno. Zemljopis također započinje u III. razredu sa 3 sata tjedno, a isti broj sati je i u IV. razredu. Prirodne nauke započinje u III. razredu i ima isti broj sati kao i u IV. razredu, 4 sata tjedno. Račun i geometrija je uz Hrvatski jezik nastavni predmet kojeg možemo okarakterizirati kao vrlo važnog jer mu je satnica po 6 sati tjedno od I. do IV. razreda. Prirodopis se pohađa u III. i IV. razredu sa po 3 sata tjedno, a na kraju imamo Lijepo pisanje, Crtanje, Pjevanje i Tjelesno vježbanje, čija satnica iznosi po 1 sat tjedno od I. do IV. razreda.[143] Nadalje, navest ćemo programe pojedinih predmeta da dobijemo sliku o odgojno-obrazovnim ciljevima. Nastavni program za Hrvatski ili srpski jezik nalaže kako je zadatak materinjeg jezika u osnovnoj školi: „*1. da učenici nauče pravilno i s razumijevanjem čitati i pisati, 2. da se učenici vježbanjem u promatranju, mišljenju i govoru obogate novim predodžbama, pojmovima i izrazima, 3. da ih*

[140] *Nastavni plan i program za osnovnu školu* 2006: 8.
[141] *Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj* 1947.
[142] Isto: 3.
[143] Isto.

postepeno osposobljava, da se u usmenom i pismenom izražavanju služe književnim jezikom, 4. da kod učenika razvije sposobnost pravilnog razumijevanja, pismenog i usmenog izražavanja drugih, 5. da ih uvodi u doživljavanje kulturnog blaga naše narodne i umjetničke književnosti i da kod njih razvija ljubav prema knjizi i trajnu želju za stjecanjem znanja, 6. da učenicima dade osnovna znanja o zakonitosti jezika i razvija osnovne pravopisne navike, 7. da kod učenika razvija ljubav i odanost prema domovini i njenim narodima, osjećaj bratstva i jedinstva među našim narodima i oduševljenje za izgradnju naše zemlje.“[144] Kao što vidimo, nastavni program Hrvatskog ili srpskog jezika pokazuje ciljeve koji se temelje na usvajanju znanja i vještina potrebnih za djetetovo normalno funkcioniranje u suvremenome društvu: kao čitanje, pravilno izražavanje, pravopis, ljubav prema književnosti i knjizi, zakonitosti jezika, recitiranje pjesmica itd. Osim toga, program predviđa i sadržaj koji se bavi: „*Životom i radom kod kuće; rad i redu u domu, porodična ljubav, prostorije, stvari i namještaj, dvorište i život u njemu; domaće životinje, prehrana stoke i korist od nje, dijelove obitelji; ukućani i njihova zanimanja, život i navike učenika u roditeljskom domu; higijena i higijenske navike tokom dana, njega tijela, čistoća doma i škole, razlike sela i grada, sastavnice škole, doma, dvorišta*,[145] *pravilna prehrana, igre i sport zimi i njihova važnost za zdravlje, pitka voda i vodovod, sunce i zdravlje, u tvornici: radnici (život, rad i podjela rada), život u selu i gradu: stambene prilike, uređenje, naobrazba, zabava, borba s prirodnim silama, godišnja doba, lijepo ponašanje na svakom mjestu, njegovanje igara, sporta, itd*.“[146] Navedene sadržaje koje učenici trebaju steći kroz nastavu materinjeg jezika propisanim programom, možemo opisati i kao pokušaj stvaranja modernog društva, pokušaj odgajanja djeteta za moderniji život, tj. stvaranja modernog, svestranog, socijalističkog čovjeka. No, uz takve sadržaje koji omogućuju stvaranje modernog djeteta, imamo i direktno ideološki-propagandno obojane sadržaje. Tako su ciljevi programa nastave materinjeg jezika: „*Odanost prema domovini i njenim narodima, osjećaj bratstva i jedinstva među našim narodima i oduševljenje za izgradnju naše zemlje*,[147] *izgradnja socijalizma: gradnja kuća, škola, prosvjetnih i zadružnih domova, putova, željezničkih pruga, tvornica, elektrifikacija zemlje, ostale masovne akcije u okolini djeteta.*,[148] *pionirska organizacija: razvijanje ljubavi za učenje, poštovanje svojih nastavnika, redovno pohađanje škole, razvijanje ljubavi za rad i poštovanje rada, pomaganje masovnih radnih akcija odraslih i sudjelovanje u njima, razvijanje ljubavi prema roditeljima i porodici, gajenje poštovanja i*

[144] Isto, 9.
[145] Isto, 9.
[146] Isto, 12.
[147] Isto, 9.
[148] Isto, 10.

ljubavi prema borcima i rukovodiocima jugoslavenske armije: ukazivanje pomoći invalidima i pomaganje porodica palih boraca, tražiti da budu vjerni drugovi i da u svemu pomažu svoje drugove, da budu disciplinirani, da točno i do kraja ispunjavaju sve zadatke i obveze koje pred njih stavlja Savez pionira,[149] *mjesna narodna vlast: NO, mjesni događaji: narodni praznici, sastanci, smotre, posjeti, izleti, narodno-oslobodilačka borba kao dio stvarne nastave, tekovine borbe i narodni odbori, izgradnja zemlje; masovne radne akcije na izgradnji u zavičaju i dobrovoljni rad naroda, uloga djece u tim radovima, razvijati ljubav i poštovanje prema radničkom pozivu i radu, prema seljačkom pozivu i uopće radnim ljudima, njegovati bratstvo seljaka i radnika, bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda.''*[150] Po tim sadržajima vidimo da postoji miješanje sadržaja koji služe za normalan život, za život u modernom duhu, ali i da se nikako ne gubi iz vida odgajati djecu u skladu sa jugoslavenskom ideologijom i vrijednostima koje propagiraju vladajući: razvijanje ljubavi prema domovini, bratstvo i jedinstvo, poštivanje boraca i NOB-a, funkcioniranje vlasti, vrijednosti rada, itd. Vrlo slične ciljeve kao nastava materinjeg jezika ima i nastava Povijesti: „*Da upozna učenike s najvažnijim događajima iz prošlosti naših naroda i naše domovine Jugoslavije i da kroz to upoznavanje približi učenike pravilnom shvaćanju sadašnjosti, da razvija ljubav i odanost prema domovini i njenim narodima, da upoznavanjem borbe naših naroda u toku povijesti protiv osvajača i ugnjetača, odgaja učenike u duhu boraca za slobodu i nezavisnost svoje domovine, da učvršćuje i dalje razvija bratstvo i jedinstvo te ostale tekovine Narodno-oslobodilačke borbe, da razvija čustva ponosa svojom domovinom, da razvija nepomirljivu mržnju prema neprijateljima domovine, prema onima koji rade protiv tekovina Narodno-oslobodilačke borbe.*"[151] Vidi se da je kod ovog predmeta još i više naglašeno propagiranje vlasti i odgoja u skladu s ideologijom, uz minimalno spominjanje znanja potrebnog za suvremeno funkcioniranje u društvu. Kod predmeta Račun i geometrija isključivo se stavlja naglasak na stjecanje znanja o matematici: „*Da se kod učenika formiraju predodžbe i pojmovi o brojnim količinama putem brojenja predmeta i neposrednim zapažanjem brojnih količina predmeta i predmetnih simbola, da se učenici osposobe za shvaćanje brojnih odnosa i da nauče osnovne računske radnje, da razvije naviku brzog i lakog usmenog i pismenog računanja zadataka iz praktičnog života, da razvije logičko razmišljanje i rasuđivanje, smisao za urednost i točnost te da dobiju najosnovnija znanja iz geometrije, neophodan za praktični život.''*[152] Prirodopis je trebao u osnovnoj školi služiti: „*Da učenici usvoje osnovna znanja o prirodi i njenim pojavama, da učenici upoznaju*

[149] Isto, 12.
[150] Isto, 13.
[151] Isto, 21.
[152] Isto, 39.

povezanost pojava u prirodi i njenu materijalnost, da upozna učenike kako čovjek ovlada prirodnim silama stavljajući ih sebi u službu,[153] Naglasak je stavljen na *rad u razredu i školskom vrtu oko uzgajanja bilja, stjecanje praktičnih vještina iz seoskog gospodarstva (presađivanje mladih biljaka, posijati sjeme, njegovati biljke), odgajanje higijenskih navika učenika koji provodi škola zajedno sa porodicom*."[154] Ovdje vidimo da je naglasak na stjecanju sposobnosti gospodarenja prirodom koja nas okružuje što je u skladu sa materijalističkim pogledom na svijet i time sa jugoslavenskom socijalističkom ideologijom. Vidimo da pojedini predmeti radi svoje prirode ne dopuštaju previše uplitanje ideologije i propagande kao, npr. Račun i geometrija, on nije u službi propagande i takav predmet ostaje u službi sebe samoga.

Nastavni plan i program za osnovne škole iz 1948. također ima identične ciljeve i odgojno-obrazovne sadržaje po predmetima, kao plan i program iz 1947., ali je dodan predmet Ručni rad. Zadatci Ručnog rada jesu: „*Da kod učenika razvija navike za rukovanje osnovnim oruđima i materijalima, da razvija ljubav i poštovanje prema radu, da razvija smisao, osjećaje i naviku za točnost, urednost, samostalnost, izdržljivost, upornost i kolektivni duh*.[155] Program preporuča *izradu nastavnih sredstava u vezi s nastavom, izradu republičkih i saveznog grba, uređenje školskih prostorija i održavanje čistoće razreda, odijela i obuće učenika (čišćenje, pranje, sušenje i glačanje). "*[156] Po tome vidimo da se isprepleću karakteristike socijalističkog čovjeka kroz razvijanje samostalnosti, sposobnosti, svestranosti, sa primjerima propagiranja vlasti, npr. kroz dječju izradu državnih grbova. Zanimljivo je kako u programu predmeta Pjevanje piše kako „*program ostavlja učiteljima slobodan izbor pjesama*,"[157] no ipak se donosi popis pjesama koje bi se mogle obraditi u pojedinim razredima. Neke od predloženih pjesama od strane tadašnjeg Ministarstva obrazovanja jesu: „*Pioniri veselo, Druže Tito ljubičice bijela, Igra kolo, Oj narode, narode, evo tebi slobode, Ovako se biber sije, ovako, Sadila sam bosiljak, Vita je jela do neba, Teče, teče bistra voda, Mi smo mali pioniri, Drugarska se pjesma ori, Na Kordunu grob do groba, Hej, Slaveni, Po šumama i gorama, Lijepa naša domovino, Pjesma mladih graditelja*,"[158] itd. Po popisu i naslovima pjesama možemo vidjeti tematiku pjesama koje ili su sa određenom dozom propagande ili u potpunosti bez i tradicionalne. Zanimljivi su nam i zadaci predmeta Fiskultura: „*Da potpomogne prirodni tjelesni razvoj učenika i učvrsti njegovo zdravlje i da otkloni štetne posljedice po tjelesni razvoj, koje se javljaju uslijed dugog*

[153] Isto, 31.
[154] Isto, 39.
[155] *Nastavni plan i program* 1948: 55.
[156] Isto, 57.
[157] Isto, 62.
[158] Isto, 63.

i jednoličnog sjedenja i napornog rada prilikom izvođenja ostale nastave, da razvija nacionalno osjećanje i ljubav za domovinu, da razvija tjelesne i duševne osobine; snagu, brzinu, izdržljivost, otpornost, odvažnost, odlučnost, smisao i osjećaj za organizaciju, red i disciplinu, da razvija smisao i razumijevanje za zdravu zabavu koja stvara dobro raspoloženje, da njeguje smisao za rad u zajednici i za zajednicu, osjećanje drugarstva, dužnosti, poštovanje prema starijima, učiteljima i rukovodiocima, da razvija smisao za narodne igre, da upotpuni pojmove stečene na ostalom dijelu nastave i podigne njihovo opće obrazovanje, da kod učenika stvori naviku za svakodnevno vježbanje i higijenski način života, Fiskultura je sastavni dio djelatnosti škole u stvaranju novog lika čovjeka graditelja i čuvara nove Jugoslavije, temeljen na tekovinama Narodno-oslobodilačke borbe."[159] Đilas je naveo da socijalistički čovjek mora „*biti bogatog unutrašnjeg života, fizički i moralno zdrav,*"[160] a kako bolje održavati zdravlje nego fizičkom aktivnošću i u školi? Pozitivne, socijalističke kvalitete koje naglašavaju fizičko zdravlje, tjelesnu aktivnost, fizičku spremu, ali i poruke propagandnog karaktera, vide se kroz predmet Fiskultura.[161] Velik je naglasak kod programa Fiskulture na pozitivnim osobinama vježbanja, koje su bitne za stvaranje novog lika čovjeka, ali ne izostaje ni spomen razvijanja ljubavi prema domovini i naglašavanje da je fiskultura sastavni dio čovjeka od kojeg vlast traži da postane graditelj i čuvar nove Jugoslavije. Za nastavu Fiskulture u to doba karakteristična je upotreba vojničkih vježbi (strojevne vježbe) i vojničkih komandi već i za osnovnoškolsku djecu. Neke od vojničkih vježbi jesu: „*Zbor u vrstu, dvije vrste, u koloni jedan po jedan ili po dva, razbrajanje, ravnanje, prestrojavanje u stupanju, stupanje i zaustavljanje u svim naučenim strojevima, poluokret na lijevo, na desno, cijeli okret, da djeca pravilno reagiraju na komandu Jugoslavenske armije, itd*."[162] Komande koje su bile u upotrebi: „*Mirno, Na mjestu voljno, U vrstu zbor, Ostav, Trčećim korakom naprijed, Naprijed marš*,"[163] itd., zasigurno su uz strojevne vježbe podsjećale djecu na vojsku i od njih stvarale male vojnike. Uz uobičajene „*vježbe razgibavanja, oblikovanja tijela poput pretklona i zaklona, vježbi spretnosti,"* imamo upotrebu *„igara (igra mačke i miša, igra parova, štafetne igre loptom, zastavicama)* i *plesa koji se izvodi uz instrumentalnu pratnju narodne melodije ili bez* te *igre u snijegu i igre u vodi*."[164] Upotreba takvih vježbi obogaćivala je život djeteta prilagođeno dječjem uzrastu te u skladu sa socijalističkom filozofijom.

[159] Isto, 64.
[160] DUDA 2015: 67.
[161] DUDA 2017: 202.
[162] *Nastavni plan i program* 1948: 71.
[163] Isto, 64.
[164] Isto, 71.

Sa odlukom Rezolucije III. plenuma CK KPJ i IV. plenuma CK KPH prešlo se od školske godine 1950./51. s obaveznog sedmogodišnjeg na obavezno osmogodišnje školovanje.[165] Takav osmogodišnji sustav kakav postoji i danas u Republici Hrvatskoj, provodio se postepeno, a u skladu sa time napisan je i *Nastavni plan i program* iz 1951. godine. Uvode se promjene u nazivu predmeta, npr. iz Pjevanje u Muzički odgoj, iz Računa i geometrije u Matematiku, uvode se predmeti poput Fizike i Kemije za više razrede osnovne škole, a izbacuje Ručni rad.[166] Zanimljivo je kako nastavni program i odgojno-obrazovni ciljevi po predmetima ostaju slični kroz godine, uz neke preinake s obzirom na političko stanje u zemlji. Uz uobičajene ciljeve kod nastave materinjeg jezika da djeca „*Nauče čitati i pisati, razviju ljubav prema knjizi, zakonitosti jezika*, imamo i zanimljiv jači naglasak na socijalizmu kod pisanja ciljeva: *da kod njih razvija jugoslavenski socijalistički patriotizam, svijest o dužnostima prema domovini i narodu i oduševljenje za rad na socijalističkoj izgradnji, a mržnju prema neprijateljima naše domovine i rušiteljima mira u svijetu.* "[167] Ovo bi mogao biti jasan primjer politike nakon sukoba sa Staljinom koji pokazuje ideološko usmjerenje prema drugačijem, jugoslavenskom, socijalističkom obliku vladavine koja zahtjeva odanost djece domovini. Zanimljivo je kako piše da: „*Na temelju konkretnih znanja što ih učenici stječu u stvarnoj nastavi, izvode se najjednostavniji i za učenike dostupni zaključci o vezi između pojedinih prirodnih pojava, npr. grijanjem se snijeg i led pretvara u vodu. Na jasnim primjerima treba pokazivati kako čovjek iskorišćuje prirodu za svoje potrebe. Sve to predstavlja temelj na kojem se izgrađuje materijalističko shvaćanje prirodnih pojava. Na toj pojavi učitelj mora isticati i objašnjavati neosnovanost i štetnost različitih sujevjerja i predrasuda.*"[168] Ovaj cilj je u skladu sa socijalističkim uvjerenjima i pokazuje moguć otklon vlasti od religije i humanističko načelo da se čovjek uzda u sebe i svoje sposobnosti, a ne u vjeru. Kao obavezno domaće štivo navode se djela domaćih i stranih autora. Od domaćih autora: I. Brlić-Mažuranić, V. Nazor, M. Lovrak, Seliškar, Šenoa, itd. Od stranih: H. C. Andersen, braća Grimm, Twain, L. Tolstoj, Puškin, Ewald, itd.[169] Za nastavu Povijesti ciljevi idu u istom propagandnom smjeru kao i kod prošlih Nastavnih planova i programa: „*Da upozna učenike s najvažnijim događajima iz povijesti naših naroda, naročito s Narodno-oslobodilačkim ratom i njegovim tekovinama, kako bi pravilno shvatili zakonitosti historijskog razvoja i našu sadašnjicu, da u njima razvije ponos i oduševljenje za velika djela naših naroda, a time ljubav i odanost prema domovini i njenim*

[165] *Nastavni plan i program za četverogodišnje i niže razrede gimnazije* 1951: 1.
[166] Isto, 6.
[167] Isto, 7.
[168] Isto, 13.
[169] Isto, 16.

narodima, da upozna borbe naših naroda protiv ugnjetača, odgaja učenike u aktivne borce za slobodu zemlje, da ih razvije u svjesne graditelje i branitelje nezavisnosti FNRJ, nepomirljive u borbi protiv neprijatelja svoje domovine, da ih upozna s pravednom i naprednom borbom naših naprednih snaga u svijetu kao i s našom borbom za jednakopravne socijalističke odnose među narodima, da odgoji u njima ljubav prema onome što je u povijesti napredno i čovječno, a mržnju prema svemu nečovječnom u svijetu, tako da njihov put krene svjesnom svestranom i neograničenom društvenom razvoju."[170] Ovo su ciljevi koji odražavaju socijalističku svijest kroz borbu za jednakopravne odnose, svestrani društveni razvoj djece, razumijevanje zakonitosti historijskog tijeka u duhu ideologije, ali i propagiraju jugoslavensku vlast u razvijanju ljubavi, odanosti prema domovini (a samim time i prema vlasti) i u isticanju tekovina Narodno-oslobodilačkog rata sa ideološkom funkcijom daljnjeg održanja vlasti. Nastava Matematike ima ciljeve koji su usredotočeni na stjecanje matematičkih sposobnosti: „*Da učenici steknu jasne pojmove o veličinama i njihovim odnosima, da kod njih razvija mišljenje i zaključivanje, da im dade potrebna znanja za dalji rad u proizvodnji odnosno u srednjim stručnim školama i višim razredima gimnazije.*"[171] Uz to imamo i cilj nastave matematike: „*Da nauči svjesno primjenjivati usvojeno znanje matematike za uspješno savladavanje gradiva iz drugih nauka da ih nauči primjenjivati to znanje na probleme iz prakse, naročito na one u vezi s izgradnjom socijalizma u zemlji*."[172] Ovaj cilj nam pokazuje i to da vlast od djece očekuje da svojim znanjem trebaju pomoći državnom razvitku i izgradnji socijalizma. Nastava Fizike služi: „*Da upozna učenike s najvažnijim fizičkim pojavama, njihovim uzročnim vezama i zakonitostima po kojima se zbivaju, da naučnim izlaganjem o materiji i energiji dade svoj doprinos formiranju dijalektičko-materijalističkog pogleda na svijet, da upozna učenike s jednostavnim mehanizmima i napravama tehnike, da ih osposobi za primjenjivanje znanja iz fizike u svakidašnjem životu i za razumijevanje tehničkih naprava kojima se koristimo u proizvodnji, obrani zemlje i saobraćaju.*"[173] Ovaj cilj spoj je uobičajenih karakteristika nastave fizike, ali i naglaska na neke socijalističke karakteristike, npr. formiranje dijalektičko-materijalističkog pogleda na svijet te promocija korištenja znanja u proizvodnji i obrani zemlje, što pokazuje što je u tom trenutku važno vladajućima. Muzički odgoj trebao je kroz nastavu: „*Da sustavnim obučavanjem i primjerenim postupcima razvija sluh, ritmički osjećaj, glas, stvaralačke sposobnosti i glazbeni pamćenje učenika, da uputi učenike u osnovne pojmove glazbene teorije, da budi ljubav za glazbu i razvija umjetnički ukus učenika, te da ih pripravi*

[170] Isto, 60.
[171] Isto, 117.
[172] Isto.
[173] Isto, 134.

za slušanje dobre glazbe.“[174] U sklopu glazbene nastave je i zborno pjevanje koje služi: „*Za praktičnu primjenu naučenog glazbenog znanja, da razvije smisao za disciplinirani rad u zajednici i osjećaj lične odgovornosti za uspjeh kolektiva, da upozna pjevače zbora s većim brojem naroda, patriotskih i umjetničkih pjesama.“*[175] Zanimljivo je kako se naglašava da će se djecu pripremiti za slušanje “dobre glazbe,“ tj. tom nastavom bi se trebalo označiti koja glazba je dobra i kvalitetna, koju glazbu vlast odobrava. Osim toga, ti ciljevi nam pokazuju socijalistička načela kroz razvijanje umjetničkog ukusa, osjećaja osobne odgovornosti za zajednicu, ali i ciljeve upoznavanja s većim brojem naroda i pjevanja patriotskih pjesama moguće sa svrhom emocionalnog vezanja djece uz državu i stvaranje požrtvovnog člana zajednice.[176] Kroz nastavu Tjelesno vježbanje zadatci su slični kao prethodnih godina: „*Da potpomaže prirodni tjelesni razvoj učenika i učvrsti njegovo zdravlje, da razvija tjelesne i duševne osobine, da razvija smisao i razumijevanje za zdravu sportsku zabavu koja stvara dobro raspoloženje, da kod njega stvori naviku za svakodnevno vježbanje i higijenski način života,* ali i *da kod učenika razvija spremnost za obranu nezavisnosti njegove domovine i upozna ljepotu i vrijednost narodnih plesova i viteških igara naših naroda.“*[177] Tu su opet vidljive socijalističke značajke, ali i kroz razvijanje dječje spremnosti za obranu nezavisnosti domovine i vrednovanje narodnih plesova i igara, vlast osigurava da djeca ostaju na jugoslavenskoj strani nakon sukoba sa sovjetima i čak ih priprema na mogući sukob u kojem se od djece očekuje pomoć u obrani nezavisnosti njihove domovine.

Djelo *Osnovna škola – Programska struktura* iz 1958. godine donosi nam plan i program po kojem vidimo razvitak školstva, od početnih, mogućih 10 predmeta 1947., ove 1958. imamo: „*Materinji jezik, Strani jezik (Engleski, Ruski, Njemački, Francuski), Upoznavanje prirode i društva, Uvod u prirodne nauke, Fizika, Kemija, Biologija, Upoznavanje društva, Geografija, Historija, Osnove državnog uređenja FNRJ – Naša komuna, Matematika, Tehnički odgoj, Likovni odgoj, Fizički i zdravstveni odgoj, Muzički odgoj, Domaćinstvo, Slobodne aktivnosti.*“[178] To nam pokazuje trud vladajućih da uz uvođenje većeg broja predmeta različite tematike stvore svestrano dijete. Obrazovni programi i ciljevi iz 1958., za nastavu osnovne škole po predmetima ima velik naglasak na socijalističkom odgoju djeteta: „*Razvijanje socijalističke demokracije koja se zasniva na društvenoj svojini nad sredstvima proizvodnje i samoupravljanju trudbenika u privredi i ostalim područjima društvenog života,*

[174] Isto, 158.
[175] Isto, 162.
[176] DUDA 2015: 71.
[177] Isto, 165.
[178] *Osnovna škola – Programska struktura* 1958: 214.

novi položaj i uloga, novi životni smisao i mogućnosti oslobođene ljudske ličnosti u socijalizmu, osposobiti i odgojiti mladu generaciju da svojim radom zasnovanim na suvremenim dostignućima nauke i tehnike, pridonosi stalnom razvitku društvenih proizvodnih snaga, porastu materijalnog blagostanja i kulturnom procvatu socijalističke društvene zajednice.[179] Uz to, *da odgojno-obrazovno djelovanje bude usmjereno k svestranom razvitku mladog naraštaja, u školi su uz nastavu počeli i drugi oblici odgojno-obrazovnog djelovanja koji su dobili jedinstveni naziv "slobodne aktivnosti". Pod slobodnim aktivnostima podrazumijevamo skup oblika i učeničkih organizacija u školi putem kojih se u školu i njen sistem odgoja unose elementi dječjeg društveno-korisnog i produktivnog rada kao sredstva odgoja i koje služe kao oslonac društveno-moralnog odgoja.*"[180] Ovaj opis je zasigurno u skladu sa socijalističkim nastojanjima da se djecu odgoji u novom duhu i u skladu sa time da postanu u budućnosti nositelji takvog uređenja. Kod nastave materinjeg jezika kroz opisivanje programa više nema ni riječi o svrsi nastave jezika kao one koja ima ulogu razvijanja ljubavi i odanosti prema domovini, tekovinama NOB-a i onoga što je omogućavalo jugoslavenskoj vlasti da djeca ne zaborave napore i pobjedu koja održava vlast. Veći je naglasak na tome da: „*Nastava materinjeg jezika u osnovnoj školi od početka treba da se zasniva na promatranju predmeta, pojava, radnje, likova i svega što je dano u prirodi i društvu te je u uskoj vezi sa svime ostalim van nje. Nastavni program obuhvaća ova područja: početno čitanje i pisanje, izražajno čitanje i recitiranje, obrada umjetničkog štiva i osnovne pojmove o književnosti, usmeno i pismeno izražavanje, film i radio, pouke o jeziku i vanrazredne oblike rada.*"[181] To sve nam pokazuje kako u programima više nema direktnog inzistiranja na odanosti već je velik naglasak stavljen na socijalističke karakteristike koje stvaraju socijalistički uređeno društvo. Godine 1958. zadatci Historije jesu: „*Da kod učenika formira saznanje o neprekidnom razvoju ljudskog društva o njegovom nezadrživom kretanju od nižih prema višim oblicima društveno-ekonomskog života i da tako u njih izgrađuje uvjerenje o čovjeku svojstvenom stalnoj borbi za bolji, ljepši život i osjećanje pripadnosti naprednim snagama u toj borbi, da upozna učenike s osnovnim epohama historijskog razvoja čovječanstva, da upozna učenike sa značajnim razdobljima prošlosti naših naroda i njihovom borbom za slobodu, a posebno s novijim periodom naše historije: Narodnooslobodilačkom borbom i izgradnjom socijalizma, te da tako pridonesu razvijanju patriotske svijesti u učenika*."[182] Ovdje se javlja razumijevanje povijesti u socijalističkom, komunističkom duhu koje naglašava stalnu povijesnu klasnu borbu potlačenih

[179] Isto, 2.
[180] Isto, 13.
[181] Isto, 18.
[182] Isto, 83.

koja će stati uvođenjem komunističkog, besklasnog stanja u društvo kao dio ideologije koja se propagira[183] te poseban naglasak na NOB kao dio promidžbe uspjeha same vlasti i Tita. Moramo naglasiti kako su i ciljevi ostalih predmeta slični prošlom Nastavnom planu iz 1951. i usklađeni sa socijalističkom ideologijom i promidžbom vlasti kod djece.

Posljednje djelo koje nam donosi plan i program te odgojno-obrazovne ciljeve je *Osnovna škola – odgojno obrazovna struktura,* iz 1965. godine. Broj nastavnih predmeta je jednak onome iz 1952. uz promjene naziva predmeta. Predmet Hrvatskog ili srpskog jezika mijenja se u Hrvatskosrpski, Tehnički odgoj u Tehnički i proizvodni odgoj te Osnove državnog uređenja FNRJ u Osnove društveno-moralnog odgoja.[184] Ciljevi odgoja iz 1965. identični su onima iz 1952.: „*Razvijanje socijalističke demokracije koja se zasniva na društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju, itd.,*[185]*odgojiti slobodnog čovjeka samostalnog i kritičkog duha, trajne intelektualne radoznalosti, inicijativnog i slobodnog stvaraoca koji će stalno razvijati sve unutrašnje potencijale svoje ličnosti u vlastitom materijalnom i moralnom interesu, a samim time i u interesu društvene zajednice učvršćujući svoje socijalne i ljudske odnose s društvenom sredinom na bazi socijalističkog humanizma i visoke svijesti svoje društvene odgovornosti, odgojiti ličnost bogatog unutrašnjeg života, zdravih psihičkih i moralnih osobina, da ostvaruje svoja prava, vrši svoje dužnosti i izgrađuje lični život dostojan čovjeka,* [186] *odgojiti fizički zdravog i otpornog čovjeka s duboko usađenim navikama i potrebama za stalnim zdravim životom, u interesu veće radne i obrambene sposobnosti i vitalnosti zajednice, odgojiti mladu generaciju u duhu bratstva, jedinstva i ravnopravnosti naroda SFRJ, u duhu vjernosti socijalističkoj domovini, njenoj slobodi i nezavisnosti.*“[187] Kod svih nastavnih predmeta u programima je većinski naglasak na socijalističkim karakteristikama što je potpuno u skladu sa naglaskom na socijalizam što se vidi i u službenoj promjeni naziva države, iz FNRJ u SFRJ. Nastava Društvenog i moralnog odgoja koja se provodi samo u zadnjem, VIII. razredu osnovne škole,[188] otkriva nam težnju stvaranja moralnih osobina: „*Svjesno djelovanje nastavničkog kolektiva i ideološko i moralno usmjeravanje nastavne materije, sadržaji nastavnih programa, učeničke grupe i kolektivi snažan su faktor formiranja mlade socijalističke ličnosti, društvena uloga škole i njeno povezivanje s političkim i društvenim organizacijama proširuje mogućnost pravilnije orijentacije mladog čovjeka kao društvenog bića. Zadatci su nastave: da pomaže*

[183] KOREN 2012: 119.
[184] *Osnovna škola – odgojno-obrazovna struktura* 1965: 5.
[185] Isto, 3.
[186] Isto, 4.
[187] Isto, 5.
[188] Isto, 121.

sređivanju učeničkih iskustava iz oblasti društvenih odnosa, da kod učenika razvija sposobnosti moralnog rasuđivanja i kritičkog procjenjivanja odnosa koji nastaju u raznim oblicima društvenog života, da usmjerava da postupaju po normama socijalističkog morala.“[189] Nastava Domaćinstva je trebala pripremiti djecu socijalističkom, svestranom i modernom životu: „*Nastava Domaćinstva u osnovnoj školi ima općeobrazovni karakter, korisna je za podizanje materijalne kulture ličnog života, porodice i društva*.“[190] Zadatci jesu: „*Da upoznaje učenike sa suvremenim načinom života u kući i porodici s primjenom suvremenih tehničkih sredstava u domaćinstvu i s osnovnim pravilima suvremene nauke o prehrani, da kod učenika razvija radne navike pri obavljanju svakidašnjih poslova u kući, smisao za raspodjelu poslova i uzajamno pomaganje u radu i da razvija smisao za ekonomiku domaćinstva.“*[191] Svi ovi ciljevi otkrivaju nam sve veće stavljanje naglaska na karakteristike socijalističkog odgoja i to što su vladajući očekivali kako bi trebao izgledati taj novi, moderan odgoj. Socijalističko dijete trebalo bi imati pozitivne karakteristike: biti zdravih fizičkih, psihičkih, moralnih osobina, humanistički nastrojeno prema svojoj zajednici i sebi, društveno odgovorno, bogatog unutrašnjeg života, svestrano, ali i vršiti svoje dužnosti koje se od njega očekuju i ne zaboraviti na vjernost vlasti, domovini i njeno bratstvo i jedinstvo.

Na kraju možemo zaključiti kako se prema Nastavnim planovima i programima od 1948. do 1965. vidi kako vlast sebe kroz obrazovne ciljeve promovira i želi stvoriti pozitivan odnos s djecom. Kroz različite predmete, sadržaje i aktivnosti kao da se želi natjerati djecu na razvijanje ljubavi, odanosti prema vladajućima i sistemu koji je na vlasti. Znamo funkciju ideologije da ona održava postojeći sustav, a ideologija se sakrila, slabije ili jače u ciljevima i programima koje smo prošli. Na početku, od 1947. godine, vidi se slabiji naglasak na socijalistički odgoj, a više na promociji sjećanja na ono što je vladajuće dovelo na vlast. Nakon razlaza sa SSSR-om od 1948., kroz nastavne ciljeve i programe vidi se sve veće službeno nastojanje pretvaranja djece u moderne, socijalističke građane. Propagiraju se pozitivne, socijalističke kvalitete posebno u vidu stvaranja svestranog čovjeka kroz uvođenje više aktivnosti i predmeta kroz godine. Vlast prilagođava nastavne sadržaje modernom, svestranom odgoju, ali s druge strane nikako ne zaboravlja najmlađe uvoditi i u svoju politiku. Kroz godine se ne gubi iz vida učenje djece o državnom sustavu da bi djeca mogla postati u odrasloj dobi naučeni promotori i čuvari jugoslavenskog režima. Kroz nastavne planove i programe kroz godine mogli smo vidjeti koja su glavna obilježja, vrijednosti koje vlast promiče kod djece i

[189] Isto, 121.
[190] Isto, 235.
[191] Isto.

koje se ponavljaju godinama u obrazovanju: tekovine NOB-a, razvijanje dječje ljubavi i odanosti prema domovini, podsjećanje na dužnosti djece prema domovini koja im je omogućila bolji život, socijalistički odgoj u vidu; bogatog unutrašnjeg života, svestranosti djeteta, fizičko, psihičko i moralno zdravlje, društvena odgovornost, materijalističko shvaćanje stvarnosti te društvena svojina nad sredstvima proizvodnje, tj. sustav samoupravljanja. To su neke od glavnih promidžbenih poruka koje vlast šalje svojim najmlađima. Da bi vidjeli u kojoj mjeri se nastavni program, vidljivo napravljen da kreira dječja razmišljanja u interesu vladajućeg režima, preslikava na osnovnoškolske udžbenike, proći ćemo kroz analizu osnovnoškolskih udžbenika pojedinih predmeta i godišta.

3.5. Udžbenici za osnovnu školu (1945. – 1966.)

Udžbenik je nastavno sredstvo koje riječju ili slikom nudi nastavne ciljeve i sadržaje što ih propisuju službeni programi pojedinog školskog predmeta. On omogućava pregled cjelokupnog gradiva, treba biti prilagođeni učeničkoj dobi, njihovom stanju informiranosti i znanstvenoj situaciji, ali relativno brzo zastarijeva jer se zasniva na aktualnom stanju u državi.[192] Jedan od prvih kontakata djece sa službenom jugoslavenskom ideologijom je kada dijete u razredu čuje nastavnikovu riječ i kada dobije svoj, službeno odobren udžbenik u ruke. Mi ćemo sada vidjeti kako su u doba Jugoslavije bili pisani udžbenici i u kojoj mjeri se u njima preslikavaju ideološki, propagandno obojani odgojno-obrazovni ciljevi iz tadašnjih programa koje smo obradili. Pokušat ćemo analizirati udžbenike izdane od 1947. pa do 1966. godine, sačuvani u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu. Udžbenici su za različite razrede, različite uzraste i tiču se nastave Hrvatskog jezika, Pirirodopisa i Povijesti.

3.5.1. Hrvatski ili srpski jezik

Prvo ćemo obraditi udžbenike za nastavni predmet Hrvatski ili srpski jezik. Najraniji udžbenik Hrvatskog jezika sačuvan u Hrvatskom školskom muzeju je *Početnica i čitanka* iz 1947. godine za I. razred osnovne škole.[193] Udžbenik je podijeljen na dva dijela: početnica koja služi za učenje slova i čitanka sa različitim tekstovima za vježbanje čitanja. Odmah na početku udžbenika, na prvoj stranici i što djeca prvo vide, stoji ilustracija uokvirene slike Tita na zidu, u vojničkoj odori i sa partizanskom kapicom na glavi. Ispod njegove slike nalazi se velikim

[192] PRANJIĆ 2013: 84.
[193] *Početnica i čitanka*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.

tiskanim slovima ispisano – TITO. Ispod slova nacrtana su tri lika djece u pionirskoj odori kako gledaju u sliku Tita. Nakon toga imamo na svakoj stranici, ilustracije koje prikazuju različitu tematiku ispod kojih se nalaze slova i slogovi za učenje čitanja i pisanja. Na primjer, imamo ilustracije učionice i predmeta koji se u njoj nalaze,[194] okućnicu, voćnjak,[195] djeca u igri sa partizanskim obilježjima (kapice sa crvenom petokrakom zvijezdom),[196] itd. Svaka ilustracija predstavlja određeno slovo, npr. uz slovo A je ilustracija dvoje dječaka sa partizanskim kapama, koji gledaju kako na njihovo mjesto iz aviona neprijatelji bacaju bombe. Ispod ilustracije su slogovi koji sadržavaju slovo A: „*TA, TA, TO, TA, TA, A, A, A*.“[197] Slovo D ima ilustraciju tri dječaka sa, ponovo, partizanskim obilježjima, koji iz daljine gledaju kako im selo gori, a iznad sela lete avioni. Ispod ilustracije su riječi: „*DIMI, DIM, DIM, TO TAMO DIMI*.“[198] Vidljivo je kako se uz učenje slova ne ispušta kod djece prikazati partizanske simbole i ratnu tematiku koja je omogućila Titu vlast Jugoslavije. Slovu K pripada ilustracija dječaka koji sjedi za stolom sa partizanskom kapicom sa crvenom petokrakom i pokazuje majci, koja stoji pokraj njega, na kokoš koja jede kraj njih. Ispod toga imamo riječi: „*KOKA, KOKA, MAJKO, KOKA DAJE JAJA, KOLIKO MAJKA IMA KOKA. “*[199] I kroz obične seoske situacije u ovoj ilustraciji imamo simbole koji su doveli Tita na vlast (partizanska kapica). Kako se povećava broj stranica u udžbeniku, dolazimo do dijela gdje uz slova, slogove i jednostavne rečenice idu složenije rečenice i pjesmice, npr. kod slova T je ilustracija grupe ljudi kako maršira sa slikom Tita i natpisima, uz koje su i djeca obučeni kao pioniri. Uz ilustraciju ide i pjesmica:

Ti-to, Ti-to, Ti-to!
Tito nas vodi,
Mi smo Titovi.
Tito je sin domovine.
S Titom je sav narod,
Svi smo mi Titovi![200]

Ovo je jedan od direktnih primjera propagiranja Titovog kulta da bi se stvorio pozitivan odnos djece prema Titu i podrška njegovoj vlasti; Tito je vođa, sin domovine, njegov narod je uz njega i svi su pod njegovim okriljem. U udžbeniku imamo i teme obnove zemlje uz slovo C i

[194] *Početnica i čitanka* 1947: 3.
[195] Isto: 5.
[196] Isto: 9.
[197] Isto, 8.
[198] Isto, 10.
[199] Isto, 18.
[200] Isto, 26.

pripadajuću ilustraciju kako djeca svom ocu pomažu u popravku razrušenog doma.[201] Slovu Š pripada slika šume u kojoj se skrivaju partizani, a seljani i njihova djeca im donose hranu. Uz ilustraciju su i rečenice: „*U šumi su se sastali junaci. Narod im je donosio jelo. Šimun veli narodu: Mi ratujemo protiv dušmanina, našu domovinu moramo spasiti, ajte s nama!. Narod je poslušao Šimuna. Šimuna je štitio narod*.“[202] To nam može pokazati kako bi djeca trebala partizane smatrati junacima jer su omogućili pobjedu u ratu, a time što su im stanovništvo i djeca davali pomoć pokazuje da su odobravali njihovo djelovanje se da su i oni bitan dio pobjede. Slovo B predstavlja temu borbe i zauzima dvije stranice u udžbeniku, za razliku od većina slova koje imaju po jednu stranicu. To nam može poslati poruku koliko je ta tema bitna onima koji su kreirali udžbenike. Uz slovo B prikazana je ilustracija djece koja gledaju u daljinu, a u daljini selo sa par kuća koje su u plamenu. Uz to ide tekst: „*Švabe su ušli u našu domovinu. Palili su sela i ubijali narod. Naši su borci odbili švabe i ustaše. Danas više nema rata. Mi smo pobijedili. Borba nas je spasila. Mi smo slobodni.“*[203] Ovo je jedna od najdirektnijih propagandnih poruka koje su dočekale djecu u I. razredu. Djeca su u svojoj najranijoj dobi kroz takav tip poruka usvajala tko je bio neprijatelj, da je neprijatelj zlo koje ubija narod, razvija se mržnja prema neprijatelju, tko je pobjednik, tko je omogućio pobjedu, razdoblje bez rata, slobodu i koga se mora poštovati zbog toga. Na sljedećoj stranici je vezano uz temu borbe tema bolnice, tj. ratnih stradanja. Ilustracija prikazuje stradale vojnike u bolničkim krevetima kojima su došli odrasli i djeca u posjet. Uz to ide tekst o tome kako je narod posjetio borce u bolnici, kako je borac Branislav u bolnici jer mu je bomba nanijela 10 rana po tijelu, a zadnja rečenica otkriva sve: „*Narod voli i poštuje svoje borce.“*[204] Ovo je primjer kako se spaja učenje i propaganda, slovo B uči se kroz ponavljanje riječi koje sadržavaju to slovo (borba, bolnica, borci, Branislav, bomba), ali kroz upotrebu ratne tematike naglašava se da se moraju poštovati i voljeti stradali partizani, tj. stvara se emotivna reakcija na stradanja jugoslavenskog naroda kod djece. Dalji primjeri samo nam i dalje pokazuju važnost ratne tematike vladajućima u obrazovanju. Slovo Z ima ilustraciju crvene peterokrake zvijezde koja je simbol partizana i uz to tekst o malom pioniru koji je nosio crvenu zvijezdu pa su ga ustaše zatvorile u zatvor, a partizani oslobodili.[205] Uz slovo F je ilustracija kuća u plamenu i tekst koji govori o malom dječaku Filipu čiji je otac postolar koji je pravio cipele i slao ih partizanima, a kada su ustaše to shvatili odveli su Filipovog oca u zatvor, a majku i malog Filipa u logor. Oca

[201] Isto, 33.
[202] Isto, 35.
[203] Isto, 37.
[204] Isto, 38.
[205] Isto, 41.

su fašisti mučili i osudili ga na smrt. Posljednja rečenica glasi: „*Pod vješalima je uskliknuo: Smrt fašizmu – sloboda narodu!"*[206] Ovo su primjeri koji bi trebali djeci pokazati okrutnost fašista, razviti mržnju prema neprijateljima, a diviti se odanosti ljudi koji su uz NOB. U drugom dijelu udžbenika počinje čitanka koja sadržava različite tekstove služe djeci za Učenje i vježbanje slova i čitanja. Prvi tekst sa nazivom *Svatko treba da radi* je priča o malom pioniru koji nije htio ići u školu, no kada je vidio da su oko njega svi zaposleni i ljudi i životinje, on ipak odlučuje ići u školu.[207] Pouka bi morala biti da svatko mora raditi i da je rad od velike važnosti u životu, pa se djeca od malih nogu moraju naučiti na rad. Većinom su priče u čitanki ratnog karaktera i propagandnog tipa: *Brankova petokraka* (priča o dječaku Branku koji ponosno nosi svoju petokraku u spomen na svoje najbolje *drugare* koje je izgubio zbog *ustaša koji su izdajnici hrvatskog naroda*),[208] *Branili su nas partizani*,[209] *Ne mogu se igrati rata* (priča o djeci koja su se igrala rata i jedan od njih je trebao glumiti fašista, ali se rasplakao, nije htio biti fašist te se više nije htio igrati),[210] *Gradimo domovinu*,[211] *Pionirski zadatak*,[212] *Prvi maj* (pjesmica koja slavi Dan rada:

Vesele se radni ljudi,
Bolji život ide – haj!,
Orat ćemo oranice,
gradit škole i tvornice,
Sretni ćemo biti – znaj,
Domovina bit će raj!),[213]

Živjela naša hrabra armija, Narodni heroj, Titovo kolo,[214] *Bosi dječak* (uz tu priču je slika Tita s djetetom, priča govori o dječaku koji je išao u školu u lošim uvjetima, bos po kiši, dječak je želio moć znanja koje dobije u školi iskoristiti da više ni jedno dijete ne pati kao on, a na kraju priče saznajemo da je taj dječak Tito),[215] na posljednjoj stranici čitanke stoji: „*Za domovinu, za Tita – NAPRIJED!"*[216] Vidimo da se kroz priče koje čitaju djeca u I. razredu definitivno promovira rat, ratna pobjeda, partizani, vojska, NOB, obnova zemlje i Tito. Po tome vidimo

[206] Isto, 47.
[207] Isto, 69.
[208] Isto, 79.
[209] Isto, 80.
[210] Isto, 86.
[211] Isto, 88.
[212] Isto, 113.
[213] Isto, 121.
[214] Isto, 140.
[215] Isto, 144.
[216] Isto, 147.

koje su to glavne teme koje se promoviraju kod djece. To nam pokazuje da je službenoj vlasti vrlo bitno da djeca usvajaju određene vrijednosti koje su dio nove, Titove ideologije i koje su omogućile i održavaju režim. Kroz necenzurirane, tj. direktne i okrutne priče posebno za dječji uzrast, još više se u djeci mogu pobuditi emocije koje ih još jače vežu uz jugoslavensku vlast i Tita. Zanimljivo je kako su u većini ratnih priča likovi sama djeca, što učenicima omogućuje da se mogu i sami lakše poistovjetiti sa likom i opet emotivno vezati uz priču.

Sljedeći udžbenik iz Hrvatskog jezika je *Čitanka za II. razred osnovne škole* u dva izdanja, jedan iz 1951., a drugi iz 1957. godine. Oba udžbenika su vrlo slična, uz neke preinake koje ćemo naznačiti. Čitanka iz 1951. počinje sa slikom Tita, a 1957. sa slikom Tita i djece uz njega.[217] Početne priče su *O Titu* (o njegovoj prošlosti i ratnim pobjedama)[218] i *Tito i djeca* (priča govori o tome što Tito očekuje od djece - da moraju učiti da budu korisni svojoj domovini i da uče voljeti svoju zemlju)[219]. Udžbenici sadržavaju različite priče koje imaju ideološko-propagandni karakter: *Druže Tito,*[220] *Bos dječak* (priča o Titu),[221] *Zavjet pionira,*[222] *Grob neznana junaka* (priča o ocu i sinu koji su u šetnji šumom pronašli mrtvo tijelo partizana te su mu iskopali grob i pokopali ga),[223] *Pjesma u čast invalidu* (pjesma o stradalom partizanu),[224] *Junačko djelo pionira Ljube* (priča o pioniru Ljubi koji je pomogao partizanima),[225] *Mala zadruga* (priča o zadruzi pionira),[226] *Maj* (pjesma za Dan rada),[227] *Dva opasna neprijatelja* (priča o borbi partizana i Nijemaca koji su ih napali),[228] *Lenjinu je laž bila odvratna* (priča o mladom Lenjinu i kako je mrzio laži)[229]. Spomenute priče su pokazatelji kako se u Čitankama iz 1951. i 1957. godine ne odustaje od direktne promocije i učenja djece o simbolima prošlosti koji se ne smiju zaboraviti i o onima koji su na vlasti. Uz priče i pjesme takvog karaktera imamo i uobičajene teme, tj. pjesme i priče vezane uz godišnja doba, životinjski svijet i pjesme iz opusa hrvatskih književnika, npr.; *Kako živi Antuntun* (Grigor Vitez),[230] *Jesen,*[231] *Naše selo,*[232]

[217] *Čitanka za II. razred osnovne škole* 1951: 1., *Čitanka za II. razred osnovne škole* 1957: 1.
[218] *Čitanka za II. razred osnovne škole* 1951., 1957: 3.
[219] Isto, 4.
[220] Isto, 6.
[221] Isto, 8.
[222] Isto, 13.
[223] Isto, 31.
[224] Isto, 35.
[225] Isto, 115.
[226] Isto, 151.
[227] Isto, 153.
[228] Isto, 233.
[229] Isto, 245.
[230] Isto, 249.
[231] Isto, 11.
[232] Isto, 14.

Juha,[233] *Krumpir,*[234] *Oruđe,*[235] *Jež,*[236] *Medvjed,*[237] *Seoba ptica,*[238] *Puž,*[239] *O žetvi i urodu,*[240] *Dva mačka*[241]. Zanimljive su i priče koje uče djecu o tada modernim stvarima i ponašanju u različitim situacijama, koje bi najvjerojatnije trebale učenike pripremiti za moderno, svestrano, socijalističko društvo kojemu je vlast tada težila, npr. *Ponašanje u prometu* (kako se koristiti željeznicom i vlakom),[242] *Ponašanje u kazalištu* (kako se ponašati za vrijeme predstave, kada pljeskati, a kada ne),[243] *Telefonski razgovor* (kako pozdraviti i voditi telefonski razgovor),[244] *O vodovodu* (priča o dječaku koji je sa sela došao u grad tetki i nije znao da voda može doći iz slavine te se kroz priču objašnjava funkcioniranje vodovoda),[245] *Požar* (kako reagirati kada se dogodi požar),[246] *Čarobna riječ* (priča kako lijepa riječ otvara sva vrata),[247] *Kada ideš ulicom* (priča o tome kako se ponašati na ulici i kako pozdravljati ljude koje susrećemo)[248]. Ovi udžbenici nam pokazuju kako se tematika njihovih sadržaja mijenja, od propagande vlasti do uobičajenih sadržaja i sadržaja koji nastoje poučiti djecu modernom ponašanju u skladu sa stvaranjem svestranog, kulturnog, socijalističkog društva.

Sljedeći udžbenik za Hrvatski jezik je *Čitanka za VII. razred osnovne škole* iz 1962. godine.[249] Na početku čitanke sada nije slika Tita, za razliku od prošlih, već slika partizanske kolone.[250] Kroz pjesme i priče uči se analizirati tekst, odrediti vrste riječi, teme, itd. Pjesme i priče imaju različitu tematiku čiji su autori domaći i strani pisci: *Komadić plavog neba* (dio iz dnevnika Anne Frank),[251] pjesma *Titov "Naprijed"* (pjesma Vladimira Nazora o Titovom vođenju vojske u teškim uvjetima),[252] *Himna slobodi* (pjesma Ivana Gundulića),[253] priča *Pismo majci u Zagorje* (autor Ivan Dončević, o borcu NOB-a koji je iz Hrvatskog zagorja i ranjen piše

[233] Isto, 53.
[234] Isto, 57.
[235] Isto, 60.
[236] Isto, 63.
[237] Isto, 61.
[238] Isto, 76.
[239] Isto, 185.
[240] Isto, 203.
[241] Isto, 218.
[242] Isto, 116.
[243] Isto, 118.
[244] Isto, 122.
[245] Isto, 130.
[246] Isto, 132.
[247] Isto, 16.
[248] Isto, 86.
[249] *Čitanka za VII. Razred osnovne škole – Ruke domovine*, Antoš, Bukša, Školska knjiga, Zagreb, 1962.
[250] *Čitanka za VII. Razred osnovne škole* 1962: 6.
[251] Isto, 12.
[252] Isto, 45.
[253] Isto, 11.

majci pismo),[254] *Padaj silo i nepravdo* (priča o borbi u NOB-u, autor srbijanski pisac Dobrica Ćosić), *Rad je stvorio čovjeka* (Friedrich Engels, priča o radu),[255] *Ruke domovine* (pjesma Vesne Parun),[256] *Ranjenik* (priča T. Stanojevića o borcu ranjenom u ratu),[257] *Na pragu atomske ere* (autor srbijanski pisac Svetlan Nožić, priča o novoj atomskoj energiji, upotrebi i snazi),[258] *Sijeno* (pjesma Dobriše Cesarića), *Majčin poljubac* (ulomak iz djela *Combray,* Marcel Proust), *Sonetni vijenac* (slovenski pisac France Prešern),[259] *Rad i nerad* (narodna poslovica o vrijednosti rada)[260]. Prema priloženom vidimo kako su strani pisci u skladu sa ideologijom (F. Enegelsa, A. Frank) ili klasici svjetske književnosti (M. Proust). Domaći pisci, sa područja cijele države i uporaba njihovih djela odražava politiku bratstva i jedinstva, a njihova su odabrana djela pretežno ratne tematike. Osim ratne tematike nađe se i primjer modernih prilika (*Na pragu atomske ere*) i primjer domaćih klasičnih djela (*Himna slobodi - Gundulić*) koji mogu biti shvaćeni i kao dio socijalističke politike koja teži svestranom, modernom odgoju djeteta. Autori se pomno biraju da su u skladu sa ideologijom, tematika varira od propagandne, do neideološke putem klasika književnosti ili o novim uvjetima koji su nastali u novom vremenu.

Tematika i pisci kroz udžbenike različitih godišta se u većini ponavljaju. Napravit ćemo kratki pregled sadržaja i podjelu na tri glavne teme koje su najčešće u ostalim udžbenicima. Na prvom mjestu je najčešća, propagandno-ideološki obojana tematika: *Bratska ljubav* (priča o srpskom dječaku po imenu Stevo kojemu su roditelje ubili četnici i kojeg su partizani odveli u hrvatsko selo u kojem ga je primila hrvatska obitelj, na kraju piše: „*Četnici i ustaše su banda, učinili su mnogo zla i Srbima i Hrvatima, Druže Tito naš rođeni brate, što sjedini i Srbe i Hrvate*!),“[261] *Tata i Mirko rade za Plan* (priča o tome kako roditelji rade za petogodišnji plan i objašnjavaju sinu što je to petogodišnji plan i da svi pošteni ljudi domovine rade na njemu da im svima bude bolje)[262], *Pionirska, Pioniri i škola* (priče o pionirima),[263] *Zavjet pionira* („*Naša vlast se za nas pobrinula, nove škole i domove digla. U školama mi smo dobri đaci, a u radu odred nam prednjači. Drugu Titu mi smo zavjet dali: Radit ćemo iako smo mali.“*)[264] priča

[254] Isto, 50.
[255] Isto, 72.
[256] Isto, 112.
[257] Isto, 117.
[258] Isto, 195.
[259] Isto, 45.
[260] Isto, 179.
[261] *Početnica* 1947: 59.
[262] Isto, 89.
[263] *Čitanka* 1951: 17.
[264] Isto, 14.

Izvidnici (o partizanima koji su trebali zaposjesti brežuljak i branili se protiv fašista, djeca su došla k njima i otkrila im gdje su topovi, a kasnije su se nastavili dogovarati sa njima i pomagati partizanima),[265] *Pjesma o Titu* (Vladimir Nazor),[266] *Tri majke* (priča Vladimira Nazora o tri majke različitih nacionalnosti koje izgubile djecu u borbi, ali su se hrabro držale, jer, kao što jedna govori: „*znam da sam svoju djecu darovala domovini.“*),[267] *Lenjinska istina,*[268] *Naša armija,*[269] *Partija i Tito („Partija i Tito, to je naša snaga, cvjetat će nam uvijek naša zemlja draga.“),*[270] *Djeda, unuk i Petogodišnji plan* (o petogodišnjem planu)*,*[271] *Borac budi („Borac budi, milo janje moje, borac budi – meni si po ćudi. Lijepo stoji titovka na glavi, ko ružica u zelenoj travi. Nema cvijeća što su jorgovani, ni borca što su partizani.“),*[272] *Novoj Jugoslaviji,*[273] *Pozdrav omladine,*[274] *Narod pjeva o Titu*,[275] i *Informbiro („Dok se o nama kleveta i laže, radni narod zakletvu polaže, Druže Tito mi ti se kunemo, da sa tvoga puta ne skrećemo. Drug je Tito vođa komunista, Partija je kao sunce čista.“)*.[276] To su samo neki od primjera koji pokazuju da se kroz različita godišta ne odustaje od promoviranja politike, Tita i rata kod djece. Sljedeći sadržaji u udžbenicima za nastavu jezika jesu uobičajene tematike koja se ponavlja, npr. o životinjskom i biljnom svijetu, o godišnjim dobima, tradicionalna i klasična djela, npr.: *Lonac i kotao,*[277] *Mama,*[278] *I snijeg je bunda,*[279] *Lisica i roda,*[280] *Jesen*[281]*, O povrću, Kupus,*[282] *Zima,*[283] *Pčela i golub,*[284] *Čestitka majci* (pjesma Gustava Krkleca za majčin dan),[285] *Stari Zagreb,*[286] *More,*[287] *Lijepa naša domovino,*[288] *Neva Nevičica* (I. Brlić-Mažuranić),[289] *Zec*

[265] Isto, 222.
[266] *Čitanka za IV. razred osnovne škole*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949., 4.
[267] Isto, 37.
[268] Isto, 11.
[269] Isto, 25.
[270] *Čitanka za IV. razred osnovne škole* 1950: 77.
[271] Isto, 17.
[272] *Čitanka za V. razred narodne škole* 1953: 65.
[273] Isto, 76.
[274] Isto, 66.
[275] Isto.
[276] Isto, 69.
[277] *Početnica i čitanka* 1947: 73.
[278] Isto, 74.
[279] Isto, 77.
[280] Isto, 111.
[281] *Čitanka* 1951: 9.
[282] Isto, 40.
[283] Isto, 66.
[284] Isto, 182.
[285] *Čitanka* 1949: 76.
[286] Isto, 125.
[287] Isto, 149.
[288] Isto, 213.
[289] *Čitanka* 1953: 26.

i kosac,[290] i *Mudrica,*[291] *Vlak u snijegu,*[292] *U sirotinjskom domu* (Charles Dickens)[293] i *Majčin dan*[294]. Na kraju su sadržaji koji bi mogli promovirati novi, moderniji način života u skladu sa socijalističkim nastojanjima, npr.: *Vo, konj i traktor* (priča o natjecanju između vola, konja i traktora, tko može najbrže i najbolje orati, pobjednik je traktor koji je najmoderniji),[295] *Peri se* (o higijeni i nužnosti čistoće tijela),[296] *Ima li vode u zraku?,*[297] *Oranje bez pluga* (priča kako i gliste pomažu obogatiti tlo umjesto starog pluga),[298] *Stara vodenica* (unuk od djedove vodenice napravio električnu centralu),[299] *Vodovod* (o vodovodu),[300] *Razgovor konja i traktora* (prednosti i mane životinjske i snage stroja),[301] *Automobil* (prednosti automobila),[302] *Električna struja – naš pomagač u razredu*,[303] i *Traktori osvajaju polja*.[304] To su samo neki od primjera koji uče djecu o novim, modernijim uvjetima koji su došli ili koji će tek doći u njihovo okruženje. Po svemu navedenome, mogli smo vidjeti kakva je tematika sadržaja udžbenika, tj. što sve vlast nastoji u udžbenicima naglasiti i što ona smatra važnim. Definitivno se vidi kako se cijelo vrijeme, u razdoblju od 1947. do 1962. kada su izdani analizirani udžbenici, uz učenje materinjeg jezika spaja i propagandno-ideološke sadržaje kojima je cilj djecu odgojiti u ljude vjerne Titu i domovini. Vidi se kako su udžbenici slijedili ciljeve nastavnih planova i programa koje smo prošli. Kroz planove i udžbenike potiče se djecu da vole one koji su doveli do pobjede u ratu i oslobodili zemlju, a bezgranično mrze svoje neprijatelje što se može u ratnim godinama i opravdati, no nakon rata takav bi odgoj trebao biti neprihvatljiv i pretjeran, posebno kad su u pitanju djeca.[305] Osim NOB-a i partizana, odgoj djece podrazumijevao je razvijanje pozitivnog odnosa u još nekoliko smjerova; od naroda i domovine povezanih ideologijom bratstva i jedinstva, preko partije do samog Tita.[306] Ratna tematika ne nestaje u kasnijim godinama nakon rata, a spajanjem ratne tematike i dječjih likova, ne samo da se javlja emocionalna reakcija djece, već se šalje poruka da su u ratu i djeca bila žrtve i dala svoj doprinos.[307] Djeca su u svome

[290] Isto, 39.
[291] Isto, 58.
[292] Isto, 53.
[293] Isto, 31.
[294] Isto, 160.
[295] *Čitanka* 1947: 99.
[296] Isto, 124.
[297] Isto, 66.
[298] Isto, 67.
[299] *Čitanka* 1951: 84.
[300] Isto, 94.
[301] Isto, 133.
[302] Isto, 154.
[303] *Čitanka* 1949: 230.
[304] Isto, 67.
[305] DUDA 2015: 65.
[306] Isto, 64.
[307] Isto, 64.

osnovnoškolskom obrazovanju suočena sa politizacijom, propagandom i vrijednostima ideologije, ali i sa uobičajenim temama karakterističnima za nastavu jezika uz sadržaje koji se dotiču pozitivnih, socijalističkih karakteristika u smislu sadržaja koji su dio kulture kroz književnost i sadržaja o novim, modernim uvjetima.

3.5.2. Prirodopis

Sljedeći udžbenici za osnovnu školu vezani su za nastavu o prirodi, tj. Prirodopisa. Sačuvani udžbenici u Hrvatskom školskom muzeju za Prirodopis izdani su od 1945. do 1966. godine, s time da imamo udžbenike za Prirodopis, nakon toga udžbenik koji je vezan samo uz biljni svijet – *Botaniku* te djelo *Priče iz životinjskog svijeta* iz 1966. koji nije isključivo za nastavu u školi već služi i za učenje kod kuće. Pokušat ćemo i u tim udžbenicima tražiti sadržaje koji bi mogli imati ideološko-propagandni karakter i sadržaje u skladu sa novim uvjetima i modernijim odgojem.

Prirodopis iz 1945. u uvodnom dijelu govori za što nam je važna nastava Prirodopisa; „*Da pravilno razumijemo prirodu, pomaže u društvenoj izgradnji, sve ovo treba proučiti da pravo shvatimo prirodu i da znamo njome vladati i da je iskoristimo u našoj društvenoj izgradnji, sva nam je ta nauka potrebna da postanemo djelotvorni i svjesni graditelji našeg društvenog poretka*.“[308] Zanimljivo kako je autor udžbenika iz SSSR-a -Tetjurev, što nam može pokazati kako su se neposredno nakon rata, u Jugoslaviji snašli i upotrijebili i prilagodili sovjetski udžbenik sebi. Sadržaji koji se nalaze u udžbeniku su različiti: *Težak se posao radnika puhača zamjenjuje radom stroja* (priča o modernizaciji i olakšavanju posla radnika),[309] *Granit* (o svojstvima granita i o tome gdje ga ima u Jugoslaviji: *u Jugoslaviji ima granita dosta. Na glasu je granit iz Moslavačke gore. U Bosni ga ima*.),[310] *Kamena sol* (što je to),[311] *Ugljen („U Hrvatskoj i Jugoslaviji ima kamenog uglja dosta i on je na mnogim mjestima. Postoje ugljenici u Hrvatskom zagorju i Podravini. SSSR je kamenim ugljem vrlo bogat, a po zalihama nafte SSSR je najbogatija zemlja na svijetu.“),[312] Rad i odmor u školi* (o čistoći, pravilnom sjedenju, odmaranju),[313] *Rad i odmor kod kuće* (čistoća, odmor, važnost sna za razvoj djeteta),[314] *Zdravstvena zaštita radnika* (tekst: „*U SSSR-u dok su tvornice i zavodi pripadali kapitalistima,*

[308] *Prirodopis* 1945: 3.
[309] Isto, 17.
[310] Isto, 23.
[311] Isto, 29.
[312] Isto, 33.
[313] Isto, 83.
[314] Isto.

radnici su radili po 10-12 h ili više na dan, gospodari – kapitalisti izrabljivali su radnike i brinuli o tome da imaju što veći dobitak. Kada su tvornice prešle u ruke sovjetske države uvedeno je radno vrijeme od 8 h, veća briga za zdravlje i život radnika. Pazi se na čistoću, dovod svježeg zraka, rasvjetu, odmor – veći odmor za vrijeme objeda.),[315] *Mikrobi, uzročnici raznih bolesti* (tekst: „*Vjernici često sebe i druge zarazuju zaraznim bolestima vršeći vjerske obrede. U crkvi i zdravi i bolesni ljube križ i svete slike. Kod pričesti zdravi i bolesni piju vino iz istog kaleža. Na uskrsnuće zdravi i bolesni pozdravljaju se tako da jedan drugog ljubi. Kod tog dolazi do zaraze. Treba objašnjavati kakva je opasnost za zdravlje u tim vjerskim običajima. Oni su u protuslovlju s naukom o zdravlju i rasadnici su zaraznih bolesti i s njima se treba boriti*.“),[316] *Kako se sovjetska vlast brine za zdravlje svojih radnika i njihove djece* (tekst o tome kako radnici imaju na raspolaganju ljetovališta za odmor i oporavak, lječilišta za liječenje koja su oduzeta besposlenim bogatašima i uređena za radnike, o pionirima i mladima koji mogu ljeti putovati na odmor i oporavak u pionirske logore koji pod vodstvom pionirskog vođe i nadzorom liječnika vode pravilan život: odmor, fiskultura, nauk, posao, hrana i spavanje, pa se oporavljena omladina vraća u jesen u školu, o tome kako se bogataši nikad nisu brinuli za zdravlje radničke djece i kako sovjetska vlast vodi brigu o zdravlju radnog svijeta jer je sovjetska vlast – vlast radnog naroda).[317] Autor dosta spominjanje SSSR, no to ne treba čuditi budući da znamo domovinu autora.

Ovi primjeri pokazuju kako se 1945. u nastavi Prirodopisa uči djecu o prirodi: kroz uobičajene teme, npr. granit, kamena sol, higijena i njena važnost, nadalje, učenje o prirodi spaja se sa ideološkim porukama, nastoji se spominjati, državu i njena bogatstva i uspjehe države koja joj je “uzor“ (SSSR), npr. o granitu i gdje ga sve ima u Jugoslaviji i kako je SSSR najbogatiji na svijetu naftom, kako su sovjeti prvi koji brinu za zdravlje i odmor radnika i njihove djece, a “blate“ se kapitalisti koji su besposleni bogataši, te na kraju kako su vjerski običaji izvor zaraze čime se možda želi potaknuti i na prestanak izvršavanja religijskih običaja koji su u suprotnosti sa ideologijom koja čvrsto stoji uz ateizam. Uz to imamo pozitivne mjere koje bi mogle biti u službi humanijeg, socijalističkog društva, posebno u vidu zdravlja, čistoće, radnog vremena radnika, kvalitetnog odmora djece i radnog naroda. Sve to nam pokazuje kako se i kod Prirodopisa mogu pronaći ideološke poruke koje su izmiješane sa nastavom o prirodi.

[315] Isto, 84.
[316] Isto, 87.
[317] Isto, 89.

Udžbenik Prirodopisa iz 1946. sličan je onome prethodnome,[318] no u ovom izdanju dodan je dio o nastanku čovjeka, koji je u skladu s vladajućom ideologijom koja se priklanja uz znanost i ateizam: „*Razni narodi stvorili su mnogo legendi o pojavi čovjeka na zemlji. No, sve su te legende dakako izmišljene. Razne vjere također su nastojale da odgovore na to pitanje, sve vjere pripovijedaju da je čovjeka stvorio bog. Tako misle vjernici. Prošlo je mnogo vremena dok prirodne nauke nisu prekinule s religijom. Za oslobođenje prirodnih nauka od religije mnogo je učinio veliki engleski učenjak Charles Darwin. Darwin je prvi dokazao da čovjek nije stvoren od boga nego je prirodnim putem u pradavna vremena proizašao iz životinjskih predaka. Darwin je svojom teorijom zadao vrlo snažan udarac religiji i zato su crkveni ljudi vodili žestoku borbu protiv njegove nauke. I danas crkva i buržoazija koja ju podupire, vode borbu protiv Darwinove nauke jer ona potkopava religiju.*“[319] Dobiva se dojam kako vlast uz pomoć znanosti i znanstvenog objašnjena o postanku čovjeka želi djeci poslati poruku da je religija nešto na što se ne bi trebali oslanjati, da se oslanjaju na razum i da je ona dio kapitalizma, tj. buržoazije.

Sljedeći udžbenik, *Prirodopis za IV. razred osnovne škole* iz 1947. jugoslavenskog autora Tihomira Prodanovića, pokazuje da se djeca više ne trebaju koristiti prilagođenim, sovjetskim udžbenikom, već sada domaći autor piše udžbenik.[320] U uvodu se govori slično kao i kod prošlog udžbenika: „*Upoznavajući prirodu i čovjeka u njoj, postat ćete snažniji i moći ćete i sami vladati prirodnim silama koje će vam pomoći u izgradnji novog života. U davno doba ljudi nisu poznavali prirodu. Čovjek je tada bio slab i nemoćan. Čovjek je radom upoznavao i osvajao prirodu. Napredak naše zemlje i bolji život naših ljudi ne može se zamisliti bez poznavanja prirode i njenih sila. Zato naši učenici trebaju što bolje upoznati prirodu jer će njihovo znanje pomoći u izgradnji naše domovine i novih ljudi u njoj.“*[321] Dakle, naglasak je na upoznavanju prirode i korištenju tog znanja u izgradnji domovine. Udžbenik se sastoji od sadržaja koji su karakteristični za nastavu o prirodi koja nas okružuje, npr.: o ljekovitom bilju,[322] o morskom svijetu i njenim stanovnicima,[323] ribolov i slatkovodne ribe.[324] Uz učenje o prirodi nalaze se i ideološki-propagandno obojane poruke: „*U našoj zemlji razvijeno je pčelarstvo. Za vrijeme rata okupator je uništio mnoge naše pčelinjake. Sad se opet podižu novi*

[318] *Prirodopis*, V. A. Tetjurev, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946.
[319] *Prirodopis* 1946: 129.
[320] *Prirodopis za IV. razred osnovne škole*, Tihomir Prodanović, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.
[321] *Prirodopis* 1947: 3.
[322] Isto: 107.
[323] Isto, 150.-156.
[324] Isto, 156.

pčelinjaci i osnivaju zadruge u kojima će naše pčelarstvo još više razviti.,"[325] „*U nekim krajevima vrši se naseljavanje malih ribica koje se hrane ličinkama malaričnog komarca. Naš Petogodišnji plan predviđa isušivanje većine močvara. Tako će se sačuvati zdravlje našeg radnog naroda.*,[326] *Učenjak Alojz Tavčar križanjem domaće i strane pšenice uzgojio je novu pšenicu koja uspijeva i na slabijem tlu. Za svoj rad Tavčar je odlikovan Ordenom rada. On je prije rata radio u našoj zemlji, ali njegov rad nije bio priznat. Naporima učenjaka i čitavog naroda stvaraju se bolji uvjeti za život radnog naroda.*,[327] *U našoj zemlji razvijen je i ribolov. Uz naše rijeke osnovane su po oslobođenju mnoge ribarske zadruge koje šalju ribu u sve krajeve naše zemlje. Podizanjem mrijestilišta i ribnjaka, osnivanjem većih ribarskih zadruga i izgrađivanjem većeg broja tvornica za prerađivanje ribljeg mesa i ulja, naše će se ribarstvo još snažnije razviti i osigurati radnom narodu dovoljno hrane i ribljeg ulja*."[328] Takvi sadržaji u udžbeniku direktno promoviraju mjere nove vlasti čime se širi politika na osnovnoškolsku djecu i stvara vjeru u bolje sutra uz vlast koja vodi takvu politiku.

Udžbenik Prirodopisa iz 1949.,[329] također Tihomira Prodanovića, ima sadržaje koji ponovo spajaju znanje, politiku i promociju vlasti, ali i odgoj djece u skladu s modernijim, socijalističkim vremenima: *O čuvanju zdravlja* (Tekst o tome kako se narodne vlasti brinu za zdravlje naše djece uz pomoć bolnica, cijepljenja, dječjih domova za djecu bez roditelja, odmarališta u planinama ili moru i Crvenog križa.),[330] *Električna energija* (Tekst: „*U našoj državi ima nekoliko većih i manjih elektrana, najveće su u našoj NR Hrvatskoj. One daju snagu mnogim našim mjestima i Narodne vlasti dale su si zadatak da u sva naša mjesta uvedu električnu struju koja će olakšati čovjekov rad*."),[331] *Staklo* (Tekst o tome kako je nalazište sitnog kamenog pijeska koji služi za proizvodnju stakla, kod Lipika, kako je najveća tvornica stakla je u NR Sloveniji. Daje se i zadatak djeci da pišu toj tvornici da im opišu rad u tvornici stakla. Potiče se i pionire da skupljaju polomljena stakla i tako pomažu obnovi zemlje.),[332] tekstovi o različitim životinjama, npr. o kozi, konju, svinji,[333] tekstovi o čuvanju zdravlja i prevenciji bolesti, npr.: *Bolest je lakše spriječiti nego liječiti* („*U našoj zemlji, gdje radni narod ima vlast u svojim rukama, mnogo se brine o čuvanju zdravlja radnog naroda. O čuvanju*

[325] Isto, 142.
[326] Isto, 140.
[327] Isto, 106.
[328] Isto, 156.
[329] *Prirodopis za IV. razred osnovne škole*, Prodanović, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949.
[330] *Prirodopis* 1949: 119.
[331] Isto, 98.
[332] Isto, 20.
[333] Isto, 22.-36.

zdravlja brine se Ministarstvo narodnog zdravlja. Prije su u našoj zemlji vladali kapitalisti i uglavnom se vodila briga o liječenju bolesti. U socijalističkom društvu ne vodi ne vodi se borba samo protiv bolesti već se vodi borba i za zdravlje. Bolest je lakše spriječiti nego liječiti, zato se u našoj zemlji naročito mnogo radi na sprečavanju bolesti. U tom radu vrše se pregledi radnog naroda, daju se savjeti o čuvanju zdravlja i podižu odmarališta i ljetovališta za trudbenike naše zemlje. Svaki radnik obvezno je osiguran u slučaju bolesti, a također i njegova porodica. O majkama i djeci vodi se poseban briga. Za djecu se otvaraju jaslice i obdaništa, a preko ljeta upućuju se na morska i gorska ljetovališta. Takvim radom povećava se iz dana u dan snaga naše zemlje i zdravlje radnog naroda.“),[334] „*Važnost šuma za napredak i zdravlje ljudi* (*Naša je domovina bogata šumama. Danas su više nego ikad neobično važne šume za izgradnju naše zemlje jer daju građu i mnoge sirovine našoj industriji. Nerazumnom sječom koju su provodili kapitalisti u našoj zemlji uništene su šume u nekim našim krajevima. Oslobođenjem naše zemlje oslobođene su i šume iz ruku kapitalista koji su ih nesmiljeno uništavali. Danas se u našoj zemlji vodi briga o tome da se sijeku samo one šume koje su za sječu i provodi se veliko pošumljavanje i tako se unapređuje naše šumarstvo.*“)[335] *Radio čarobnjak* (Priča o tome kako se nekad nije ni znalo za radioaparat, a da sada djeca mogu slušati priče, glazbu orkestra kao da su na koncertu u najvećoj dvorani u Zagrebu ili Beogradu i kako je radio najbolji učitelj djece jer zna sve jezike, poznaje sve nauke, svira sve instrumente, pjeva, glumi, itd.).[336] Prema tim tekstovima možemo vidjeti formulu pisanja udžbenika koja se sastoji od sadržaja spojene političke, propagandne i promotivne tematike sa socijalističkim kvalitetama (sa naglaskom na fizičko i psihičko zdravlje) i činjenice specifične za nastavu prirode.

Sljedeći udžbenik koji je vezan uz nastavu o prirodi koja nas okružuje je *Botanika* iz 1952. godine.[337] Zanimljivo je kako u tom udžbeniku nema direktnih ideoloških i propagandnih poruka kao što je to bilo slučaj u prethodnim udžbenicima. Sadržaji su vezani isključivo uz botaniku, tj. biljni svijet: ilustracije biljaka i dijelova biljke, biljni organi i njihova uloga u životu biljke, [338] voćke i voće,[339] povrće,[340] biljke mora i morske obale[341] i razmještaj bilja na zemlji.[342] *Botanika* iz 1953. identična je izdanju iz 1952.

[334] Isto, 123.
[335] Isto, 49.
[336] Isto, 129.
[337] *Botanika za VI. Razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1952.
[338] *Botanika* 1952: 14
[339] Isto, 94.
[340] Isto, 117.
[341] Isto, 219.
[342] Isto, 232.

Udžbenik koji je također vezan uz nastavu prirode je *Bogatstva prirode* za V. razred osnovne škole iz 1962.[343] U ovom udžbeniku djeci se ponovno pomalo nudi promocija vlasti i njenih uspjeha: *Jabuka* („*Zavod za voćarstvo u Zagrebu uspio je posljednjih godina uzgojiti odlične sorte jabuka koje rode redovito i daju vrlo mnogo dobrih plodova. Stabla tih jabuka bujno rastu, a plodovi se dugo čuvaju i uskoro će se staviti u prodaju sadnice ovih novih odlika.*),[344] *Agrumi* (*U novije vrijeme kod nas je osnovan Zavod za jadranske kulture u Splitu. Tamo se vrše pokusna cijepljenja i križanja različitih odlika agruma. Već do sad postignuti su lijepi uspjesi. Od 70 000 rodnih stabala beremo godišnje oko 50 vagona plodova, a za 20 godina stručnjaci su izračunali da bi se taj broj trebao povećati i na 1000 vagona.*),[345] *Voćarstvo u Jugoslaviji* (*Kao i ostale poljoprivredne grane i voćarstvo je prije Drugog svjetskog rata bilo zaostalo. Da bi se kod nas voćarstvo unaprijedilo osnovane su naučne, zadružne i društvene organizacije. U NR Hrvatskoj osnovan je Zavod za voćarstvo u Zagrebu i Zavod za jadranske kulture u Splitu. Zbog tih i drugih mjera, broj se stabala povećao, a u rasadnicima se proizvodi sve više sadnica.*),[346] *Rude i kovine* (Tekst o osnovnim svojstvima kovina uz tekst: *Čovjek postaje sve moćniji jer upotrebljava željezo u različite svrhe. On sve više sputava sile prirode i gospodari kako na kopnu, tako i u zraku i vodi. Samo zbog nepravednih društvenih odnosa i osvajačkih ratova, velik dio čovječanstva ne uživa, nego samo mali dio koristi od naučenih otkrića i tehničkog razvoja.*)".[347] Uz to imamo i uobičajene tekstove karakteristične za prirodu, uz koje se opet spaja promocija uspjeha, npr.: *Slatkovodne ribe* (Tekst o tome kako uz pomoć novoosnovanih zavoda ribari postižu bolje uspjehe),[348] *Povrće* (Tekst o razvoju povrtlarstva u Jugoslaviji, nabrajanje uspjeha u vidu tvornica za konzerviranje hrane i povrća).[349] Kroz učenje o životinjama, biljkama i ostalome što podrazumijeva nastava prirode, vlast ubacuje i svoje uspjehe u gospodarstvu, čime se najvjerojatnije želi naglasiti razlika prošlog i sadašnjeg režima i pokazati djeci da nova vlast radi za njihovo dobro.

Na kraju imamo *Priče iz biljnog i životinjskog svijeta* iz 1966. godine.[350] To djelo sastoji se od različitih priča koje objašnjavaju prirodne procese i pojave, npr.: *Zašto cvijeće vene*,[351]

[343] *Bogatstva prirode* za V. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1962.
[344] *Bogatstva prirode* 1962: 5.
[345] Isto, 15.
[346] Isto, 21.
[347] Isto, 46.
[348] Isto, 65.
[349] Isto, 133.
[350] *Priče iz biljnog i životinjskog svijeta*, Franjo Dolenec, Školska knjiga, Zagreb, 1966.
[351] *Priče iz biljnog i životinjskog svijeta* 1966: 38.

Šećera, šećera (o povijesti šećera i proizvodnji),[352] *Zašto listopadsko drveće zimi odbacuje lišćem*,[353] *Zašto psi i mačke jedu travu*,[354] *Zašto cvijeće poslije kiše jače miriše*,[355] i *Od čega svjetluca more*.[356] Uz to imamo i priče u kojima se može naći simbole jugoslavenske ideologije, npr. u priči *Žalostan koncert* piše se o psu koji je spasio svoje ukućane od zmije, no *hrabri i vjerni* pas koji se nije bojao umrijeti za svoje ukućane, izdahnuo je jer ga je zmija ugrizla.[357] Ta priča može biti i preneseno značenje za prošli rat u kojem bi vjerni pas predstavljao partizane, a zmija neprijatelje. Preneseno značenje za rat mogla bi biti i priča na 8 stranica, *Rat šumskih jagoda*[358] o borbi biljaka koja se odvija u šumi: „[…]*Činilo se je da je šumski narod već otpočeo napad i slao je svoju zračnu flotu da zauzme zemlju koja se tek oslobodila. Male su se smreke jedva probijale kroz gustu gomilu korova svojim vrhovima oštrim kao koplja. Oštro pleme korova bacilo se svim silama na sitno drveće*.[…] Na kraju stoji: *Pogledajte oko sebe – to je bojište posijano mrtvim tijelima boraca*.“[359] Ova priča o preživljavanju biljaka mogla bi podsjećati djecu na prošli rat i ratovanje partizana koji su svoju gerilsku borbu vodili i u šumi poput ovih biljaka.

Na kraju, razumijevanje prirodnih procesa prikazanim u ovim udžbenicima u skladu je sa materijalističkim shvaćanjem koje se oslanja na znanost, želeći biti suprotnost duhovnom shvaćaju svijeta, tj. vidjeli smo kako se pojave objašnjavaju kroz znanost, a ne da su posljedica, npr. nečega na što mi ne možemo utjecati. Iskorištavanje znanja o upravljanju prirodom trebalo bi djecu nagnati da djeluju i grade u interesu novog društvenog poretka. Kroz isticanje dobrih osobina, tj. bogatstava zemlje i gospodarskih mjera vlasti, kao da se želi djecu uvjeriti da to što vlast radi bit će dobro za sve stanovnike domovine, za razliku od kapitalističkog režima u bivšoj državi. Kroz različite udžbenike od 1945. do 1966., daje se mali uvid u to kako se spaja znanje karakteristično za nastavu o prirodi i promociju vlasti uz neke naznake pozitivnog, humanijeg, modernog, socijalističkog odgoja djece u novim uvjetima.

3.5.3. Povijest

Sljedeći udžbenici koje ćemo proći su oni vezani uz nastavu Povijesti. *Povijest za V. razred sedmogodišnje škole* iz 1949. ima uvod koji objašnjava što proučava povijest: „*Povijest*

[352] Isto, 55.
[353] Isto, 89.
[354] Isto, 120.
[355] Isto, 25.
[356] Isto, 6.
[357] Isto, 78.
[358] Isto, 70.
[359] Isto, 78.

je nauka koja proučava razvitak ljudskog društva. Već u davnoj prošlosti bilježili su svećenici i kraljevi službenici važne događaje, slaveći najviše vladare i vojskovođe koji su vodili pljačkaške ratove i krvavo gušili ustanke potlačenih naroda. Svi su oni branili interese vladajuće klase i s prezirom i mržnjom govorili o radnom narodu, o njegovom stradanju i junačkoj borbi. I grčki i rimski povjesničari pripadali su svi vladajućoj klasi pa zato ni oni nisu bili pravedni prikazujući život i borbe robova i potlačenih. U ta davna vremena ljudi su vjerovali da sudbinom vladaju bogovi. Zahvaljujući istraživanjima i radu Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina današnji napredni povjesničari znaju zakone po kojima se razvija ljudsko društvo pa zato mogu pravilno dati vjernu sliku prošlosti. Upoznavajući prošlost uvjerit ćemo se da se samo organiziranim radom i borbom može ostvariti bolji život. Upoznavajući herojsku borbu osjetit ćemo ponos što mi pripadamo narodu koji se junački borio, što pripadamo Titovom pokoljenju koje je zauvijek suzbilo mračne sile reakcije i koje požrtvovnim radom i zalaganjem izgrađuje sretan i kulturan život u slobodnoj i naprednoj Jugoslaviji."[360] Ovaj uvod može nam pokazati smjer u kojem ide razmišljanje tadašnje vlasti, tj. da je pisanje povijesti u skladu sa komunističkom ideologijom kroz naglašavanje klasne borbe i vjerovanja da će pobjedom klase proletera nad kapitalističkim sistemom doći do jednakosti društva koja će dovesti do kraja kretanja povijesnog tijeka. Učenike se upoznaje sa poviješću kroz kronološki poredane događaje i sadržaje: *Naša zemlja u najstarije doba* (Tekst o prvim ljudima i njihovom razvoju i borbi sa prirodom),[361] značajke kamenog doba, metalnog doba, o grčkoj i rimskoj civilizaciji, kršćanstvu te završava sa poviješću starih slavenskih naroda, pojavom feudalizma, hrvatskog naroda i njenim prvim vladarima.[362] Kroz ove sadržaje potpuno uobičajene za nastavu domaće i svjetske povijesti, pojavljuju se određeni elementi koji su dio jugoslavenske ideologije, npr.: o stvaranju klasa i klasnoj borbi: *Patrijarhalni rod i vojna demokracija – klase i pojava države* (Tekst o tome kako se s pojavom metala pojavilo privatno vlasništvo i klase*: „U doba metala obrt je postao samostalno zanimanje i prihod od izrađenog ostajao je onima koji su ga izradili, a nije se davao podjednako svim članovima roda. […] Plemenske i rodovske starješine okupljaju oko sebe oružanu pratnju koja sluša samo njih, a ne brine za interese zajednice. Takva ratnička pratnja neće da radi nego živi samo od pljačke i tuđeg rada.*[363] *Ratnici kojima je rat jedino zanimanje, članove drugih rodova ubijali su ili pretvarali u robove. Robovi su morali raditi za njih. Na taj način sve više se javljala razlika u rodu i plemenu: ratnici su sve bogatiji, a ostali članovi koji su radili sve siromašniji. Ratnici su sebi prisvajali zemlju,*

[360] *Povijest za V. razred sedmogodišnje škole* 1949: 3.-4.
[361] Isto, 11.
[362] Isto, 3.- 171.
[363] Isto, 25.

a siromašni članovi su postali njihovi robovi. Tako je nastala klasa gospodara i klasa robova.[…][364] *[…] Klasa gospodara okupljala je oko sebe sav ološ koji je bježao od poštenog rada i volio da živi od pljačke i rada drugih. Tako se stvarala organizacija za eksploataciju radnih ljudi – klasna država. Klasa robovlasnika držala je narod na uzdi pomoću vojne sile i vjere. Svećenici su učili narod da su tako bogovi odredili: da jedni vladaju, drugi da se mole, treći da rade.[…]*[365]), *Franačka država i početak feudalnih odnosa u Zapadnoj Evropi* (Tekst o tome feudalnom poretku i kako se seljaci pretvaraju u kmetove, vojnici dobivaju zemlju od kralja, time jačaju i gone seljake da im obrađuju zemlju i plaćaju poreze, a seljaci se pretvaraju u neslobodne kmetove)[366] ili o vjeri koja stavlja ljude u duhovno ropstvo: *Sve magijske radnje, molitve i obrede vršile su u rodu i plemenu redovito samo starješine. Oni su vidjeli kako se ti obredi mogu iskoristiti da se narod drži u neznanju i pokornosti. Zato su zadržavali i one obrede, u koje sami nisu vjerovali, samo ako su im donosili korist. Tako je s jedne strane čovjek u radu stjecao neprestano nova iskustva i dublje upoznavao prirodu, a s druge strane sve se više izgrađivao sistem zaluđivanja i zastrašivanja što se više izgrađivalo klasno društvo. Svećenici su svoj posao vršili uvijek u suglasnosti i u interesu bogataša i starješina. U svim klasnim državama svećenici su bili najodlučniji i najvjerniji pomagači vladajuće klase. Oni su duhove i bogove preselili na visoke planine ili na nebo i počeli tvrditi da oni ili on upravljaju sudbinom ljudi, da traže žrtve, poslušnost i darove. Tako su bacili ljude u duhovno ropstvo*. *Vjera se održava najviše na taj način što se malom djetetu koje još nema iskustva niti pozna prirodu utuvljuju u glavu razne besmislice koje ga ispune strahom te ih se kasnije teško otrese osobito ako nema prilike upoznati znanstvena tumačenja prirodnih pojava i zakona*.,[367] tekst *Kršćanstvo* (*Kršćanstvo se pojavilo u I. vijeku nove ere u Palestini gdje je židovski narod strašno trpio i od Rimljana i od svojih bogataša. Židovi su vjerovali da će ih izbaviti mesija od svih zla i patnji i da će osnovati carstvo božje na zemlji. U to vrijeme u Rimu otvoreni su svakakvi hramovi istočnih religija, pojavili su se propovjednici i vrači koji su ljudima pripovijedali da se ne mogu izbaviti zla borbom nego krotkošću i smjernošću. Nije potrebna borba kada će doći mesija i izbaviti ljude od zla. Siromasi bit će nagrađeni vječnim životom, a bogataši bit će osuđeni na vječne muke. To učenje širilo se ispočetka među robovima, proleterima i ugnjetenim narodima. Crkva nije pozivala svoje vjernike u klasnu borbu nego na pokornost vlastima*.)“[368] Tekstovi o vjeri pokazuju nam kako su u skladu s vladajućom

[364] Isto, 26.
[365] Isto, 26.
[366] Isto, 114.
[367] Isto, 31.
[368] Isto, 91.

ideologijom koja propagira ateizam i materijalizam te se odriče duhovnosti. Cijelo vrijeme se kroz sadržaje nastoji isticati koncept klasne borbe (npr. robova u Starom vijeku), naglašavati revolucije, robovske ustanke i borbe potlačenih kroz povijest, koje su dovele do društva kakvo je danas, npr.: *Spartakov ustanak* („[…] *Život robova bio je vrlo težak i zato su odlučili da iskoriste priliku da dignu ustanak*. […] *Ustanička vojska rasla je iz dana u dan. U nju su dolazili ne samo robovi nego i gradska sirotinja i seljaci koji su osjetili da se Spartak bori za pravedno društveno uređenje u kojem neće biti bogataša i sirotinje, ugnjetavača i ugnjetavanih. Spartak je postao nada svih potlačenih u Italiji. Spartak je posvetio sve svoje sposobnosti da organizira borbu bespravnih, ugnjetenih robova i sirotinje protiv tlačitelja*. […]"),[369] *Ustanak Slovenaca protiv kršćanstva i tuđinske vlasti,*[370] *Ustanak Ljudevita Posavskog,*[371] i *Ustanci protiv Bizanta.*[372] Vidimo da se u udžbeniku kroz povijesne činjenice dodaju i elementi jugoslavenske ideologije koji su najizraženiji u klasnoj borbi i u borbi potlačenih naroda za bolji položaj kroz povijest. Nekako se čini kako se uz to nastoji kroz tekstove o vjeri i njenim institucijama pokazati djeci da vjera čini čovjeka lakom metom za manipuliranje i time ih može navoditi da oni sami upravljaju svojom sudbinom, a ne bog, što je u skladu s ideologijom komunizma.

Sljedeći udžbenik za nastavu povijesti je *Povijesti za VI. razred sedmogodišnje škole* iz 1950. godine.[373] Udžbenik se nastavlja na prethodni udžbenik sa uobičajenim događajima iz nastave povijesti koji su kronološki poredani, npr.: *Križarski ratovi, kralj Zvonimir, jačanje feudalizma, vladavina Arpadovića, Anžuvinaca, o srpskom narodu, o stanju u Bosni, o slovenskom narodu, borbe s Turcima, Zapadni i Istočni Slaveni od XII. do XV. stoljeća, reformacija u Njemačkoj, Hrvati i Habsburgovci, borba Zrinskih, Hrvati u 18. st., Slovenci pod Habsburškom vlašću, Crna Gora u borbi za nacionalni opstanak, Srbi u južnoj Mađarskoj, Francuska revolucija, Napoleon*.[374] Nastava povijesti bavi se događajima iz povijesti jugoslavenskih naroda i događajima iz svjetske povijesti. Sadržaji kao da se drže parole *bratstvo i jedinstvo* jer se uz hrvatsku povijest uči i o drugim narodima Jugoslavije, npr. o Slovencima, Srbima i Crnogorcima. U ovome udžbeniku i njegovim tekstovima vide se elementi koji bi mogli biti dio jugoslavenske ideologije: tekst *Uloga crkve* („*U križarskim ratovima porastao je ugled i moć crkve. Pape su vodile duge i ogorčene borbe s njemačkim carevima koji su htjeli da osvoje Italiju i podvrgnu vlasti i crkvu i napredne talijanske gradove. Upravo s pomoću*

[369] Isto, 70.
[370] Isto, 121.
[371] Isto, 124.
[372] Isto, 155.
[373] *Povijest za VI. razred sedmogodišnje škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1950.
[374] *Povijest za VI. razred sedmogodišnje škole* 1950: 3.-218.

talijanskih gradova uspjelo je papama da skrše moć njemačkih careva. Crkva je svim sredstvima čuvala feudalni poredak i vodila u Evropi križarske ratove na sve one koji se nisu htjeli pokoriti njenom učenju i vlasti. Crkva je kočila slobodan razvoj nauke. Ona je smatrala da nauka treba da bude sluškinja teologije, te je progonila, bacala na muke i spaljivala svakoga tko bi se usudio da ustvrdi nešto što se protivilo učenju i interesima crkve.),[375] tekst *Seljaci i feudalci* (*Sa općim razvojem privrede u Evropi poslije križarskih ratova, sa podizanjem gradova i zanatstva i sa razvojem trgovine razvijala se pomalo i zemljoradnja. Ali od razvoja zemljoradnje imali su više koristi feudalci nego seljaci-kmetovi. Da podmire svoje potrebe za luksuznom robom i mirodijama koje su dolazile s Istoka, oni su povećavali dažbine seljaka, otimali im zajedničku zemlju i gonili ih da je besplatno obrađuju za feudalce. Zato je u XIV. Dolazilo do čestih seljačkih ustanaka od kojih su najveći bili žakerija u Francuskoj i ustanak Volta Tajlera u Engleskoj*.),[376] tekst *Manufaktura* (*Nov način proizvodnje u suknarstvu razvio se naročito jako u Firenci. Bogati trgovci dovozili su čitave brodove vune iz inozemstva pa su je davali u rad sitnim proizvođačima koji su im donosili gotovu robu. Otvarale su se radnje sa najamnim radnicima svaki na svojem poslu. Postigla se veća podjela rada, ali je radnik za svoj rad primao vrlo bijednu nadnicu, ali nije ga mogao ostaviti jer nije imao ni alata, ni kapitala ni sirovina za samostalan rad. Tako su se u gradovima stvarale nove klase – buržoazija i najamni radnici. Takva poduzeća zvala su se manufakture. U njima je poduzetnik ulagao samo svoj kapital, a nije sudjelovao u proizvodnji kao majstori u cehovima. Zato se takva proizvodnja koja se osniva na eksploataciji najamnih radnika i zove kapitalistička proizvodnja. Već u 1378. došlo je do prvog radničkog ustanka u Firenci. Radnici su se digli zajednički protiv eksploatacije krupnih kapitalista. Ali kapitalisti su pridobili obećanjima zanatlije, te su radnici ostali usamljeni i pobijeđeni*.),[377] tekst *Ustanak hrvatskih i slovenskih seljaka* (Tekst o teškom položaju seljaka, o potraživanjima feudalaca i najstrašnijem feudalnom silniku Franji Tahiju i ustanku seljaka koji su se junački borili na čelu sa Matijom Gupcem. Na kraju stoji: *Ustanak hrvatskih i slovenskih seljaka bio je ugušen u krvi, osamljeni seljaci nisu u ono vrijeme mogli još da skrše feudalizam, ali su svojom borbom ipak potkapali feudalni poredak, jačali seljačku klasnu svijest i pripremali ih za nove borbe*.),"[378] tekst *Privredni razvoj Hrvatske i klasne borbe u XVII. I XVIII. stoljeću* (Tekst o propadanju privrede u doba turskih osvajana i sporom oporavku nakon zaustavljanja Turaka, o borbi građana i patricijata u zagrebačkoj općini, o seljačkim bunama u XVII. stoljeću, o seljačko-krajiškim bunama u Baniji, Slavoniji i

[375] *Povijest* 1950: 9.
[376] Isto, 108.
[377] Isto, 109.
[378] Isto, 133.

Varaždinskom generalatu.),[379] te tekst *Francuska buržoaska revolucija i Napoleonovi ratovi* (Tekst o stanju u Francuskoj, o tome što su mislili pripadnici buržoazije i narodnih masa, npr.: „*Ruso je bio predstavnik sitne buržoazije i tražio je republiku. On je pogrešno mislio da se može ostvariti jednakost među ljudima iako se ostavi privatno vlasništvo te je tražio da se zakonski ograniči krupni posjed. Širi slojevi naroda nisu u to vrijeme iznosili svoj poseban program. Iza jednog seoskog svećenika Žana Meljea ostalo je djelo Ostavština u kojem predlaže da se uklone svi paraziti i besposličari – kraljevim prinčevi, plemstvo, svećenstvo i redovnici i da zemlja postane zajednička svojina*."[380] Dalje se govori o pobuni protiv apsolutističke vladavine kralja, o zauzimanju Bastille, o tome kako pariški narod pomogao krupnoj buržoaziji da pobijedi kralja i dođe na vlast, kako je Skupština 1791. donijela ustav kojim Francuska postala ustavna monarhija i kojim su politička prava dobili samo imućni građani, feudalne obveze ostale su iste, radničke organizacije bile zabranjene, svećenici postali državni činovnici, kralj završio u zatvoru, borbi jakobinaca i žirondinaca, diktaturi jakobinaca i dolasku Napoleona koji sam prigrabio vlast i okrunio se za cara.).[381] Ovi primjeri pokazuju kako vlast naglašava borbe i ustanke naroda Europe i Jugoslavije i time pokazuje djeci da je kroz povijest stalna borba potlačenih i povlaštenih klasa koje nisu imale prilike ostvariti konačnu pobjedu i zauzeti se za svoja prava, ali su bili primjeri koje bi trebalo pratiti i na taj način promoviraju svoju, klasnu borbu koja bi trebala dovesti besklasno, komunističko društvo. Prema sadržajima dobivamo i dojam da je naglasak na pokazivanju djeci da je crkva imala ulogu da učini položaj potlačene klase gorim i zauzimanje za ateizam i vjerovanje u svoje, a ne božje snage.

Udžbenik *Povijesna čitanka za III. razred narodne škole - Put u prošlost* iz 1952. ima drugačiji koncept sadržaja, on ne teče kronološki kao kod udžbenika za više razrede, već počinje s učenjem o zemlji: *Naša zemlja* (*Cestom u daljinu, Vlakom i parobrodom, Zajednički dom*)[382] tema koja se bavi tehničkim dostignućima i zajednici koja zajednički radi na boljem, modernom društvu mogla bi biti dio socijalističke filozofije, ali ujedno i promidžbe novih okolnosti koje su omogućili vladajući. Nakon toga imamo: „*Putovanje u prošlost* (*Vrijeme*), *Sadašnjost* (*Tvoja sadašnjost, Sadašnjost tvojih roditelja, Sadašnjost mjesta, Sadašnjost našeg naroda*), *Prvi korak u prošlost, Drugi korak u prošlost* (*Narodnooslobodilačka borba*), *U staroj Jugoslaviji* (*Borba protiv gospode, Hrvatska zastava vijori*), *Gospoda strepe pred Partijom* (*Mi i oni, Borba za komadić kruha, Komunisti u prvim redovima borbe*), *Treći korak u prošlost* (*Austro-*

[379] Isto, 149.-152.
[380] Isto, 191.
[381] Isto, 191.-195.
[382] *Povijesna čitanka za III. razred narodne škole - Put u prošlost* 1952: 3.-8.

Ugarska, Prvi svjetski rat, Na frontu, Trebalo bi tu gospodu, U Ameriku, Osamnaest sati na dan, Protiv pušaka i bajuneta), *Četvrti korak u prošlost* (*Riječi ima prababa, Život u zadruzi, Vladin crtež*), *Naši pređi* (*Živjeli su prije nas, Zemlja čuva kosti predaka, Jesu li nestali bez traga*), *Dalje u prošlost* (*Kako dalje?, Povjesničari*), *Što je mali Imbro vidio na granici i preko granice?* (*Imbro ide na granicu, Preko granice, Dokle će to tako?*), *Kako je Ivo saznao što je tlaka* (*Što je tlaka, Gospodski pandur, Došla je godina 1848*.), *U gradiću* (*Starac traži gradić svog djetinjstva, Tinča traži službu, Tinča postaje naučnik i djetlić, Ceh ih kažnjava, Tinča kuje planove*), *Turci napadaju* (*Prepad na selo, Pod Austrijom, Krvava Krajina*), *Seljačka buna* (*Gospoda tlače kmetove, Izdajice domovine, Dolje s gospodom, Borite se do posljednje kapi krvi, Kose protiv pušaka i mačeva, Krunjenje u Zagrebu*), *Matija Ivanić* (*Na otoku Hvaru, Vlast drže vlastela, Pučani na vlasti*), *Boj na Kosovu* (*Boj*), *Ratnik crnog lica morao je uzmaknuti* (*Madžari napadaju, Borba Hrvata i Madžara*), *Franačke ofenzive* (*Ustanak Ljudevita Posavskog, U našim šumama, Junački narod brani*), *Kako su Hrvati branili svoje more* (*Tko je posjekao šume na Velebitu, Povorka roblja, Rađa se Hrvatska, Mlećani plaćaju Hrvatima danak*).“[383] Prema priloženom vidimo kako se na početku objašnjava tijek vremena i zatim prelazi na pojašnjavanje sadašnjosti. Tada se prelazi na Narodnooslobodilačku borbu kroz koju se opisuje početak rata i “podmuklo“ bombardiranje Beograda, kako kralj trči iz svog dvora i sjeda u automobil, za njim iznose kovčege pune novaca i zlata, gospoda sa njim bježe iz Beograda bježe iz zemlje i napuštaju narod, kako je počela spasonosna oslobodilačka borba i narod je poslušao Partiju i druga Tita te su se stvarali borbeni odredi u selima i gradovima.[384] Ovakav odabir i stavljanje Narodnooslobodilačke borbe na početak, usprkos kronologiji povijesnih događaja, može ukazati na to da je ta tema vladajućima vrlo važna da je djeca prvu čuju i na taj način promoviraju svoje uspjehe, a bacaju ljagu na prošli režim. Kroz teme iz domaće povijesti, proteže se spoj povijesnih činjenica, promoviranje režima i poseban naglasak na temu klasne borbe, tj. naroda koji se u različitim vremenima bore za svoj bolji položaj, što je potpuno u skladu s ideologijom. Kroz naglasak na brojne primjere borbe naroda protiv tuđinske vlasti, buna te ustanaka, u dječje misli usađuje se ideja da su se njihovi prethodnici neprestano borili protiv ugnjetavača i da se bi ta borba morala nastaviti dok nebi došlo do ravnopravnog društva kojem komunistička ideologija teži.

Udžbenik iz 1954. *Opća povijest 1870.-1918.*[385] koji je kao i ostali udžbenici odobren od strane Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NRH, bavi se pretežno temama iz svjetske

[383] Isto, 10.-158.
[384] Isto, 27.
[385] *Opća povijest 1870.-1918.*, Šarlota Đuranović, Školska knjiga, Zagreb, 1954.

povijesti od 1870. do kraja I. svjetskog rata, npr.: „*Francusko-pruski rat, Njemačka od ujedinjenja 1871. do I. svjetskog rata, Francuska nakon gušenja Pariške komune do I. svjetskog rata, Engleska od 70-ih godina XIX. st. do I. svjetskog rata, Razvoj Španije od revolucije 1868. g. do I. svjetskog rata, Austro-Ugarska monarhija, Rusija od ukidanja kmetstva do I. svjetskog rata, Turska i Istočno pitanje, Razvoj SAD nakon građanskog rata 1865. do 1914., Ekspanzija velikih sila na Dalekom Istoku, Pripremanje I. svjetskog rata, Tok I. svjetskog rata, Revolucionarni pokreti 1917. u Rusiji, Ratne operacije*."[386] Povijesne teme su pisane u duhu propagiranja vlasti, tj. elemenata koji su dio jugoslavenske ideologije, npr.: „*Imperijalizam – najviši stadij kapitalizma, Prva internacionala, Druga internacionala, Odnos Vatikana prema buržoaskoj demokraciji i njegova borba protiv radničkog pokreta, Revolucionarni pokreti u Rusiji 1917."*[387] Kroz cijelo pisanje sadržaja udžbenika nastoji se pokazivati vrijednosti za koje se zalaže vladajuća ideologija, npr.: tekst *Pariška komuna* („[…] *Stanovnici su se počeli okupljati oko topova, a naročito su žene napadale vojnike što se laćaju takva ružna posla. Narod je zaustavljao konje, rezao uzde i gurao topove natrag, a vladini vojnici odbili su da pucaju na Parižane. U 11 sati narod je povratio gotovo sve topove. U svim radničkim četvrtima dizale su se barikade, narod je zauzimao vladine zgrade i u predvečer su sve vladine ustanove bile u rukama pariškog puka. Centralni komitet Nacionalne garde, ti sitni, nepoznati Parižani uzeli su vlast u svoje ruke i u Gradskoj vijećnici vršili funkcije privremene vlade.* ***To je bila prva proleterska vlada u historiji****. Ali pariški proletarijat nije imalo dovoljno iskustva, nije imao jedinstveno revolucionarno vodstvo – svoju vlastitu političku partiju. Zato je već prvog dana učinio krupan propust: namjesto da preneraženu vladinu vojsku gone do Versaillesa i tamo unište to izdajničko vladino gnijezdo, ustanici su dopustili da vlada još iste noći kroz otvorene kapije Pariza izvuče svoju vojsku oružje i opremu i prebaci u Versailles koji će postati odskočna daska za napad na Pariz*. […]"),[388] tekst *Pet osnovnih obilježja imperijalizma* („[…] *Imperijalizam je najviši razvojni stupanj kapitalizma u kojem je 1. koncentracija proizvodnje i kapitala dosegla tako visok stupanj da je stvorila monopole koji igraju ključnu ulogu u privrednom životu, 2. u kome su bankovni i industrijski kapitali stapaju u financijski kapital te se stvara financijska oligarhija, 3. u kojem izvoz kapitala uz izvoz robe dobiva vrlo važno značenje, 4. u kome se stvaraju međunarodni monopolistički savezi koji dijele svjetsko tržište i 5. u kome je završena teritorijalna podjela zemaljske kugle među najkrupnijim kapitalističkim silama te je započela borba za ponovnu podjelu svijeta. To su osnovna obilježja o kojima govori*

[386] *Opća povijest* 1954: 3.-247.
[387] Isto, 23.- 247.
[388] Isto, 13.-15.

Lenjin u svom znamenitom djelu Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma. […] *Kapitalisti više ne mogu vladati proizvodnim snagama koje su sami stvorili. Ogromne proizvodne snage i društveni proces proizvodnje zahtijevaju i društvenu svojinu nad sredstvima za proizvodnju. U rukama društva kao cjeline te će proizvodne snage omogućiti raspodjelu obilja proizvoda među proizvođače prema njihovim potrebama i omogućiti znatno skraćivanje radnog vremena. Tada cilj proizvodnje neće biti profit nego potrebe društva. Pretvaranje kapitalističkog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju u društveno, to je zadatak proletarijata i proleterske revolucije.* […]"),[389] *Radnički pokret u Engleskoj* (Tekst o sukobu buržoazije i radnika Engleske, obnavljanju socijalističkog pokreta, strankama, radničkom pokretu, itd.),[390] *Radnički pokreti u Italiji* (tekst o pokretima i bunama radnika protiv buržoazije u Italiji),[391] i Radnički pokreti i revolucija u Rusiji (Na čak 10 stranica, za razliku od drugih tema koje zauzimaju manje stranica).[392] Socijalističke vrijednosti u vidu razvijanja kulture i svestranosti djeteta mogle bi se vidjeti u ovom udžbeniku kroz posebno poglavlje o kulturi u razdoblju 1870. do I. svjetskog rata: „*Kultura u razdoblju imperijalizma do I. svjetskog rata, Nauka, Filozofija, Literatura, Likovne umjetnosti, Muzika, Impresionizam u muzici.*"[393] Učenjem o kulturi djeca dobivaju šire znanje o razvoju društva i moguće da se time razvija dječja svijest kako je kultura pod utjecajem povijesnih kretanja i obrnuto. Kroz sadržaje vidimo da se povijest uči tako da se daje naglasak na elemente koje su dio ideologije, kao što su: borbe proletarijata različitih naroda kroz povijest protiv kapitalističkog uređenja koje nisu tada bile uspješne jer još nisu bile razvijene prilike da bi te mase mogle izboriti bolji položaj, hvaljenje društvenog vlasništva, a kritiziranje kapitalizma, učenja Lenjina te Ruska revolucija koja je označila pobjedu proletarijata. Djeci se pokazuje kako je kroz ovo povijesno razdoblje trajala borba klasa potlačenih za bolji položaj u kapitalističkom sustavu koji je nehuman za radnika te kako je ta borba urodila plodom sa Ruskom revolucijom 1917. Prema svemu, dobiva se dojam kao da vlast želi djeci opravdati svoj režim naglašavajući da je kroz povijest trajala borba klasa različitih naroda za bolji položaj, te time vladajući režim ide u pravilnom smjeru stvaranja konačnog besklasnog, idealnog društva u kojem bi svi bili jednaki te se više nebi trebala voditi ta povijesna borba potlačenih.

Posljednji udžbenik Povijesti kojeg ćemo predstaviti je *Prošlost i sadašnjost 3. – Historija za VII. razred osnovne škole*, iz 1966. godine. Udžbenik počinje sa poglavljem *Što nam nosi XX. Stoljeće* (Tekstovi: *Stoljeće prodora u svemir jest i stoljeće svjetskih ratova,*

[389] Isto, 34.-37.
[390] Isto, 79.
[391] Isto, 99.
[392] Isto, 130.-140.
[393] Isto, 197.-218.

Socijalizam - velika nada čovječanstva (Tekst govori kako se u XX. st, ostvaruju predviđanja revolucionara Marxa i Engelsa jer je radnička klasa u Rusiji na čelu s Lenjinom izvojevala prvu pobjedu – oktobarsku revoluciju. Nakon velikih žrtava nakon II. svj. rata. radnička klasa dolazi na vlast u mnogim državama i izgrađuje novo društveno uređenje u kojem nema izrabljivanja, u kojem će plodove rada uživati oni koji rade i u kojem će se narodi međusobno poštivati i pomagati.), *Ujedinjeni narodi, Što XX. st. znači za našu zemlju?* („*XX. stoljeće zateklo je naše narode podijeljene u nekoliko država. Nakon Prvog svjetskog rata oslobođeni tuđinskih gospodara Južni Slaveni su se prvi put u historiji našli okupljeni u jedinstvenoj državi – Jugoslaviji. Ali ujedinjenje nije donijelo istinsku slobodu i pravdu. Gruba sila zavladala je zemljom u kojoj je narod živio u bijedi i zaostalosti. Drugi svjetski rat raskomadao je zemlju. Komunistička partija Jugoslavije s drugom Titom na čelu povela je narod u oslobodilačku borbu. U oslobođenoj zemlji počelo se izgrađivati, novo socijalističko društvo. Od zaostale stvara se napredna država u kojoj oni koji rade upravljaju tvornicama, komunama i čitavom zemljom. A mala zemlja sve je uglednija i sve veća zbog herojske borbe svojih ljudi u ratu i miru i zbog prijateljske ruke koju pruža svim narodima svijeta.*“[394])). Ovo poglavlje odmah na početku udžbenika, nam direktno šalje poruke koji su dio ideologije: o borbi i pobjedi radničke klase, o novom socijalističkom, besklasnom, idealnom društvu te promociju vlasti i njenih ratnih uspjeha koji su od zaostale stvorili naprednu zemlju i doveli radni narod na vlast. Takav redoslijed može nam pokazati što je vlast željela staviti na početak i time pokazati što joj je važno. Nakon toga imamo sadržaje koji teku od razdoblja oko I. svjetskog rata do suvremenog doba, npr. poglavlja: „*U vihoru rata i revolucije* (*Rat je zahvatio čitav svijet, Sarajevski atentat, Herojska borba dvaju malih naroda za slobodu, Put stradanja i slobode, Jugoslavenski odbor bori se za ujedinjenje, Novo oružje i način ratovanja*), *Počelo je stvaranje novog socijalističkog svijeta* (*Revolucija u Rusiji 1905., Carizam je oboren, Sva vlast sovjetima, Odjeci oktobra u našim zemljama*), *Jugoslaveni su stvorili zajedničku državu* (*Završetak rata, Jugoslavenska buržoazija stvara narodna vijeća, Kako je izvršeno ujedinjenje, Ratni gubici, Mirovni ugovori*), *Poslije Prvog svjetskog rata* (*U obranu Sovjetske Rusije, Proleteri svih zemalja ujedinite se, Lenjin rukovodi izgradnjom socijalizma, Revolucionarna borba u ostaloj Evropi*), *Pod stijegom oslobođenja od zavisnosti* (*Revolucija u Kini, U zemlji pagoda, U zemlji polumjeseca*), *Prvi put u zajedničkoj državi* (*Koja je pitanja trebalo riješiti, Nade nisu ispunjene, U ujedinjenoj državi – ujedinjeni proletarijat, Velikosrpska buržoazija učvršćuje se na vlasti, Partija je nastavila borbu i izvan zakona*), *Na putu do novog svjetskog rata* (*Velika bolest svjetskog kapitalizma,*

[394] *Prošlost i sadašnjost 3. – Historija za VII. razred osnovne škole* 1966: 7.

Ekonomska kriza 1929., Kako su najrazvijenije kapitalističke države spašavale kapitalizam, Traženje izlaza iz krize u fašističkim diktaturama i ratu, U socijalističkoj zemlji nije bilo ekonomske krize, Fašističke sile pripremaju veliki rat, Münchenski sporazum i ugovor Hitler-Staljin, Agonija kapitalističke Jugoslavije, Šestosiječanjska diktatura, KPJ – državni neprijatelj broj jedan, Jugoslavija – polukolonija stranog kapitala, Jugoslavija se vezuje uz fašističke sile, Tito dolazi na čelo KPJ, Partija priprema otpor čitavog naroda fašističkoj agresiji), *Baština međuratnog doba* (*Tehnika osvaja daljine, Stroj je povećao ljudsku snagu, Nauka produžava život, XX. stoljeće traži svoj umjetnički izraz*), *Drugi svjetski rat* (*Početak munjevitog rata, Balkan u sjeni Trojnog pakta, Bolje rat nego pakt – bolje grob nego rob!*), *Jugoslavija – dio okupirane Evrope* (*Jugoslavija je izbrisana s karte Evrope, Komunisti su ostali s narodom*), *Munjeviti rat pretvara se u dugotrajni* (*Rasa gospodara i njezini robovi, Bijes okupatora, Proleterske brigade, Bratstvo i jedinstvo, odlučujući uspjesi saveznika u ratu protiv fašizma, U susret pobjedi, Beograd je opet slobodan, Bezuvjetna kapitulacija*), *1942 – godina širenja i učvršćivanja narodnooslobodilačkog pokreta* (*Razvijanje Narodnooslobodilačke vojske, AVNOJ, Sutjeska – najslavnija bitka oslobodilačkog rata, NOB vojska razoružava talijanske divizije, Izgrađuje se jugoslavenska federacija*), *Suvremeni svijet* (*Prve poslijeratne suprotnosti, Nećemo kralja – hoćemo Tita – narod se pita!, Milijuni izgrađuju socijalističko društvo, Borba za ravnopravne odnose među socijalističkim zemljama, Što nazivamo samoupravljanje radnih ljudi, Kamo kreće kapitalističko društvo, Pogledajmo u budućnost.*).“[395] Sadržaj udžbenika Povijesti pokazuje nam raznolikost tema, koje dodiruju domaću i svjetsku povijest. Sadržaji odaju da su pisani u skladu sa diskretnom ili indiskretnom promocijom elemenata ideologije, socijalizma, same vlasti i kritiziranja elemenata i pojava koji su im u opreci, npr., poglavlja: *Rat se približava granicama Jugoslavije* („*Prvi svjetski rat završio je 1918., ali oružani sukobi i agresije nisu prestajali. Ne izliječivši se od straha i stradanja prvog svjetskog rata, svijet je srljao već u drugo. Političari i generali mnogih kapitalističkih zemalja strahovali su od revolucije u Njemačkoj, nadajući se da će Hitler prvenstveno krenuti protiv Sovjetskog saveza – tada jedine zemlje socijalizma – dozvolili su mu da naoruža 80-milijunski narod i da poslijeratnoj generaciji usadi mržnju prema svemu što nije njemačko i slijepu vjeru u vodstvo vođe. Kada su vidjeli da opasnost od Hitlera prijeti i njihovim kapitalističkim zemljama bilo je suviše kasno.*“),[396] *Rat bez rata* (“*U nedjeljno jutro 6. aprila građane Beograda probudilo je zavijanje “štuka“ i prasak bombi. Rat je postao stvarnost i za naše narode. Dok su neprijateljske armije prodirale sa svih strana otpora gotovo i nije bilo. Komunisti i drugi*

[395] *Povijest* 1966: 8.-124.
[396] *Povijest* 1966: 93.

rodoljubi koji su u vojnim jedinicama bodrili vojnike i nastojali organizirati otpor neprijatelju u toj situaciji nisu mogli učiniti ništa više. Nastao je opći metež. Vlada zajedno s kraljem nalazila se na bijegu u inozemstvo noseći sa sobom sanduke zlata Narodne banke. Jedanaest dana nakon što je neprijatelj prešao granice zemlje, 17. aprila potpisana je bezuvjetna kapitulacija zemlje.")[397] *Komunisti su ostali s narodom* ("*Dva dana prije kapitulacije zemlje, Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije formirao je Vojni komitet na čelu s drugom Titom i obratio se našim narodima proglasom čije riječi nas još i danas, nakon više od dvadeset godina, duboko diraju: „Narodi Jugoslavije! Vi koji se borite i ginete u borbi za svoju nezavisnost, znajte da će ta borba biti okrunjena uspjehom pa mi vi sada s nadmoćnijim neprijateljem i podlegli u toj borbi. Ne klonite duhom! Zbijte čvrsto svoje redove! Dočekujte uzdignute glave i najteže udarce: komunisti i čitava radnička klasa Jugoslavije ustrajat će do konačne pobjede u prvim redovima borbe protiv osvajača. Na istinskoj nezavisnosti svih naših naroda Jugoslavije stvorit će se slobodna bratska zajednica." Ako komunisti nisu mogli spriječiti kapitulaciju i komadanje Jugoslavije, nastojali su da se što više oružja i municije sakrije od neprijatelja i skloni do časa kada će započeti ustanak. Komunistička partija Jugoslavije imala je u to vrijeme 8000 članova prekaljenih političkih boraca, discipliniranih i naviklih na ilegalan rad pun opasnosti i više od 30 000 mladića i djevojaka članova SKOJ-a, spremnih na najveće žrtve."*),[398] *Na putevima socijalizma* ("*Sva oduzeta zemlja podijeljena je seljacima-bezemljašima ili onima koji su je imali toliko malo da od nje nisu mogli živjeti. Velik broj seljaka iz pasivnih krajeva Crne Gore, Bosne, Like i Dalmatinske zagore dobilo je zemlju u Vojvodini koju su morali napustiti pripadnici njemačke nacionalne manjine jer su za vrijeme rata surađivali s okupatorom. Tako je nestalo i kapitalista-vlasnika zemlje. Milijuni ljudi prionuli su izgradnji zemlje uvjereni da će uživati i njezine plodove. Za nepune dvije godine – do 1947. – ruševina više nije bilo. Staro kapitalističko društvo nije više postojalo. Jugoslavija je postala federacija ravnopravnih naroda – nestalo je nacionalnog ugnjetavanja. Osnovna sredstva za proizvodnju postala su općenarodno vlasništvo. Nestali su kapitalisti u gradu i selu, nestalo je socijalnog ugnjetavanja. U zemlji su ostvareni osnovni uvjeti za izgradnju socijalističkog društva. Sve su to bili rezultati narodnooslobodilačke borbe koja je zbog toga i bila socijalistička revolucija."*),[399] *Pogled u budućnost* ("*Čovječanstvo počinje osvajati svemir, raspolaže golemim izvorima energije, automatiziranim tvornica i elektronskim mozgovima. Čovječanstvo će raspolagati takvim prirodnim snagama i takvim automatiziranim*

[397] Isto, 97.
[398] Isto, 99.
[399] Isto, 166.

mehanizmima da će od čitavog procesa proizvodnje preostati samo da ih čovjek kontrolira. Radni dan će se skratiti, a sve više će preostajati vremena za obrazovanje i kulturnu razonodu. Sredstva za proizvodnju bit će društveno vlasništvo, a radni ljudi upravljat će proizvodnjom i sami među sobom uređivati sva pitanja života svoje zajednice. Bit će to društvo bez klasa, bez prinude, s tolikim obiljem proizvoda da će svaki član društvene zajednice primati od zajednice onoliko kolike će biti njegove potrebe. To društvo budućnosti bit će – komunističko društvo, društvo koje su pred više od stotinu godina u svojim naučnim radovima predskazali Marx i Engels.“).[400]

Prema priloženom, možemo zaključiti kako se kroz nastavne sadržaje udžbenika iz Povijesti, povijesni događaji, tj. događaji koji pripadaju uobičajenoj nastavi Povijesti vežu jačeg ili slabijeg intenziteta sa elementima ideologije i promocijom, što se posebno vidi kroz, npr.: naglasak na višestoljetnu klasnu borbu koja je na kraju omogućila dolazak socijalizma koji ide dalje prema idealnom, besklasnom, komunističkom društvu, kroz promociju socijalizma, kritiku kapitalističkog društva te kritiku kapitalističke Jugoslavije. Dobivamo dojam kako vlast sebe, svoju prošlost, svoje uspjehe i daljnje planove kroz sadržaje promovira i pokazuje da radi u interesu naroda, najvjerojatnije kako bi djeca dobila pozitivan dojam o vladajućima i ostala im vjerna. Prema svemu, dobivamo utisak da vlast želi djeci opravdati svoj režim naglašavajući da je kroz povijest trajala višestoljetna borba klasa različitih naroda za bolji položaj, od robovlasničkog do kapitalističkog društva, te da i vladajući režim ide u istom, pravilnom smjeru stvaranja konačnog besklasnog, idealnog društva u kojem bi svi bili jednaki.

Na kraju, prema grubom prikazu Nastavnih planova i programa kroz godine te osnovnoškolskih udžbenika iz nastave Hrvatskog jezika, Prirodopisa i Povijesti od 1945. do 1966. godine, sačuvanih u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu, možemo reći da je vidljivo jače ili slabije spajanje znanja karakterističnog za pojedine predmete sa promocijom vlasti, ideologije i socijalističkog odgoja u vidu odgajanja modernog, svestranog djeteta kakvog je opisao Milovan Đilas. U Nastavnim programima kroz godine i nastavne predmete vide se odgojno-obrazovni ciljevi koji spajaju znanje vezano uz predmete i razvijanje pozitivnih osjećaja kod djece prema domovini, promocija vlasti i socijalistički odgoj kroz moderan, svestran odgoj djeteta. Ti odgojno-obrazovni ciljevi preslikavaju se u sadržaje udžbenika koje smo obradili. Kroz godine se ne napušta promocija vlasti i njenih uspjeha te učenja o elementima vladajuće ideologije. Vlast na specifičan način, u skladu sa mogućnostima

[400] Isto, 183.

određenih nastavnih predmeta širi elemente ideologije i svoju promociju, npr., nastava Hrvatskog jezika vrvi književnim tekstovima i pjesmama u kojima se nalazi promocija vlasti i elemenata koji čine vladajuću ideologiju. U nastavi prirode najviše se ističe materijalistički pogled na svijet, tj. učenje o prirodnim procesima i upravljanje prirodnim silama te promocija gospodarskih uspjeha vlasti uz učenje o životinjskom i biljnom svijetu. Povijest i učenje o povijesnim događajima se prilagođava ideologiji u smislu prikaza povijesnog tijeka kao višestoljetne klasne borbe koja je bila uspješna u XX. stoljeću i promocije uspjeha Tita i Partije koji su doveli slobodu u zemlju i rade na daljnjem ostvarivanju komunističkog, besklasnog društva. Razvoj čovjeka kroz povijest proučava se kroz borbu između potlačenih i nadmoćnih klasa, borbu koja kada završava pobjedom potlačenih dovodi do promjene u povijesnom tijeku. Vlast pokazuje kako nakon robovlasničkog, feudalnog i kapitalističkog društva treba doći do pobjede proletarijata i dovesti do komunističkog, besklasnog društva. Povijest je pisana u skladu s komunističkom ideologijom koja smatra da se ljudska povijest treba promatrati u kontekstu pravilne smjene socijalnih i ekonomskih oblika: od besklasne prvobitne zajednice preko klasnog robovlasničkog, feudalnog i kapitalističkog društva. Organizirajući koncepti bili su klasna borba i revolucija kao pokretačke sile društvenog razvoja koji dovodi do povijesnog kretanja od nižih prema višim formama društvenog uređenja.[401] Promjene u povijesti događale su se kroz sukob, revoluciju kojom podčinjene klase mijenjaju društveni poredak. Takvo proučavanje povijesti omogućava učenicima materijalističko shvaćanje i usvajanje općih zakona ljudskog razvoja.[402] Sadržaji školskih udžbenika pokazuju da vlast želi da učenici budu pravilno obrazovani, da postanu graditelji i zaštitnici domovine kroz elemente jugoslavenske ideologije. Neki od elemenata koji se kroz godine ponavljaju jesu: odgoj učenika u duhu NOB-a, NOB kao nastavljač tradicija naroda borbe za slobodu, bratstvo i jedinstvo, sloboda, Titov kult, klasna borba, materijalistički pogled na svijet te negativna karakterizacija Katoličke crkve, sve je to trebalo služiti za razvijanje ljubavi, odanosti domovini i Titu. Nakon sukoba sa Staljinom, jugoslavenski socijalizam je još više dao zadatak obrazovanju na razvijanju odanosti prema domovini i Titu koji je u pravu, nove idejno-političke usmjerenosti i novog patriotizma. Novi zadatci jesu da učenike uvjeri u neophodnost socijalizma i da formira najbolje karakterne osobine novog čovjeka – graditelja socijalizma.[403] Kroz udžbenike, može se vidjeti kako se znanje povezuje sa direktnim ili indirektnim ideološkim porukama koje se spajaju sa socijalizmom i nastojanjima novog, modernog odgoja djece. Kroz nastavu, npr., Hrvatskog

[401] KOREN 2012: 118.
[402] Isto, 119.
[403] Isto, 139.

jezika socijalistički se odgoj, koji mora stvoriti svestrano, moderno i kulturno dijete, vidi kroz tekstove koji se tiču higijene, pravilnog ponašanja u različitim situacijama i književne tekstove koji su dio klasika svjetske i domaće književnosti čime dijete dobiva dio opće kulture za funkcioniranje u suvremenom svijetu. Kroz nastavu Prirodopisa također susrećemo tekstove koji se vezuju uz higijenu, očuvanje zdravlja i funkcioniranje procesa u prirodi, a nastava Povijesti davala je sadržaje za formiranje opće kulture i formiranje uvjerenja djece u neophodnost socijalizma. Iz različitih primjera mogli smo dobiti mali uvid u to što je jugoslavenska vlast smatrala važnim i koje su to poruke koje su se djeci prenosile od 1945. do 1966. godine kroz nastavna sredstva. Prema svemu mogli bi zaključiti kako je cilj države bilo pravilno ideološko i političko obrazovanje djece kako bi mogla postati odrasli čuvari komunističkog režima i Titove vlasti.[404]

[404] PETRANOVIĆ 1988: 120.

4. PIONIRI MALENI

4.1. Pioniri

Obrazovanje je omogućavalo vlasti da službeno širi svoje ideje i formira dječje misli, no kroz organiziranje djece u Savez pionira, vlast dobiva još jedan način ostvarivanja svojih planova i drugim pogledima. Kroz funkcioniranje djece kao malih pionira tražit ćemo naznake ideoloških elemenata, propagande vlasti te nekih modernih, kulturnih oznaka novog, socijalističkog društva. Već smo naglasili zašto su djeca bila važna vladajućima. Odgoj koji formira misli i usmjerava djecu ka graditeljima i čuvarima režima nije bio nova ideja jugoslavenske vlasti, već je takvo razmišljanje postojalo i ranije. Kao što je SSSR bio ideološki i politički uzor, tako je bio i uzor u organizaciji djece. Nakon što je 1918. u Rusiji osnovan Komsomol kao komunistička omladinska organizacija i izvorište budućih članova sovjetske komunističke partije, na red su došli i najmlađi, koji su u državnoj kampanji za pravilnu socijalizaciju 1922. godine, primali revolucionarni entuzijazam preko novoosnovane Svesavezne pionirske organizacije Vladimira Lenjina. Ta organizacija postala je uzor svim dječjim organizacijama pod okriljem komunističkih stranaka, pa tako i u Jugoslavije.[405] Sovjetski model pionirske organizacije radio je na socijalističkom odgoju i izgradnji novog čovjeka, razvijajući pozitivne karakterne osobine te ljubav prema domovini i sovjetskim narodima. Slalo se poruku djeci da je Sovjetski Savez najbolje mjesto za život, što je mnogu djecu ispunjavalo osjećajem sigurnosti, a vođa se predstavljao kao najbolji prijatelj djece kroz Staljinov kult ličnosti. Osim Staljina, pioniri su štovali junake iz vlastitih redova koji su bili uzor u izgradnji novog čovjeka i odanosti domovini. Kroz godine razvijaju se umjetnički, tehnički, znanstveni i zabavni sadržaji koji bi trebali postati osnova novog, modernog odgoja. Otvaraju se ljetovališta i pionirski domovi koji bi trebali ispuniti dječje slobodno vrijeme, dati odgojni smisao i odvući ga od opasnosti neorganiziranih aktivnosti.[406] Djeca su prestala biti obiteljsko vlasništvo i postala državno. Vrijeme provedeno u školi ostavljalo je dovoljno vremena izvan nadzora škole i države. Slobodno vrijeme trebalo je biti korisno upotrijebljeno i ispunjeno dodatnim obrazovanje, organiziranom zabavom, izletima i putovanjima koji odgajaju

[405] DUDA 2015: 15.
[406] Isto, 20.

i dopunjuju znanja stečena u školi, pridonose kvaliteti života i po mogućnosti ne ostavljaju previše vremena za ikakvo moralno ili politički nepoželjno djelovanje.[407]

Velik broj elemenata iz sovjetske pionirske organizacije mogu se prepoznati u djelovanju Saveza pionira Jugoslavije.[408] Savez pionira Jugoslavije je dječja organizacija koja djeluje u školi i zvan nje te nudi odgojno-zabavne sadržaje za slobodno vrijeme i gaji ljubav prema domovini, Titu i partiji. Prvi koraci za organiziranje djece bili su poduzeti tijekom Narodnooslobodilačke borbe, no organiziranje djece prema sovjetskom uzoru dogodilo se tijekom 1941., kada SKOJ krajem te godine pod okriljem NOP-a na slobodnom teritoriju, ustrojava dječje čete. U Hrvatskoj od 1941. djeluje Savez mlade generacije koji je na inicijativu Agitpropa počeo objavljivati dječji list *Pionir*.[409] Na Prvom kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije, održanog u Bihaću 27. prosinca 1942., i službeno se osniva Savez pionira Jugoslavije koji djeluje pod nadležnošću omladinske organizacije.[410] U organizacijskom smislu hrvatski pioniri bili su dobro pripremljeni jer je unutar Zemaljskog vijeća Narodne omladine Hrvatske bio poseban Pionirski odjel sa pet odsjeka: organizacijski, prosvjetno-odgojni, kadrovski, za izvanškolske ustanove i fiskulturni. Prema tome vidimo da se Savez pionira bavio upravom po kotarima, kulturno-umjetničkim i ideološkim radom, tjelesnom kulturom i ljetovalištima.[411] U jeku priprema opće društvene reforme kojom je uvedeno samoupravljanje, nakon 1948., izražava se sve više uloga dječje organizacije u socijalističkom odgoju i izgradnji novog čovjeka. Savez pionira kao odgojno-zabavna izvanškolska organizacija treba zadovoljiti potrebe djece za igrom, zabavom, fiskulturom i da organiziranim kulturnim i društveno korisnim radom razvije kod djece inicijativu, stvaralaštvo, smisao za kolektivni život, ljubav prema svojoj zemlji i drugim narodima te sve one osobine koje doprinose pravilnom i svestranom razvitku čovjeka.[412] Službeni program SKJ propisao je ulogu socijalističkim društvenim organizacijama, pa tako i Savezu pionira, da moraju zadovoljavati različite, svestrane, fiskulturne, naučno-tehničke, kulturno-prosvjetne aktivnosti i potrebe građana, provoditi socijalistički politiku, a time i socijalistički odgoj i kulturno uzdizanje. Savez pionira okarakteriziran je kao dječja organizacija koja doprinosi socijalističkom odgoju djece osnovnoškolskog uzrasta, rođen u socijalističkoj revoluciji, Savez

[407] Isto, 13.
[408] Isto, 21.
[409] Isto, 26.
[410] Isto, 27.
[411] Isto, 28.
[412] Isto, 31.

svojim djelovanjem njeguje kontinuitet te revolucije među najmlađima.[413] Prateći prva, početna slova riječi pošten, iskren, odan, napredan, istrajan, radišan - dobivamo riječ pionir, koji je trebao imati upravo ove kvalitete. To su karakteristike koje čine ideju o idealnom oblikovanju dobrog djeteta. U povezanosti poštenja, iskrenosti, upornosti, marljivosti, poznavanja pravila lijepog ponašanja, poštivanja naprednih ideja i iskazivanja ljubavi prema domovini i njezinoj političkoj doktrini te spremnost da se za nju radi i bori, nastajao je poželjan sklop osobina koje se nazivalo likom pionira. Opširniji popis moralnih osobina i normi obuhvaćao je brojne vrline na različitim razinama koje se nastojalo unijeti u naviku i u svakodnevnu praksu djece: u odnosu prema sebi samome – samostalnost, skromnost, kritičnost, dosljednost, povjerenje u svoje snage, u donosu prema drugima – humanost, iskrenost, poštenje, ljubaznost, suradnja, u odnosu prema zajednici – dužnost i odgovornost, discipliniranost, u odnosu prema radu – marljivost, požrtvovnost te u odnosu prema domovini i svijetu – patriotizam, odlučnost u obrani domovine, zalaganje za ravnopravnu suradnju s drugim narodima.[414] Prema svemu navedenom vidimo kako je vlast zamišljala od kojih elemenata bi trebao biti izgrađen socijalistički čovjek, spojen od kvaliteta koje njegov unutrašnji život čine bogatim, ne zanemarujući odanost prema svojoj domovini.

Što se tiče nekih propagandnih elemenata jugoslavenske ideologije kod pionira, još tijekom Narodnooslobodilačkog pokreta KPJ i SKOJ brinuli su o pravilnom društveno-političkom odgoju, obrazovanju i razvoju najmlađe generacije, o političnosti njena mladog dječjeg, revolucionarnog, oslobodilačkog i antifašističkog lika. U praksi je to značilo da su djeca na slobodnom teritoriju pohađala školu, pripremala priredbe, prikupljala pomoć za borce te posjećivala ranjenike u bolnicama.[415] Puno nam može pokazati i pjesma *Moja želja* iz dječjeg časopisa *Pionir* :

Pionir sam jošte mali,
Želja mi je bila,
Da je meni mitralješčić,
Labudova krila.
Letio bih druže,
Hrabrih partizana,
Slušao komandanta,

[413] Isto, 45.-46.
[414] Isto, 60.
[415] Isto, 62.

Tukao Talijana.
Isto tako tukao bih,
četnike i ustaše,
Pobio bih palikuće,
za domove naše.[416]

Te pjesma *Ručnoj bombi* iz istog časopisa:

Oj ti ručna bombo moja,
usred ludog okršaja i krvavog boja.
Kao grom ćeš zagrmjeti,
Ručna bombo moja.
Napravit ćeš potok krvi,
Bit će dima, bit će praha.
Smrvit će se svi fašisti,
od udara i straha.[417]

Ove pjesme pokazuju namjeru vlasti u stvaranju antifašističkog, političkog i revolucionarnog lika kod djeteta sa naglaskom militarizacije djece i razvijanje mržnje prema neprijateljima. Od pionira se očekivalo da šire pozitivni emocionalni odnos, ljubav, prema NOB-u i revoluciji, partizanima, domovini, partiji, Titu te da poštuju tradicije revolucije.[418] To se u praksi provodilo na različite načine, npr., kroz obrazovanje, kulturu, pjesmice koje su djeca čitala i pjevala, priredbe, svečanosti i simbole. Titov kult ličnosti imalo je veliku ulogu kod djece razvijati pozitivan odnos prema predsjedniku. Tito je bio osoba i stranka i država, mase su bile Titove i on je pripadao narodu. Takva povezanost imala je ideološku podlogu, a velik dio popularnosti predsjednika pridavao se gospodarskim uspjesima. Modernizacijski skok Jugoslavije nakon rata jačao je položaj predsjednika koji je djeci postao najbolji prijatelj i zaštitnik.[419] U dječjoj praksi ustalili su se pionirski pozdravi s Titovim imenom, proslave Titova rođendana, pioniri su na sastancima učili o Lenjinu, Staljinu, Titu, o herojima u borbi i danas te posjećivali Kumrovec kao Titov rodni kraj koje je postalo mjesto političkog hodočašća.[420] Kao što smo vidjeli prema grubom prikazu udžbenika, Tito je bio njihov stalni "gost", kao i u časopisima, glazbenoj i filmskoj kulturi te se na razne načine donose priče iz njegovog života. Značajan

[416] Isto.
[417] Isto.
[418] Isto, 64.
[419] Isto, 136.
[420] Isto, 137.-138.

događaj koji veže pionire i Tita je Titova štafeta. Štafeta je bila dio proslave Titova rođendan 25. svibnja, u kojoj su djeca nosila štafetne palice koje su se prenosile iz ruke u ruku iz svih krajeva Jugoslavije i uz prigodnu svečanost predavane Titu. Od 1956. godine taj se više ne obilježava kao isključivo predsjednikov rođendan, već kao Dan mladosti, a manifestacija postaje Štafeta mladosti, u kojoj je Tito i dalje bio središnja točka.[421] Povodom Dana mladosti u pionirskim odredima se vršila smotra cjelokupnih aktivnosti, održavale su se priredbe, turniri, finalna natjecanja, izložbe i demonstracije pionirskih radova, izleti, pionirska veselja.[422] Djeca su za tu svrhu pisala pisma pozdrava Titu u kojima su izražavala svoju zahvalnost za sve što je učinio i obećavali da će dati svoj doprinos u izgradnji sretnije budućnosti, marljivim učenjem, a zatreba li i oružanom borbom.[423] To nam može pokazati kako su pioniri izgrađivali lik socijalističkog čovjeka u spoju određenih pozitivnih kvaliteta (učenje) i odanosti domovini uz pomoć kulta ličnosti Tita.

O elementima i simbolima koji su dio jugoslavenske ideologije i socijalističkom, modernom odgoju (sa naglaskom na razvijanje svestranih, modernih osobina) kod pionira, pobliže ćemo prikazati na kratkom istraživanju lokalne povijesti na primjeru pionira općine Huma na Sutli, općine u kojoj autorica živi.

4.2. Hum na Sutli

U sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, na samoj granici sa Slovenijom uz rijeku Sutlu, smjestilo se mjesto nazvano Hum na Sutli.[424] Mjesto je specifično, po svojem graničnom položaju, po humskom govoru koji je proglašen kulturnim dobrom RH[425] i po mjesnoj tvornici stakla Vetropack Straža[426] koja je potpuno promijenila lice Huma i sudjelovala u životu mladih Humčana. Pod pojam Hum na Sutli smatrat ćemo područje današnje općine Hum na Sutli koja obuhvaća, pored istoimenog središnjeg i najvećeg sela, još 17 okolnih sela: Klenovec Humski, Strmec Humski, Lupinjak, Rusnica, Orešje Humsko, Vrbišnica, Druškovec Humski, Druškovec Gora, Brezno gora, Donje Brezno, Gornje Brezno, Zalug, Poredje, Grletinec, Prišlin i Mali Tabor. U svih 18 sela živi ukupno 5.060 stanovnika. Područje općine pokrivaju dvije katoličke

[421] Duda 2015: 149.
[422] Isto, 150.
[423] Isto, 156.
[424] BAGOLA 1990: 19., *Hum na Sutli* [http://www.humnasutli.hr/] 8.1.2017.
[425] *Ministarstvo kulture Republike Hrvatske* [http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=3650] 7.1.2017.
[426] *Vetropack Straža d.o.o*. [http://www.vetropack.hr/hr] 7.1.2017.

župe (Taborsko i Prišlin), osnovna osmogodišnja škola Viktor Kovačić s pet područnih četverogodišnjih odjeljenja (Druškovec, Gornje Brezno, Lupinjak, Prišlin i Taborsko).[427]

U doba Tita, Hum na Sutli spadao je pod upravu kotara i općine Pregrada.[428] U Humu je vlast funkcionirala kroz Mjesni narodni odbor Huma na Sutli,[429] a kasnije reorganizacijom i uvođenjem općina 1952., kroz Narodni odbor općine Hum[430] i kroz Mjesnu zajednicu Hum na Sutli.[431] Hum se 1952., sastojao od 21 naselja, od kojih ćemo nabrojiti samo veća naselja, npr. sam Hum na Sutli, Klenovec Humski, Hum Gornji i Donji, Prišlin, Taborsko, Lupinjak, Druškovec i Brezno.[432] Prema popisima stanovništva[433] od 1948. do 1971. godine, sveukupni broj stanovnika Huma se kretao od 5 000 do preko 6 000.[434] Kroz godine vidi se povećanje broja stanovnika po svim naseljima općine Hum na Sutli, a najviše u samom naselju Hum na Sutli.[435] Tako je na tom području 1948. godine, broj stanovnika 685, da bi se 1971. broj popeo na 1146 stanovnika.[436]

U mjestu se u to doba stanovnici bave poljoprivredom i staklarskom industrijom.[437] Obitelji su seljačko-radničkog karaktera jer je iz skoro svake obitelji član zaposlen u lokalnoj tvornici, a pored toga obitelji imaju manji ili veći poljoprivredni posjed.[438] Tvornica stakla Straža zapošljavala je u poratno doba prosječno i do 1150 radnika.[439] Iako zbog strojeva broj radnika pada, npr. 1950. godine bilo je 850 radnika, opet je velik broj Humčana zaposlen u Straži, s obzirom na broj stanovništva.[440] Osim staklarskom industrijom i poljoprivredom, na području Huma stanovnici su se bavili obrtom i trgovinom.[441]

[427] *Hum na Sutli* [http://www.humnasutli.hr/stanovnistvo-i-domacinstva.aspx] 4.1.2017.
[428] ŽUJIĆ 2001: 21.
[429] BAGOLA 1990: 19.
[430] NOK Pregrada, *Zapisnici sjednica NOO-a od 1952. do 1955., NOO Hum na Sutli - zapisnik sjednica odbora 13.3.1952, Sabirni centar Krapina*.
[431] BAGOLA 1990: 23.
[432] NOK Pregrada, *Zapisnici sjednica NOO-a od 1952. do 1955., NOO Hum na Sutli - zapisnik sjednica odbora 13.3.1952, Sabirni centar Krapina*.
[433] Mirko Korenčić, *Stanovništvo i naselja SFRH 1857. – 1971*., JAZU, Zagreb, 1979.
[434] KORENČIĆ 1979: 357-359.
[435] Isto, 357-359.
[436] Isto, 357-359.
[437] Isto 357-359; *Spomenica centrale škole Hum na Sutli*, OŠ Viktora Kovačića - Hum na Sutli; Zorica Korbar, osobni intervju, 12.12.2017.; BAGOLA 1990: 12.
[438] *Spomenica centralne škole Hum na Sutli*, Oš Viktora Kovačića – Hum na Sutli.
[439] BAGOLA 1990: 68.
[440] Isto, 68.
[441] Isto, 68.

4.2.1. Školstvo u Humu na Sutli

Što se tiče školstva u doba Jugoslavije na području Huma, od 1. do 4. razreda djeluje pet područnih škola – Druškovec, Taborsko, Prišlin, Lupinjak i Brezno.[442] Nastava za više razrede odvijala se u uređenim prostorima susjedne slovenske škole u Rogatcu i to zato što nije postojao poseban prostor za učenike od 5. do 8. razreda.[443] Kako se i u Rogatcu javlja pomanjkanja prostora, zahvaljujući kolektivu Straže, izgrađena je zgrada namijenjena društvenim potrebama u centru Huma. U toj zgradi učenici od 5. do 8. razreda 1963. dobivaju četiri učionice.[444] Tako od 1963. djeluje centralna osnovna škola Hum na Sutli. Spomenuta škola konačno 1980. dobiva vlastitu zgradu i specifično ime - OŠ Josipa Debeljak (danas OŠ Viktora Kovačića).[445] Broj učenika je bio dosta velik. Prateći brojke učenika od školske godine 1945./46., pa do 1979./80. vidimo da se sveukupni broj na prostoru Huma kretao uvijek od 800 do 900 djece, dok je danas sveukupni broj učenika 333.[446] Tako veliki broj učenika nije pratio i broj nastavnika jer se godinama naglašavao problem nedostatka kadra.[447] Često je jedan nastavnik držao jedan razred s oko 70 učenika.[448] Učenici osnovnih škola humskog područja potjecali su iz radničkih i seljačkih obitelji, tj. seljačko-radničkih obitelji.[449]

4.2.2. Obrazovanje i vlast

Cjelokupni rad humskih škola baziran je na godišnjim planovima i programima rada koje smo već prošli.[450] Od 1945. pa do 1966. neki od osnovnih predmeta u osnovnim školama Jugoslavije, pa tako i Huma na Sutli, jesu: Hrvatski ili Srpski jezik, Račun, Zemljopis, Povijest, Prirodne nauke, Crtanje, Pjevanje i Tjelesno vježbanje.[451] Da humske škole provode rad prema državnom planu, nadzirali su organi vlasti slanjem: inspektora Savjeta za prosvjetu i kulturu kotara 1954., inspektora NOK-a[452] Krapina 1957. i inspektora Republike Hrvatske 1969. koji je "*izrazio zadovoljstvo radom, uspjehom, čistoćom i brigom o uređenju škole*."[453] Nadzor i

[442] KALINSKI 1985: 248.
[443] KALINSKI 1985: 248.
[444] Isto, 248.
[445] Isto, 248.
[446] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli; Spomenica centralne škole Hum na Sutli, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli; *OŠ Viktora Kovačića* [http://os-vkovacica-humnasutli.skole.hr/skola/danas] 8.1.2017.
[447] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli*; Spomenica centralne škole Hum na Sutli*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.
[448] Isto.
[449] Isto.
[450] Isto.
[451] *Nastavni plan i program za osnovne škole* 1947.
[452] Narodni odbor kotara
[453] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli; Zorica Korbar, osobni intervju, 12.12.2016.

pregled rada vršio se nekoliko puta kroz godinu.[454] Prema nastavnim programima i planovima i udžbenicima za osnovnu školu, koje smo analizirali i koji su se također koristili i u humskim školama, možemo vidjeti nastojanje vlasti da širi i utiskuje svoje ideje kroz nastavu. Preko njih možemo pratiti usađivanje ideologije koja je trebala oblikovati novu svijest o državi.

Kao što smo mogli vidjeti, planovi, programi i školski udžbenici kroz različita godišta i različite razrede, u većini promoviraju vlast, te time možemo zaključiti kako je partiji bilo iznimno važno kroz cijelo osnovnoškolsko obrazovanje djeci naglašavati ulogu Tita i njegovih boraca, za slobodu i novu državu. No, najvjerojatnije djeca nisu bila ni svjesna ideološke, propagandne strane obrazovanja. Kroz udžbenike i programe dobivamo dojam da se nije dopuštalo da djeca zaborave rat, a školski odgoj ih je pretvarao u buduće čuvare odane državi. Iako se kroz udžbenike osjeća i to da vlast želi odgojiti djecu u modernom, socijalističkom duhu, organizacija koja je u obrazovnom sustavu provodila takav odgoj u praksi je Savez pionira.

4.2.3. Pioniri Huma na Sutli

Škola je sa svojim učiteljima, prostorom i materijalima provodila rad pionira.[455] Tako su i humske škole provodile pionirske aktivnosti i organizirale ulazak djece 1. razreda u Savez pionira.[456] Svečanost ulaska djece u Savez pionira događao se povodom Dana Republike (29.11.) što je davalo dovoljno vremena učiteljima i starijim učenicima da od rujna, s početkom školske godine, pripreme buduće pionire za tu svečanost.[457] Ulazak djece u pionire izgledao je u humskim školama slično kao i u ostalim školama Jugoslavije. Svečanosti ulaska bile su prepune simbolike i elemenata ideologije. Svečanosti su organizirane oko Dana Republike što je predstavljalo rođendan države, pa je i svečanost imala dodatnu, svečaniju notu.[458] Kroz proslavu Dana Republike, djeca su se već u najranijim godinama upoznala sa značenjem 29.11., te su taj dan mogla slaviti kao svoj praznik, kao dan koji je i njima omogućio lijep život i sretnu budućnost.[459] Razred, tj. prostor u kojem se održavala svečanost primanja i time proslava Dana Republike, bilo je prigodno uređeno državnim simbolima, npr. slika Tita stajala je na zidu iznad ploče, na ploči ispisane prigodne parole, npr. *Za domovinu, s Titom naprijed!*, a u kutu stajala

[454] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.
[455] Isto, 56.
[456] Zorica, Korbar, osobni intervju. 12.12.2016.; Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.; Branka Miljan, osobni intervju, 27.12.2016.
[457] Zorica Korbar, osobni intervju. 12.12.2016., DUDA 2015: 108.
[458] Dan Republike -29. studeni, 29.11.1942. u Bihaću osnovan je AVNOJ, a 29.11.1943., to tijelo je u Jajcu osnovalo DFJ; DUDA 2015: 109.
[459] DUDA 2015: 109.

državna zastava.[460] Budući članovi posljednji bi ušli u prostoriju te se postrojili uz pljesak publike. Humska djeca su pjevajući himnu SFRJ *Hej Slaveni*, naznačila početak priredbe.[461] Riječi same himne koju su djeca pjevala poticala su na domoljublje:

Hej, Slaveni, jošte živi
Riječ naših djedova
Dok za narod srce bije
Njihovih sinova.
(…)
Mi stojimo postojano
Kano klisurine
Proklet bio izdajica
Svoje domovine![462]

Nakon državne himne, uvijek je ravnatelj škole kao službeni predstavnik škole, održao politički govor u kojem se moglo čuti o "*dobroti partizana i njihovoj borbi protiv neprijatelja.*"[463] Potom su djeca izgovarala zavjeta/svečano obećanje čime počinje i službeni dio obreda primanja djece u Savez pionira.[464] Izgovaranjem zavjeta/svečanog obećanja u povodu rođendana Republike, kao da su se rađali i novi pripadnici političke zajednice.[465] *Pionirski zavjet* bio je obvezan dio obreda primanja. Tekst zakletve, tj. *Pionirski zavjet* bio je u funkciji od 1946. do 1963. godine i išao je ovako: **„***Zavjetujem se pred pionirskom zastavom i pred svojim drugovima pionirima da ću učiti i raditi kao vjeran sin svoje socijalističke domovine Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Zavjetujem se da ću čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda, slobodu i nezavisnost naše domovine, stečene krvlju njenih najboljih sinova i da ću učiniti sve da moja domovina bude sretna i bogata. Za domovinu, s Titom – naprijed!"*[466] Nakon 1963. na jugoslavenskoj razini prihvaćen je novi tekst, no ne više pionirski zavjet, već svečano obećanje. Smatralo se da je obećanje psihološki primjereniji naslov od zavjeta jer ne donosi posljedice ako se naruši.[467] Tekst *Pionirskog obećanja* išao je: „*Danas, kada postajem pionir dajem obećanje: Da ću marljivo učiti i raditi, poštovati roditelje i starije i biti vjeran i iskren drug, koji drži danu riječ.*

[460] Zorica, Korbar, osobni intervju. 12.12.2016.
[461] Zorica, Korbar, osobni intervju. 12.12.2016..
[462] *Arhiv Jugoslavije*, Hej Slaveni!, [http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/himna.html] 17.8.2018.
[463] Isto.
[464] Isto, DUDA 2015: 126.
[465] Isto, 109.
[466] Isto, 127.
[467] Duda, 128.

Da ću slijediti put najboljih pionira, cijeniti slavno djelo partizana i napredne ljude svijeta, koji žele slobodu i mir. Da ću voljeti svoju domovinu, njene bratske narode sve i graditi novi život pun radosti i sreće."[468] Prema tome, tekstovi zavjeta i obećanja promovirali su i obvezivali djecu na učenje, marljivost, lijepo ponašanje i rad. No, opet se nije zaboravilo ni na to da djeca moraju ostati vjerna domovini, čuvati bratstvo i jedinstvo i razvijati ljubav prema Titu i domovini. Tekstovi su kod djece morali buditi osjećaj odgovornost i obvezivati djecu da i izrečeno ispune. Tekstove prisege i obećanja djeca su uvježbavala danima da nebi pogriješila i na svečanosti izgovarala zajedno u jednom glasu. Djeca su vrlo su odgovorno shvaćala zadatak da moraju napamet naučiti tekst koji će zajedno izgovoriti.[469] Za mlade Humčane možemo reći da su ispunili dio zakletve o razvijanju ljubav prema Titu jer su se prema njemu odnosila "*kao nečemu najuzvišenijem, kao prema nekakvom božanstvu*."[470] Nakon pionirskog zavjeta/svečanog obećanja, djeci je učiteljica vezala marame oko vrata što je označilo posebnu simboliku da su djeca i službeno povezana u zajednicu i da su postala pioniri.[471] Uslijedila je pjesma *Pioniri maleni* uz pratnju dvoje humskih učitelja koji su svirali harmoniku i tamburicu:

Pioniri maleni,
Mi smo vojska prava.
Svakog dana rastemo,
ko' zelena trava.
Smrt fašizmu,
A sloboda narodu.
I mene će moja mati
Pionirom zvati. [472]

Nakon službenog dijela počinje priredba u kojoj su stariji učenici sudjelovali svojim recitacijama i pjevanjem pjesama. Ranijih godina, neposredno nakon rata, djeca su pjevala i recitirala pjesme izrazito političkog, propagandnog karaktera, npr., pjesma *Druže Tito*:

Procvjetala ljubičica plava,
Pod prozorom, gdje drug Tito spava.
Druže Tito, jagodo u rosi,
Naša zemlja tobom se ponosi.

[468] DUDA 129.
[469] Zorica Korbar, osobni intervju, 12.12.2016.
[470] Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.
[471] Zorica, Korbar, osobni intervju. 12.12.2016., DUDA 2015: 119.
[472] Zorica, Korbar, osobni intervju. 18.12.2016.

Druže Tito, zastavo crvena,
Tobom naša zemlja proslavljena.

Pjesma *Kolo*:

Ne daj, da se kolo krene
Dok se Tito ne spomene.
Tito, narodi i Partija
Naša slava najsvjetlija.

Pjesma *Mi gradimo*:

Hej pogledaj, druže moj,
Naš je ovo Litostroj!
Pruga Bosnom izgrađena,
Po njoj vozi vlak ugljena,
A po mraku nam centrale,
električno svjetlo pale.
Bogatstvo u zemlji skrito,
sami ćemo iskopati,
Kruh i sreću zemlji dati,
Ta vodi nas – dragi Tito![473]

dok se s godinama to smanjuje i ubacuju se različite vrste drugih pjesama prilagođenih dječjem uzrastu, npr. pjesma *Zeko i potočić* iz 1954. godine skladatelja Branka Mihaljevića.[474]

U jednoj zimskoj noći
tam' gdje je visok brijeg
smrznuo se potočić

[473] Zorica, Korbar, osobni intervju, 12.12.2016.

[474] Isto., *Mihaljević, Branko***,** hrvatski skladatelj (Zagreb, 19. I. 1931 – Osijek, 19. IX. 2005). Bio je glazbeni urednik Radio Osijeka i ravnatelj Centra za kulturu Sveučilišta za odrasle u Osijeku. Od 1950-ih do 1970-ih bavio se skladanjem izrazito melodiozne zabavne glazbe (npr. šlageri *Zeko i potočić, Golubovi, Moj Zagreb, Moj Osijek* i dr.), a posebno se istaknuo kao autor dječjih opereta i mjuzikla te prvoga slavonskog mjuzikla *Slavonska rapsodija* (1978), temeljenoga na regionalnom folkloru., *Enciklopedija.hr*, Branko Mihaljević, [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40656] 16.8.2018.

i pokrio ga snijeg.
A jedan mali zeko
taj potok traži svud,
gdje je, kud je nestao
to njemu tišti grud.
I plače, plače zeko mlad,
za potočićem tim
žali, žali zeko sad
žali srcem svim.
I tužan misli zeko
ta gdje je potok taj,
možda laste slijedi on
u dalek južni kraj.[475]

Kao što vidimo, pjesma je potpuno oslobođena propagande, politike i ideologije i prilagođena dječjem uzrastu. Ideje za program svečanosti i ostalih priredbi humski učitelji su uzimali iz dječjih časopisa, npr. *Pionir*.[476]

Što se tiče odjeće za svečanost, ranijih godina, puno roditelja nije moglo priuštiti svojoj djeci službenu uniformu pionira. Kasnijih godina sva djeca su bila obučena u uniformu, što nam govori o boljoj financijskoj situaciji Humčana.[477] Cijela svečanost s političkim govorom, prigodnim pjesmama i recitacijama ispunjene političkom promidžbom, imala je višestruku simboliku. Jedan od simbola je i uniforma pionira, koja se sastojala od tamnoplavih hlača za dječake, tamnoplave suknje do koljena za djevojčice, od bijele bluze, plavom kapom titovkom na glavi i crvenom maramom oko vrata. Simbolika se vidi u tome što su uniforme bile sastavljene od spoja plave, crvene i bijele boje, koje simboliziraju boje jugoslavenske, republičke i partijske zastave.[478] Kao što i riječi pjesme *Pioniri maleni* govore: „*Pioniri maleni, mi smo vojska prava*“[479] - djeca su oblačila uniformu poput vojnika i postali prava mala Titova vojska. Po navedenom možemo vidjeti kako se kroz Pionirsku svečanost koja se održavala u cijeloj Jugoslaviji, pa tako i u Humu, nipošto nije izgubila nekad direktna, a nekad prikrivena

[475] Zorica, Korbar, osobni intervju. 18.12.2016.
[476] Zorica, Korbar, osobni intervju. 18.12.2016.
[477] Isto, Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016., Vjekoslav Mlinarec, osobni intervju, 12.12.2016.
[478] DUDA 2015: 117.
[479] Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.

poruka koju je vlast željela odaslati. Iako su humske svečanosti ulaska u Savez krajem 40-ih bile skromne zbog prošlog rata, s godinama one postaju bogatije i ukrasima i programom.[480] Krajem 40-ih, osjećala se još uvijek napetost zbog rata, pa su i djeca i roditelji svečanost doživljavali na puno hladniji, službeniji način nego kasnije generacije koje su s velikom radošću i odgovornošću dočekivale da postanu pioniri. Tako 60-ih možemo zasigurno reći da je ulazak humskoj djeci u pionire bio vrlo važan i djeca su bila jako uzbuđena i sretna zbog toga.[481]

4.2.4. Posebnost nekih humskih prigoda

Na humskom području su uz svečanosti ulaska u pionire, priređivane i ostale manifestacije u kojima su sudjelovala djeca, kao i djeca sa područja cijele Jugoslavije. Djeca su od kasnih četrdesetih sudjelovala u proslavama "dječjih praznika" među kojima je bilo mnogo datuma koji nisu bili izravno povezani s djecom, bilo je državnih praznika i prigodnih datuma koji su se obilježavali na redovit radni dan.[482] Ustaljen je kalendar koji su činili mnogi važni datumi, npr.: Dan žena (8. ožujka), Dan omladinskih radnih akcija (1. travnja), Dan pobjede (9. svibnja), Dan mladosti (25. svibnja), Dan samoupravljača (27. lipnja), Dan armije (22. prosinca), Nova godina (1. i 2. siječnja), Praznik rada (1. i 2. svibnja), Dan boraca (4. srpnja), Dan Republike (29. i 30. studenog).[483] U Humu se najviše slavio Dan Republike, Prvi Maj – Dan rada, Nova godina, Dan armije, Dan žena i dani škole.[484] Te proslave različitih praznika odvijale su se na sličan način kao i svečanosti ulaska u Savez pionira. Država je opet kroz proslave promovirala i podsjećala na svoje postojanje i svoju ideologiju.[485] Tako su sve humske proslave različitih praznika, sadržavale službeni dio s političkim govorima, kojim bi se iskazalo poštovanje prema slavljenim događajima. Nakon toga slijedi kulturni program s različitim recitacijama, pjesmama i igrokazima koje su izvodili pioniri.[486] Na takav način se slavio, npr. Dan armije, kada je učitelj Tjelesne kulture sa svojim učenici sudjelovao u priredbi. Prema nastavnom programu Tjelesna kultura trebala je "*Osigurati normalan i zdrav fizički i psihički razvitak učenika, "*[487] ali i "*odgajati mladi naraštaj u duhu ljubavi prema domovini, "*[488] izgrađivati vrline poput "*hrabrosti, hladnokrvnosti, njegovati osjećaje zajedništva i drugarstva*

[480] Zorica, Korbar, osobni intervju. 12.12.2016., Branka Miljan, osobni intervju, 27.12.2016.
[481] Zorica, Korbar, osobni intervju. 18.12.2016., Branka Miljan, osobni intervju, 27.12.2016.
[482] DUDA 2015: 195.
[483] Isto.
[484] *Spomenica škole Prišlin,* OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli; *Spomenica centralne škole Hum na Sutli*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli
[485] KOREN 2012: 411.
[486] Isto.,Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.
[487] MUHVIĆ 1972: 36.
[488] *Nastavni plan i program* 1947: 57.

bitnih za očuvanje tekovina NOB-a.“[489] Dobivamo dojam da su različite vježbe bile pod utjecajem vojske, pa tako imamo strojevne vježbe - postrojavanje djece na znak, stupanje uz brojanje i pjesmu.[490] Učitelji tjelesne kulture koristili su različite vojne komande: *Mirno! , na mjestu voljno, u vrstu zbor, Četa stoj!*[491] Da su se programi na humskom području poštivali, pokazuje i primjer humskog učitelja tjelesnog - Josipa Korbara koji je vježbao djecu navedenim načinom, posebno kod pripremanja djece za sudjelovanje u proslavi Dana armije. Tog dana održavala se svečanost u kojoj su sudjelovala djeca pokazujući svoje vojne vještine, tj. stupanje i jednoglasno izgovarajući i ponavljajući riječi ili pjesme koje im je Korbar diktirao.[492]

Proslave su se odvijale i u skladu sa specifičnostima Huma. Tako, npr. 1949. imamo proslavu Prvog Maja u kojoj su “*Djeca u povorci s pionirskim zastavama, pošla prema tvornici Straža u pratnji učiteljice. Zajedno s radnicima i namještenicima tvornice pošli su preko Rogatca vraćajući se u tvornicu gdje se održala priredba na kojoj su sudjelovala humska i slovenska djeca.*“[493] Specifičnost se vidi u suradnji mjesne tvornice s učenicima i posebnom graničnom položaju Huma koji omogućuje prakticiranje zajedništva, bratstva i jedinstva s obližnjim Slovencima. Ta mogućnost se kroz godine (1949., 1974., 1975., 1976., 1977.) koristila i povezivala humsku i slovensku djecu u različitim prigodama.[494] Jedna od bitnih karakteristika Huma, ne samo za Hum, već i za jugoslavensku vlast je Josip Debeljak.[495] Godišnjica tog skojevca bitna je Humu jer je (manje) poznato da je Debeljak**,** jedan od sedmorice sekretara, SKOJ-a, rođen upravo u humskom selu Orešju.[496] U humskoj školi održane su svečanosti u njegovu čast, a jedna od njih je i izložba učeničkih radova 1974. u čast

[489] Isto, 64.
[490] Isto, 68.
[491] Isto, 60.
[492] Dan jugoslavenske narodne armije - 22.12.; Zorica Korbar, osobni intervju, 12.12.2016.
[493] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli
[494] Isto.
[495] Sedam sekretara SKOJ-a naziv je za sedmoricu jugoslavenskih komunista koji su između 1920. i 1930. godine bili sekretari, odnosno vodili Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), podmladak tada ilegalne Komunističke partije Jugoslavije. Svi su umrli mladi, za vrijeme šestosiječanjske diktature - bilo u oružanim sukobima s policijom Kraljevine Jugoslavije, bilo uslijed mučenja. Zbog toga su stekli status mučenika među jugoslavenskim komunistima, a poslije Drugog svjetskog rata su ih vlasti FNRJ pokopale u Grobnici narodnih heroja u Zagrebu. Po njima je nazvana jedna od najprestižnijih nagrada u komunističkoj Jugoslaviji, a njihova je sudbina bila predmet i televizijske serije snimljene 1981. godine. Sedam sekretara SKOJ-a su bili:
Josip Debeljak 1902. - 1931.
Josip Kolumbo 1905. - 1930.
Pavle Paja Marganović 1904. - 1929.
Janko Mišić 1900. - 1929.
Mijo Oreški 1905. - 1929.
Pero Popović Aga 1905. - 1930.
Zlatko Šnajder 1903. - 1931.
Wikipedija, Sedam sekretara SKOJ-a, [https://hr.wikipedia.org/wiki/Sedam_sekretara_SKOJ-a] 17.8.2018.
[496] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.

55 godina SKOJ-a i 43. godišnjice smrti Josipa Debeljaka.[497] Njegov lik se u Humu veličao, ne samo kroz umjetničke radove djece, već i imenovanjem humske centralne škole - OŠ Josip Debeljak, njemu u čast. Također da se ne zaboravi njegov značaj, izgrađen je spomen dom "Josip Debeljak" u njegovom rodnom Orešju. Tako su djeca posjetom domu mogla njegov lik uživo doživjeti kao što se može i danas. Ispred doma postavljena je bista Debeljaka koji se također i danas nalazi ispred ulaza u dom.[498] Svime navedenim, proslave praznika bile su način usađivanja novih normi i vrijednosti, služile organizaciji znanja o prošlosti i sadašnjosti te način utvrđivanja identiteta nove države.[499] Razne svečanosti slale su različite poruke, no poruke koje su ostajale iste kroz godine jesu one sa ideološkim elementima, među kojima je jedna od najznačajnijih razvijanje pozitivnog odnosa prema domovini, vlasti i Titu.

4.2.5. Izgradnja modernog Humčana

Kao što smo natuknuli, osim što je vlasti željela ideološki utjecati na mlado stanovništvo od malih nogu, nastojala je i stvoriti od njih moderne, sposobne, kulturne, jednom riječju svestrane socijalističke građane.[500] "*Socijalistički čovjek treba voljeti svoju zemlju i poštivati druge narode, [...] treba biti bogatog unutrašnjeg života, fizički i moralno zdrav. [...] Trebamo obrazovati slobodne, socijalističke ljude."*[501] Te Đilasove riječi pokazuju težnju KPJ da pionire potiče na razvijanje različitih pozitivnih vrlina socijalističkog duha. Pionir bi trebao biti pošten, odvažan, iskren, radišan. Da bi se ostvario taj ideal o svestranosti, bogatom unutrašnjem životu socijalističkog čovjeka, kao dopuna obveznome školovanju i redovitoj nastavi razvijen je niz programa koji su poticali dječje stvaralaštvo i razvoj kulturnih, umjetničkih, tehničkih i sportskih znanja i vještina kod djece. Trebao bi poznavati pravila pristojnog ponašanja, poticati zajedništvo i ostale brojne moralne osobine koje se nastoji unijeti u svakodnevnu praksu.[502] Takve vrline razvijaju se i kod malih Humčana. Poticalo se djecu na lijepo ponašanje prema starijima, učilo da se obavezno treba pozdravljati starije od sebe i pomagati starijima. Tako su humska djeca starijim sugrađanima pomagala u kućanskim poslovima ili u kupovini.[503] Osnovna škola razvijala je novo, pristojno ponašanje kod djece - djecu se učilo da sve starije od sebe djeca prva pozdravljaju s novim pozdravom *Zdravo!* Taj pozdrav koji su koristili i partizani, u humskom kraju je primljen s poteškoćama. Budući da su humske obitelji pretežno

[497] Isto.
[498] Zorica, Korbar, osobni intervju. 18.12.2016.
[499] DUDA 2015: 195.
[500] Isto, 22.
[501] Isto, 67.
[502] Isto.
[503] Zorica, Korbar, osobni intervju. 18.12.2016.

katoličke, tako su i djeca naučena na katolički pozdrav *Hvaljen Isus!*, pa su ih učitelji često morali ispravljati.[504] Posebno bi mogli izdvojiti važnost rada, specifično za seosko okruženje, gdje se djeci često znalo reći da *ako žele jesti moraju i raditi*. Tako su djeca svoje vrijeme provodila i radeći poljoprivredne poslove.[505] Osnovne škole su u svojem dvorištu imale vrt i voćnjak u kojem su pioniri radili. Tako se, npr. kod škole Taborsko učilo kako obrađivati vrt, cijepiti voćke i upotrebljavati ljekovito bilje.[506] Zajedništvo, kao još jedna pozitivna osobina socijalističkog, modernog čovjeka, naglašavalo se i razvijalo na različite načine, npr. sva su djeca zajedno pomagala u vrtu, dvorištu škole (kopajući, sadeći, uređujući vrt i dvorište) i školskoj kuhinji (djeca su sama išla po hranu, nosila na stol i pospremala za sobom).[507] Osim rada u i oko škole, učenici Huma s učenicima iz slovenskog Rogatca sudjelovali su u radnim akcijama, npr. akciji čišćenja Sutle, pa se i na međurepubličkoj razini razvijao osjećaj zajedništva, bratstva i brige za okoliš.[508]

Različite sportske, kulturno-umjetničke i izvannastavne aktivnosti pionira težile su ka ispunjenju cilja o odgoju svestranog, sposobnog socijalističkog čovjeka.[509] Taj socijalistički duh se posebno može vidjeti u načelu samoupravljanja. Mali Humčani samoupravljanje vježbaju kroz samostalno održavanje skupštine za različita učenička društva, udruživanje u ta društva i određivanje organizacije rada. Tako zajedno provode različite akcije rada, igre i kulturnog života uz pomoć učitelja i mjesne zajednice. Primjer jedne od organiziranih akcija je prikupljanje stakla za tvornicu Straža, te su djeca za skupljeno staklo dobila novac koji su iskoristili na različite načine, pa i izlete.[510] Izvannastavne aktivnosti, npr. izleti, kod nižih razreda bili su vezani uz okolicu škole, pa su djeca često vrijeme provodila u šumi učeći o biljnom i životinjskom svijetu. Djeca viših razreda odlazila su, npr. u Titovo rodno selo - Kumrovec te Zagreb, gdje su učila o mjesnim kulturnim znamenitostima. Za učenike 7. i 8. razreda organizirana su i logorovanja.[511] Logorovanja u Borik, kraj Zadra i Crikvenicu omogućena su zbog financijske pomoći Straže.[512] Kako se mnoga djeca nisu susrela s morem, organizirane su i obuke neplivača u 5. razredu. Obuke su se održavale u bazenima obližnjih Krapinskih Toplica.[513] Da bi se promovirao zdrav život, organizirane su brojne sportske

[504] Zorica, Korbar, osobni intervju. 18.12.2016.
[505] Zorica, Korbar, osobni intervju. 18.12.2016.
[506] Isto., Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.
[507] Isto.
[508] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.
[509] DUDA 2015: 67.
[510] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.
[511] Isto.
[512] *Straža danas*, br. 5. (1955): 124.
[513] *Spomenica škole Prišlin,* OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.

aktivnosti učenika, na školskoj, općinskoj i državnoj razini. U humskim sportskim natjecanjima sudjelovala su i nagrađivana humska i slovenska djeca, a održana su na školskom igralištu centralne škole izgrađenog uz pomoć Straže.[514]

Kako bi se razvijale kulturno-umjetničke vrijednosti kod humskih pionira i obogatio njihov kulturni život, oni su uključeni u prethodno spomenute školske i državne proslave kroz aktivnosti školskih zborova, tamburaša, folkloraša i dramskih skupina.[515] Djeca su organizirala i predstave za radnike Straže, što je predstavljao znak zahvale na njenoj pomoći. Tako je glumačka sekcija osnovne škole priredila predstavu *Čiča Tomina koliba* za radnike Straže u prostorima tvornice.[516] Za djecu su organizirane i predstave po školama ili u humskoj kinodvorani. Jedan od primjera je i predstava *Stari grehi* u izvedbi KUD-a "Naprijed" u školi Lupinjak. KUD je djelovao na području Huma i imao svoje mlade glumce, folkloraše, zbor i tamburaše.[517] Straža je izgradila i kino, pa su humska djeca već od početka 50-ih mogla gledati filmove, jedan od njih je bio i film *Taras Buljba*.[518] Različiti strani filmovi bili su skoro svakodnevno prikazani i dostupni radnicima i ostalim stanovnicima Huma. Da bi se djecu potaknulo da više čitaju i obogaćuju svoj život, osim školske lektire, humska djeca čitaju i dječje časopise: *Pionir, Radost, Smilje i bosilje* i *Modra lasta,* koje su mogla posuditi ili u školskoj ili u općinskoj knjižnici.[519]

Izvan škole, ostalo slobodno i privatno vrijeme djeca su provodila u igri i radu.[520] Kao što smo rekli, Hum je seljačko-radničko područje u kojem su ljudi radili u tvornici, ali i imali poljoprivredno zemljište. U samom naselju Hum na Sutli veća je koncentracija zgrada i tvornice, a manji je broj poljoprivrednih zemljišta. Djeca tog područja živjela su slobodnije i više su se mogla posvetiti učenju i igri.[521] Obitelji okolnih sela, udaljenija od tvornice, imale su veća ili manja poljoprivredna zemljišta koja je trebalo obrađivati, pa su djeca većinom svoje slobodno vrijeme provodila pomažući roditeljima u svakakvim poljoprivrednim poslovima. Samo neke od poslova opisao nam je Božidar Bagola: "*Bičem bih gonio krave na njivi za vrijeme oranja; okopavao i ogrtao kukuruz; kosio sijeno, otavu i otavić; vezao snopove ječma i pšenice za vrijeme žetve; pomagao ocu na starom žrvnju u podrumu mljeti kukuruz za žgance;*

[514] Isto.
[515] Isto.
[516] Branka Miljan, osobni intervju, 27.12.2016.
[517] *Straža danas*, br.5, (1954): 9.
[518] Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.
[519] Branka Miljan, osobni intervju, 27.12.2016.
[520] Branka Miljan, osobni intervju, 27.12.2016., Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.
[521] Vjekoslav Mlinarec, osobni intervju, 12.12.2016.

a najviše vremena provodio sam na paši s kravama.. "[522] Kako su seoska djeca morala pomagati u radu, nisu imala puno vremena za školske obveze, pa se vrlo često znalo dogoditi da djeca nisu napravila zadaću ili nisu došla na nastavu. Škola je rješavala taj problem kroz pojačanu suradnju s roditeljima, roditeljskim sastancima i objašnjavanjem važnosti obrazovanja djece.[523] Budući da se kroz cijelo razdoblje vladavine Tita, u humskim školama pojavljuje problem izostanaka, vidimo da je škola gubila bitku protiv rada koji joj je "krao" učenike.

Kroz kratko istraživanje o životu humske osnovnoškolske djece u doba Tita, možemo vidjeti da je nova vlast veliku pažnju pridavala "pravilnom" odgoju djeteta. Djeca su važan čimbenik održanja države jer pravilnim odgojem vlast stvara ljude koji će joj ostati vjerni. Tako možemo kroz službene kanale, na razini škole, pratiti kao se u djecu ulijevala ideologija. Kroz različite planove i programe te udžbenike za osnovnu školu, dobivamo dojam kako se nikako nije ispuštalo naglašavati koliko je važan NOB i Tito. Kroz različite priče, pjesmice i ilustracije djeca su kroz cijelo svoje školovanje zaista morala razviti pozitivan odnos prema vladajućim strukturama. Tome su pomagale i različite proslave državnih praznika i priredbe u kojima su humska djeca bila uključena. Ulazak humske djece u pionire održavao se u svim školama, pa su se djeca zakletvom obvezivala da će biti vjerni svojoj domovini, ali i da će biti dobri učenici. Pioniri su kroz obrazovanje i različite aktivnosti razvijali ljubav prema Titu, ali i vještine modernog, socijalističkog čovjeka. Uz pomoć Mjesne zajednice, škole i tvornice stakla "Straža" omogućene su im različite aktivnosti koje obogaćuju njihov život. Straža je uvelike pomagala i poticala aktivnosti humske djece. Tvornica je sa svojim financijskim ulaganjima izgradila školsko igralište na kojem su se održavala brojna sportska natjecanja i promovirao zdrav život. U Stražinom kinu djeca su gledala predstave lokalnog KUD-a i različite filmove. Djeca su bila uključena i u različite radove oko škole u kojima su razvijala svoje vještine. Socijalistički duh koji promovira jednakost naroda, na ovom području se posebno vidi u graničnom položaju Huma koji omogućuje zajedništvo humske i slovenske djece. Kroz obrazovanje i aktivnosti možemo zaključiti da je vlast uspjela u naumu da mladi Huma stvore pozitivan odnos prema Titu i da razvijaju vještine koje ih čine modernim, kulturnim i sposobnim ljudima. Da bi do kraja shvatili u kolikoj mjeri su točno humska djeca bila pod utjecajem vlasti, ideologije i propagande i u isto vrijeme ostvarila kvalitete modernih, socijalističkih građana, potrebno je provesti daljnja istraživanja kroz interdisciplinarni pristup. Ovo istraživanje samo je mali korak

[522] Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.
[523] *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.

ka shvaćanju funkcioniranja tadašnjeg odgoja djece/pionira na području Huma i ostatka Jugoslavije pa su mu dobrodošle izmjene i dopune s ostalim istraživanjima i literaturom.

5. ZAKLJUČAK

Na kraju pisanja ovoga rada, što možemo zaključiti? Djeca su neopozivo bitan čimbenik nekog društva i upravo su ona osiguravatelji određene politike, vlasti, kulture i svih ostalih elemenata koji čine to društvo. Ovaj rad nastojao je pokazati kakav je odnos imala jugoslavenska vlast i njena politika prema djeci Jugoslavije te da je vlast Josipa Broza Tita prenosila svoju ideologiju, njene elemente i propagandu na najmlađe stanovnike svoje nove države. Uz to, postojala je težnja da se djeca odgoje u novom, modernom, socijalističkom duhu. Kroz razdoblje koje smo proučavali, od 1945. do 1966. godine, kroz građu Hrvatskog školskog muzeja i karakteristike pionira, definitivno se mogu vidjeti karakteristike promidžbe vlasti i elemenata jugoslavenske ideologije kroz obrazovanje i rad pionira. Zanimljivo je kako se u cijelom spomenutom razdoblju ne prestaje gubiti iz vida propaganda, politizacija i ideologija kroz nastavu i aktivnosti pionira. To nam samo može potvrditi funkciju ideologije, tj. zašto je ona važna jugoslavenskoj vlasti, a to je da je ideologija bila bitan čimbenik u legitimaciji i očuvanju vlasti, vlasti koja je započela svoj rad zahvaljujući uspjesima u Drugom svjetskom ratu i pobjedi. Faktori koji su sudjelovali u ratu i koji su omogućili stvaranje nove Jugoslavije se kroz cijelo razdoblje pojavljuju kroz obrazovanje kao ideološki simboli. Interesantno je kako kroz proučavanje nastavnih programa i udžbenika možemo vidjeti da su se ideološke i propagandne poruke širile u skladu sa mogućnostima određenog predmeta. Tako je nastava Hrvatskog ili srpskog jezika kroz svoje tekstove i pjesme u udžbenicima, učila djecu znanju karakterističnome za nastavu materinjeg jezika, ali i prenosila promidžbene poruke koje su veličale vlast, Tita, sustav i uz to, djecu navodile na moderan odgoj kroz sadržaje, npr., o funkcioniranju telefona, vodovoda, ponašanju u kazalištu, dakle ono što bi mogli nazvati modernim sposobnostima. Nastava Prirodopisa također se sastojala od udžbeničkih sadržaja koji su bili spoj znanja o prirodi, promidžbe gospodarskih uspjeha vlast koje su bile i pokazatelj djeci da vlast radi za dobro građana, te socijalističkom odgoju koji je usmjeren na ljudske sposobnosti i ljudsko vladanje prirodnim silama i time bio u opreci sa religijskim vjerovanjem da u upravljanju ljudskim životom ima udio i Bog. Spoj promidžbe, posebno vojnih i političkih uspjeha, ideoloških elemenata, poput klasne borbe i humanističkih vjerovanja u svoje snage, također se vidi u nastavi Povijesti. Kroz udžbenike se uče činjenice iz svjetske i domaće povijesti, ali u skladu sa ideologijom koja promiče naglasak na klasnu borbu koja se odvijala stoljećima i koja će završiti pobjedom proletera i uspostavom besklasnog, idealnog društva, kakvome teži jugoslavenska ideologija. Prikazom višestoljetne klasne borbe vlast na neki način

sebe i svoju politiku kod djece opravdava i pokazuje zašto bi se trebalo i dalje inzistirati na borbi proletera protiv kapitalista. Nastava za vrijeme Jugoslavije je definitivno bila spoj propagande, ideoloških poruka koje su legitimirale vlast i nekih modernih, humanih socijalističkih kvaliteta. Kontinuitet i mjera prenošenja propagande i ideologije kroz godine se drastično ne mijenja. Neposredno nakon rata naglasak je na promoviranju vrijednosti poput partizana i NOB-a, ali se njihova promocija nastavlja i dalje kroz godine. Primjećuje se veće inzistiranje i spominjanje socijalizma, nakon 1948. i sukoba sa Staljinom, što je razumljivo budući da je Jugoslavija tražila novi put od Staljinovog kroz uvođenje sustava prilagođenijeg radniku - radničko samoupravljanje koje je bilo novitet u zemljama pod komunističkim sustavom. Vlast je na brojne i različite načine prenosila svoje vrijednosti i u većini se vidi namjera da je namjeravala kreirati dječja mišljenja po svojoj mjeri i nije oslobađala najmlađe od politike. To što vlast kroz godine ne odustaje od prenošenja ideoloških elemenata pokazuje nam od kolike je važnosti ona bila Titovoj vlasti.

Elementi i simboli jugoslavenske ideologije također se mogu naći i u organizaciji Saveza pionira. Sama svečanost ulaska djece u pionire, imala je dosta direktnih simbola koji su djecu navodili na odanost vlasti i svemu što joj pripada. Socijalistički odgoj sa svojim pozitivnim karakteristikama u vidu razvijanja svestranosti i kulturnog života, osim kroz nastavne sadržaje vide se i u djelovanju pionira. Da bi se ostvario taj ideal o svestranosti i modernosti socijalističkog čovjeka, kao dopuna obveznome školovanju i redovitoj nastavi razvijen je niz programa koji su poticali dječje stvaralaštvo i razvoj kulturnih, umjetničkih, tehničkih i sportskih znanja i vještina kod djece. Pioniri Huma na Sutli imali su za tadašnja shvaćanja razvijen kulturni i društveni život. Bilo im je omogućeno ići na ljetovanje, logorovanje, u kino, sudjelovati u sportskim i kulturnim događajima, posuditi knjige u općinskoj knjižnici. To sve je definitivno djeci njihov život obogaćivalo, stvaralo od njih ljude uključene u kulturu. Novi, moderan socijalistički odgoj bio je mješavina prosvjetiteljskih ideja, socijalističke modernizacije, ali i jače ili slabije propagiranje vlasti. Moderan odgoj uključivao je raznovrsna znanja iz tehničkih, prirodnih, društvenih i drugih znanosti, kulture, književnosti i razvijanje odanosti domovini koja im omogućuje bolji i ljepši život. Prema svemu prikazanom vidimo koje su pojave činile odnos jugoslavenske vlasti prema djeci posebnim i specifičnim za Titovu Jugoslaviju i njeno doba te da vlast djecu nije zanemarivala, već ju je uključivala u svoj rad čineći od njih svoje promotore i zaštitnike.

Ovaj rad je pokušaj boljeg shvaćanja odnosa vlasti jednog vremena prema djeci. Kako godine prolaze sve više se udaljavamo od vremena kada je postojala državna tvorevina

Jugoslavija. Sadašnje generacije nisu živjele u doba Tita i nisu mogle iskusiti na svojoj koži što znači biti pionir ili obrazovati se u doba socijalizma. U tome možda i leži važnost ovog rada jer on otkriva ono što je možda sadašnjim i što će biti budućim generacijama nepoznanica, a to je kako je izgledao život djece Jugoslavije. Sami smo svjesni da vrijeme nezaustavljivo teče, te će u budućnosti zasigurno postojati interes za proučavanjem vremena i fenomena koje mi danas možemo smatrati možda i nedostojnim proučavanja radi blizine tog vremena i sadašnjosti, no ako nećemo blisku prošlost proučavati sada, moguće da će za neke stvari u budućnosti biti i prekasno. Prema tome, ljudi koji su proveli dio života u doba Jugoslavije trebali bi čuvati svoje uspomene na duh jednog vremena za buduće generacije i za one koji su rođeni nakon raspada Jugoslavije pa time nisu mogli iskusiti kakav je bio život tada. Tako i autorica rada, budući da nije živjela u vremenu o kojem piše, morala je iskoristiti izvore, literaturu i priče ljudi da bi što vjernije dočarala kakav je bio odnos i utjecaj vlasti na djecu i time o svemu iznova učiti. Da bismo mogli još više shvatiti funkcioniranje odnosa Titove vlasti i djece, radu su dobrodošle izmjene i dopune, koje će se zasigurno dogoditi kroz godine, uz pomoć novih istraživanja znanstvenika i literature jer, vjerujemo, u budućem vremenu neće prestati rasti znatiželja za dobom čiju ostavštinu možemo vidjeti i osjetiti još i danas. Ne smijemo zaboraviti jedan od glavnih razloga proučavanja povijesti, a taj je da upoznavanjem i razumijevanjem svoje prošlosti, upoznajemo sebe, svoju sadašnjost te put kojim ćemo tek krenuti.

6. BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE:

1. DUDA IGOR, *Danas kada postajem pionir – Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, Srednja Europa, Zagreb – Pula, 2015.
2. DUDA IGOR, *Stvaranje socijalističkog čovjeka*, Srednja Europa, Zagreb-Pula, 2017.
3. KOREN SNJEŽANA, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.
4. MATKOVIĆ HRVOJE, *Povijest Jugoslavije – Hrvatski pregled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2003.
5. PETRANOVIĆ BRANKO, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1988, Treća knjiga - Socijalistička Jugoslavija 1945 – 1988*, Nolit, Beograd, 1988.
6. MARX KARL, ENGELS FRIEDRICH, *Komunistički manifest*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2010.
7. GOLDSTEIN IVO, *Hrvatska 1918. – 2008.*, Europapress holding, Zagreb, 2008.
8. GOLDSTEIN IVO , GOLDSTEIN SLAVKO, Goldstein, *Tito*, Profil knjiga, Zagreb, 2015.
9. BAGOLA BOŽIDAR, *Straža*, ČGP Delo, Ljubljana, 1990.
10. KORENČIĆ MIRKO, *Stanovništvo i naselja SFRH 1857. – 1971.*, JAZU, Zagreb, 1979.
11. KALINSKI IVO, *Po dragome kraju – Pregrada i okolica*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1985
12. WLLACE CLAIRE, KOVATCHEVA SILJKA, *Youth in Society, The Construction and Deconstruction of Youth in Eeast and West Europe*, Palgrave Macmillan, Baginstoke, United Kingdom, 1998.
13. PERIĆ IVO, *Povijest Hrvata - Od 1918. do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
14. MALEŠEVIĆ SINIŠA, *Ideologija, legitimnost i nova država*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
15. NORAC-KLJAJO BOŽO, *Marksizam i religija. Kritika marksističkog poimanja religije*, Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet, Split, 2011.
16. KAŠIĆ BILJANA, *Marksizam - lenjinizam i KPJ 1945-1950. (Između programatskog htjenja i ideologijske funkcije)*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1990.
17. MUDRINIĆ ALOJZ, *Marksistička misao i religija*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.

18. DIMIĆ LJUBODRAG, *Agitprop Kultura. Agitpropovska Faza Kulturne Politike u Srbiji 1945-1952.,* Radna organizacija "Rad", Beograd, 1988.
19. PRANJIĆ MARKO, *Nastavna metodika u riječi i slici*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013.
20. MUHVIĆ ZLATKO, *Naša osnovna škola: odgojno-obrazovna struktura*, Školska knjiga, Zagreb, 1972.
21. *Hrvatska i svijet od sredine 18. st. do kraja 20. st.: udžbenik povijesti za drugi razred četverogodišnje strukovne škole,* Vesna Đurić, Ivan Peklić, Profil, Zagreb, 2013.
22. *Udžbenik za IV. razred gimnazije,* Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž, Meridijani, Samobor, 2004.

ČLANCI:

23. Tihomir, Cipek (2006) „Stoljeće diktatura u Hrvatskoj". U: Jelena Hekman (2006) *Hrvatska politika u XX. stoljeću*. Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
24. Ante, Batović, "Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.)," *Historijski zbornik,* br. 2 (2010).
25. Marko Fuček, "Konsolidacija jugoslavenskoga socijalizma kroz ideološke aparate države", *ČSP*, br. 3. (2014) 515-534.
26. Željko Pavić, "Marxova rana kritika religije," *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku, Leksikografski zavod Miroslav Krleža,* br. 2 (2015): 33-53.
27. Ana Pažanin, "Rade Kalanj: Ideologija, utopija, moć," *Politička misao,* br. 2 (2011): 240-246.
28. Branko Hebrang, "Politička promidžba kao socijalna pojava," *National security and the future,* br. 1-2 (2012).: 11-126.
29. Stanko Žuljić, "Regionalno i teritorijalno ustrojstvo Hrvatske u razdoblju između godina 1945.-2000.", Ekonomski pregled, br. 1-2 (2001): 3-28.
30. *Straža danas*, br. 5. (1955).
31. Marijana Stojčić, Nađa Duhaček, "Od partizanki do domaćica: predstavljanje žena u jugoslavenskom filmu," *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske,* br. 11 (2017).
32. Čedo Grbić, "Samoupravljanje i država u razvoju socijalističkog samoupravnog sistema u Jugoslaviji," *Politička misao: časopis za politologiju*, br. 3 (1975).
33. Jakov Jukić, "Marksističko određenje ideologije," Crkva u svijetu, br. 1 (1989).

34. Reana Senjković, “Propaganda, mediji, heroji, mitovi i ratnici,“ Polemos : časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, br. 8 (2001).

IZVORI / NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI:

1. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, GIPA, Zagreb, 2006.
2. *Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.
3. *Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
4. *Nastavni plan i program za četverogodišnje i niže razrede gimnazije*, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1951.
5. *Osnovna škola – Programska struktura*, Školska knjiga, Zagreb, 1958.
6. *Osnovna škola – odgojno-obrazovna struktura*, Školska knjiga, Zagreb, 1965.

IZVORI / UDŽBENICI:

1. *Početnica i čitanka*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.
2. *Čitanka za II. razred osnovne škole,* Školska knjiga, Zagreb, 1951,
3. *Čitanka za II. razred osnovne škole,* Školska knjiga, Zagreb, 1957.
4. *Čitanka za VII. Razred osnovne škole – Ruke domovine*, Antoš, Bukša, Školska knjiga, Zagreb, 1962.
5. *Čitanka za IV. razred osnovne škole*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949.
6. *Čitanka za IV. razred osnovne škole*, Nakladni zavod Hrvatske, 1950.
7. *Čitanka za V. razred narodne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1953.
8. *Prirodopis za IV. razred osnovne škole*, V. A. Tetjurev, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1945.
9. *Prirodopis za IV. razred osnovne škole*, V. A. Tetjurev, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946.
10. *Prirodopis za IV. razred osnovne škole*, Tihomir Prodanović, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.
11. *Prirodopis za IV. razred osnovne škole*, Tihomir Prodanović, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949.

12. *Botanika za VI. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1952.
13. *Botanika za VI. Razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1953.
14. *Bogatstva prirode za V. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1962.
15. *Priče iz biljnog i životinjskog svijeta*, Franjo Dolenec, Školska knjiga, Zagreb, 1966.
16. *Povijest za V. razred sedmogodišnje škole*, Vladimir Babić, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949.
17. *Povijest za VI. razred sedmogodišnje škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1950.
18. *Povijesna čitanka za III. razred narodne škole - Put u prošlost,* Ivo Makek, 1952.
19. *Opća povijest 1870.-1918.,* Šarlota Đuranović, Školska knjiga, Zagreb, 1954.
20. *Prošlost i sadašnjost 3. – Historija za VII. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1966.

IZVORI / GRAĐA SA PODRUČJA HUMA NA SUTLI:

1. NOK Pregrada, *Zapisnici sjednica NOO-a od 1952. do 1955., NOO Hum na Sutli - zapisnik sjednica odbora 13.3.1952,* Sabirni arhivski centar Krapina – Državni arhiv u Varaždinu.
2. *Spomenica centrale škole Hum na Sutli*, OŠ Viktora Kovačića - Hum na Sutli.
3. *Spomenica škole Prišlin*, OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.
4. Zorica Korbar, osobni intervju, 12.12.2016.
5. Božidar Bagola, osobni intervju, 25.12.2016.
6. Branka Miljan, osobni intervju, 27.12.2016.
7. Vjekoslav Mlinarec, osobni intervju, 12.12.2016.

INTERNETSKE STRANICE:

1. *Hum na Sutli* [http://www.humnasutli.hr/] 8.1.2017.
2. *Ministarstvo kulture Republike Hrvatske* [http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=3650] 7.1.2017.
3. *Vetropack Straža d.o.o.* [http://www.vetropack.hr/hr] 7.1.2017.
4. *OŠ Viktora Kovačića* [http://os-vkovacica-humnasutli.skole.hr/skola/danas] 8.1.2017.
5. *Britannica,* Agitprop [https://www.britannica.com/topic/agitprop] 11.7.2018.
6. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, Jugoslavija [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=29463] 27.6.2018.
7. *Wikipedija,* Sedam sekretara SKOJ-a, [https://hr.wikipedia.org/wiki/Sedam_sekretara_SKOJ-a] 17.8.2018.

8. *Enciklopedija*, Nesvrstanost, [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43502] 4.7.2018.
9. *Enciklopedija*, Josip Broz Tito, [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9758] 7.7.2018.
10. *Enciklopedija*, Staljin [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57724] 9.7.2018.
11. *Enciklopedija*, Staljinizam [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57725] 18.7.2018.
12. *Hrvatski jezični portal*, Titoizam [http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search] 11.7.2018.
13. *Enciklopedija*, Ideologija [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26914] 6.7.2018.
14. *Enciklopedija*, Titoizam [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61492] 11.7.2018.
15. *Arhiv Jugoslavije*, Hej Slaveni!, [http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/himna.html] 17.8.2018.
16. *Enciklopedija.hr*, Branko Mihaljević, [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40656] 16.8.2018.
17. *Wikipedija*, Sedam sekretara SKOJ-a, [https://hr.wikipedia.org/wiki/Sedam_sekretara_SKOJ-a] 17.8.2018.
18. *Enciklopedija*, Josip Broz Tito, [http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9758] 10.5.2018.
19. *Hrvatska.eu*, Jugoslavija i II. svjetski rat, [http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=23] 10.5.2018.
20. *Enciklopedija*, Gerila, [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=21788] 29.6.2018
21. *Proleksis enciklopedija*, Plansko gospodarstvo [http://proleksis.lzmk.hr/1523/] 1.5.2018.
22. *Enciklopedija*, Staljin [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57724] 5.7.2018.
23. *Enciklopedija*, Nesvrstanost [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43502] 4.7.2018.

24. *Portal novosti*, Šezdesete su bile vrhunac idealističkog socijalizma [https://www.portalnovosti.com/igor-duda-sezdesete-su-bile-vrhunac-idealistickog-socijalizma] 5.7.2018.
25. *Enciklopedija*, Komunizam [http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32694] 6.7.2018.
26. *Enciklopedija*, Karl Marx [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39239] 6.7.2018.
27. *Enciklopedija*, Socijalizam [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56924] 6.7.2018.
28. *Natuknica*, Lenjin [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36022] 7.7.2018.
29. *Enciklopedija.hr*, Branko Mihaljević, [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40656] 16.8.2018.

7. PRILOZI

7.1. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

Rad proučava odnos vlasti Josipa Broza Tita prema osnovnoškolskoj djeci Jugoslavije i donosi kratak pregled povijesti nove Jugoslavije te karakteristika jugoslavenske ideologije. Kroz kratki prikaz Nastavnih planova i programa te osnovnoškolskih udžbenika iz Hrvatskog ili srpskog jezika, Prirodopisa i Povijesti od 1945. do 1966. godine, pratimo koje su se ideološke i propagandne poruke slale najmlađima te primjere kako je vlast nastojala djecu odgajati u duhu modernog, svestranog, kulturnog socijalističkog odgoja. Specifičnosti jugoslavenskog odnosa prema djeci vidi se i kroz Savez pionira. Kroz njihovo djelovanje se također pronalaze elementi i simboli jugoslavenske ideologije, ali i dokazi o nastojanju stvaranja svestranog, kulturnog i modernog čovjeka socijalizma.

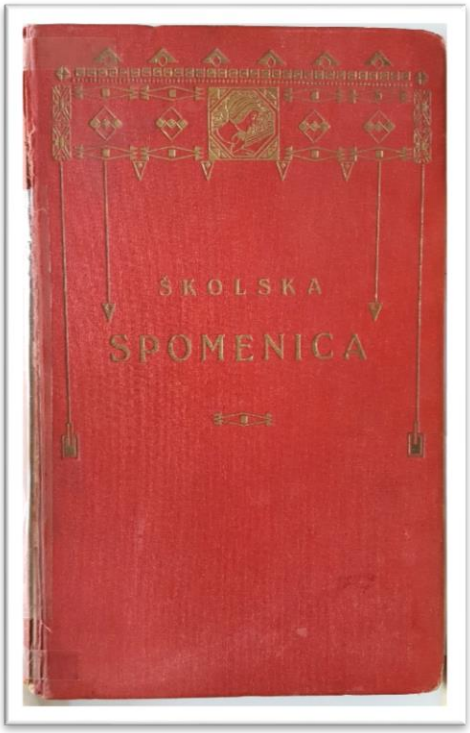
Ključne riječi: Josip Broz Tito, djeca, Jugoslavija, KPJ, socijalizam, ideologija, propaganda, promidžba.

7.2. SUMMARY AND KEY WORDS

This master thesis studies the relation of Josip Broz Tito and his rule, towards elementary school kids of former Yugoslavia and brings brief review of its history and caracteristics of yugoslavian ideology. Through short review of the curriculum and elementary school textbooks of Croatian or serbian language, Natural science and History from 1945. to 1966., we are searching for ideological and propaganda messages that were send to the youngest and examples of modern, versatile, cultural socialistic upbringing. Specifics of yugoslavian relation towards kids can be seen through Union of Pioneers of Yugoslavia. Pioneer activity also shows elements and symbols of yugoslavian ideology and evidences of governmental endeavor in creating modern, versatile, cultural and modern human of socialistic era.

Key words: Josip Broz Tito, kids, Yugoslavia, KPY, socialism, ideology, propaganda, publicity.

7.3. SLIKOVNI PRILOZI

Slika 1. *Spomenica OŠ Prišlin,* OŠ Viktora Kovačića – Hum na Sutli.

Slika 2. *Slavljenje 1. Maja u Pregradi*, u kojem sudjeluju i humski pioniri, godina nepoznata.

Slika 3. *Pioniri područne škole Taborsko*, godina nepoznata, fotografija u vlasništvu Zorice Korbar.

„STRAŽA" - DANAS

Strana 2

I mi smo nosili pozdrave Titu za njegov rođendan . . .

Nosioci Titove štafete 1954. godine

Kao svake, tako smo i ove godine nosili pozdrave maršalu Titu za njegov 62-rođendan.

Štafeta, koja je pošla putem od tvornice, pa prema Pregradi, no-

šena je bila od strane radnika članova fiskulturnih društava, vatrogastva i PAZ-a, da bi se u Pregradi priključila općoj štafeti Hrvatskog Zagorja.

nelojalna konkurencija umanjivala je vrijednost naše privrede, ali nažalost još nisu pronađeni instru-

naše trgovine, to treba voditi računa o tome, kakav je moralni lik naših radnika

Broj 7.

U pismu maršalu Titu, koje mu je uputio kolektiv, istaknuta je ljubav i vjernost kolektiva našem najvišem rukovodiocu, vjernost i pouzdanje u put, kojim narodi Jugoslavije idu, na čelu s njime.

Čestitka je bila zaključena željom, da nam još niz godina poživi u zdravlju, na sreću naših naro-

Iz moderne njemačke lirike

Lastavice graditelji

Graditelju gotske katedrale,
zauzdaj svoj ponos!
Tebi su potrebni kvadri i umjetno
klesano kamenje,
stupovi, pilastri, rozete i bojadisana
stakla,

Žbuka ti je
bijeda mnoštva, što ti se jeftino

Broj 7.

S put

Dakle, nakon
pripremanju, ko
na put. Već je
krasno proljetn
imao u sebi neš
kodnevno. Mož

Slika 4. Dio poglavlja iz humskog časopisa *Straža danas* iz 1954. godine, o sudjelovanju odraslih Humčana u nošenju štafete.